

Doğan Şentürk

Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası

Saddam'ın BAAS'ı

ALFA®

ÖNSÖZ

Modern çağlarda çoğu Ortadoğulu’nun bilinçlenmesinde hakim unsur Avrupa’nın -daha sonraları genelde Batı’nın- etkisi ve bunun getirdiği değişim -bazılarına göre köksüzleşme- olmuştur. Bölgenin modern tarihi hızlı ve metazori bir değişim, yabancı bir dünyanın tehdidi ve siyasi gelgitlerle doludur. Bu değişimin ekseninde dış faktörlerin yanı sıra bölge dinamiklerinden beslenen ve değişimi daha da ileri götürmek isteyen pek çok kişi ve kurum ortaya çıkmıştır. Değişim kimi zaman çok büyük ve geri döndürülemez bir hâl alırken bazı bakımlardan da sınırlı ve yüzeysel kalmıştır.

1940’lı yıllarda “Diriliş” rüzgarını Ortadoğu’nun her karış toprağında estiren Baas Partisi ve onun kurucusu Mişel Eflak, bölgenin modern tarihinde önemli bir yer işgal eder. Mişel Eflak 1953’teki bir konuşmasında, “Arap ulusunun gerçek gücü hiçbir zaman bölgesel güçlerin toplamından ibaret değildir,” demektedir. Gücü, Arap Ulusu’nun doğasında arayan Eflak, bunu sadece Ortadoğu’yu değil Batı dünyasını da etkileyecek bir ideolojiye dönüştürmüştür.

XX. yy’ın ilk yarısında Ortadoğu’ya damgasını vuran Baas Partisi’nin beslendiği “Arap Birliği” bir rüya mıydı yoksa tarihin tanıdığı bir fırsatın geri tepilmesi mi? Baas’ı incelerken merak ettiğim temel nokta bu olmuştur.

Arap birliği, bölgesel güçlerin hataları ve Batı dünyasının politikaları sonucu mu başarısızlığa uğradı, yoksa imkansızı zorlayarak üç-beş adım atılmış bir siyasal macera niteliğinde miydi? Eğer bölgesel güçlerin hataları ve Batı dünyasının yaklaşımı buna engel olduysa nasıl bir engellemeydi bu? “Arap Birliği” imkansızı zorlamaksa bu imkansız neden zorlandı? Merak ettiğim bu sorular beni Arap Baas Partisi’ni kitabımın konusu olarak seçmeye yöneltti.

Baas’ın ideolojisi ve politikaları Ortadoğu’nun günümüzdeki görünümünü acaba nasıl etkiledi? Dünyanın gözünü diktiği Irak’ta ve Suriye’de Baas iktidarının devam ettiğini düşünürsek bölgedeki istikrarsızlığın izlerini daha iyi sürebiliriz.

Günümüzde Baas ismi beraberinde Saddam Hüseyin'i de çağrıştırıyor. Tarihin yapraklarını çevirmeyenler ve Sad-dam'dan önce de Baas'm var olduğunu, hatta Suriye'de kurulduğunu ve gerçek kimliğini orada bulduğunu bilmeyenler haber bültenlerinde ve gazete sütunlarında bu bağdaştırmayı yapıp Baas'ı Saddam'la, Saddam'ı da Baas'la özdeşleştirmektedirler. Bu gerçekten yola çıkarak gazetecilik ruhumun da doğası gereği bu hareketi "Saddam'ın Baas'ı" flaşı ile ele alıp, bu flaşı kitabımın ismine de taşıdım.

Kitabımın özünü oluşturan tez çalışmam sırasında en önemli desteği danışman hocam Sayın Doç. Dr. Deniz Ülke Arıboğan'dan aldım. Kendilerine burada teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca bu noktada bana yardım eden Sayın Sa-bahhattin Şen'e ve hemen her konuda olduğu gibi bu kitabın yazımı sırasında da benim en yakınımda olan eşim Aydan Şen-türk'e de teşekkür ederim.

Doğan Şentürk Bakırköy, 2003

GİRİŞ

Osmanlı împaratorluğu'nun çöküşü, bazı devlet adamlarını ve entellektüelleri bu Islami gücün kayboluşunun nedenleri ve çareleri üzerinde düşünmeye zorladı. Cemalettin el Afgani (1839-1897) ve Muhammed Abduh (1849-1905) gibi düşünürler çarenin saldırgan yabancı güçlere karşı koyabilecek insanların topluluğu olan "Ümmet" fikrinde olduğunu savunuyorlardı. Bazı Arap entelektüelleri ise yeni politikanın anahtarını "Müslüman toplumda eşitlik ve adaleti sağlamak için İslam'ın kaynağına dönmek, halifeliğin arındırılıp tekrar birleştirici rolünü oynaması ve Türk olanlar ile olmayanlar arasındaki eşitsizliğin giderilmesi" şeklinde sıralıyorlardı. 1878-1908 yılları arasında hüküm süren Sultan Abdulhamit, öneminden çok şey yitirmiş olan Halife ünvanmı tekrar alarak, Panislamik bir hareket başlatmıştı. Ancak Avrupa'nın etkisi altında yeni fikirler de ortaya çıkmaya başlamıştı. Bir yandan imparatorlukların yıpranması, Almanya-ltalya birliği, Balkan Ülkelerindeki bağımsızlık hareketleri, milliyetçi bir dinamizmin varlığını vurgulamaktaydı. Arap dünyasında da kentlerde oluşmaya başlayan ve başını Hıristiyanların çektiği elit tabakada, bağımsız bir Arap devleti düşüncesi oluşmaya başlamıştı.

XX. yy'in ilk yarısında Ortadoğu'daki milliyetçilik dinamizminin ekseninde ise Suriye bulunuyordu. Nicolas Van Dame Arap milliyetçiliği ve Suriye bağlantısını şu şekilde açıklamaktadır: "Milliyetçilik rüzgarlarının, Suriye'nin geleneksel siyasi yapısına damgasını vuran Sünni ve büyük kent hakimiyetini kaldırma ihtimalini de beraberinde getirmesi, başta heteredoks Müslüman cemaatler olmak üzere, Sünni olmayanlara karşı uygulanan siyasi ve sosyo-ekonomik ayrımcılığın ortadan kalkması için mücadele eden azınlık mensuplarına cazip gelmiştir."

Suriye, Arap milliyetçiliğinin filizlendiği ve buna bağlı olarak doğan Baas ideolojisinin merkezidir. Çalışmamın temel sorusu bu merkezden tüm Ortadoğu'ya yayılan milliyetçilik rüzgârlarının Pan-Arabizm'e nasıl dönüştüğü ve pratikte neden başarısız olduğudur.

Irak'taki Baas hareketi Arap milliyetçiliğinden nasıl etkilenmiştir? Saddam Hüseyin yönetiminin politik çıktılarında Pan-Arabizm ülküsünün rolü

nedir?

“Birlik”, “Özgürlük” ve “Sosyalizm” den oluşan üç kutsalı ile Arap milliyetçiliği ve Pan-Arap ülküsünü bir ideoloji çerçevesi içine alan Baas Partisi’ni sadece bölgesel sınırlar içinde değerlendirmek ve politik çıktılarını bu bakışla incelemek Ba-as’ın tarihsel sürece yayılımı ve uluslararası etki sahasının genişliğini görmezden gelme ile eşdeğerdedir. Suriye Baas Partisi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti, bu noktalardan hareketle seçilerek Arap milliyetçiliğinin tarihsel serüveni incelenmiştir.

Kitabın birinci bölümünde, Baas’a zemin hazırlayan koşullar üzerinde durulmuştur. Bu koşullar, Suriye’de Baas öncesi dönem ve uluslararası konjonktürdeki gelişmeler başlıkları altında incelenmiştir. Suriye’de Fransız egemenliği ve Fransız politikasının zeminleri ele alınmış, Suriye’nin bağımsızlığa giden yolda nasıl bir süreçten geçtiği araştırılmıştır.

Bu süreç içinde Suriye’nin Türkiye ile ilişkilerine de bakılmıştır. Uluslararası konjonktürdeki gelişmeler özellikle de II. Dünya Savaşı, Suriye ve Ortadoğu’yu derinden etkilemiş bölgedeki siyasal ve sosyal gelişmelerde önemli rol oynamıştır.

İkinci bölümde, Baas Partisi’nin kuruluşu ve örgütlenmesi üzerinde durulmuştur. Birbirleriyle ilk kez 1929 yılında Paris’te karşılaşan Mişel Eflak ve Salah Bitar’m, Sorbonn’da öğrendikleri Sosyalizm’i milliyetçilikle kaynaştırarak melez bir ideolojiye nasıl dönüştüğü ve ideolojinin sembolü Baas’ın iktidar mücadelesi ele alınmıştır. Baas’m örgütlenme derecesi, parti içi ilişkilerin nasıl düzenlendiği, partiyi meydana getiren çeşitli unsurlar ve organlar arasındaki ilişkiler üzerinde durulmuştur.

Baas’m ideolojisi üçüncü bölümde ele alınmıştır. II. Dünya Savaşı’nın ardından bağımsızlıklarını kazanan Arap devletlerinin hızlı kalkınma arayışlarına bağlı olarak Arap dünyasında modernleşme olgusu üzerinde durulmuş bu olgu içinde çeşitli yaklaşımlara ve Mişel Eflak’ın etkilendiği ideolojilere bakılmıştır. Baas’m, Pan-Arabizm, militarizm ve devrimci ideolojiye yaklaşımı ve bu yaklaşımlarla partinin, üç kutsalı olan “Birlik”, “Özgürlük” ve “Sosyalizm” kavramlarının içini nasıl doldurduğu incelenmiştir.

Baas’m Irak’ta doğuşu ve gelişim süreci, Saddam Hüseyin adında bir gencin Irak Baas partisi bünyesinde rejimin en önemli figürü olarak ortaya çıkması dördüncü bölümde ele alınmıştır. Suriye’den Irak’a sürülen Baas’ın Ortodoks Hıristiyan kurucusu Mişel Eflak kişisel olarak Saddam’ı neden desteklemiştir? Bu soruya yanıt aranmış ve Saddam’ın partide kilit noktalara nasıl atandığı ele alınmıştır.

Beşinci bölümde ise Arap Birligi’ni rüyadan gerçeğe dönüştüren Birleşik Arap Cumhuriyeti ele alınmış; Pan-Arabizm’e giden yolda ilk adım olarak görülen Suriye-Mısır birleşmesinin nedenleri ve sonuçlan üzerinde durulmuştur. Önceleri Nasır’a sempati duymayan Baas Partisi’nin sonra neden hoşgörülü davrandığı araştırılmış ve Baas’m Suriye-Mısır birleşmesindeki rolü ele alınmıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kuruluş ve dağılma sürecinde dış dinamiklerin etkisi de incelenmiştir.

Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin dağılma sürecinde de rol oynayan Baas Partisi içerisindeki hizipler altıncı bölümde ele alınmıştır. Mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçiliğin doğurduğu Baas’m sivil ve askeri kanadındaki hizipleşme, Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin dağılmasından altı ay sonra gerçekleşen Parti Kongresiyle daha da artmış ve hizipçilik Suriye Silahlı Kuvvet-leri’ni saran bir hastalık halini almıştır. Hafız Esad’ın da aralarında bulunduğu önde gelen subaylar arasındaki kutuplaşma ülkeyi bir iç savaşın eşiğine getirmiştir.

Amerikan Hoover Enstitüsü’den John F. Devlin, Baas Partisi ile ilgili eserinde, “Arap birliği öldü ve onun peygamberleri şimdi amaçları kaybolmuş, sadece rüyaları kalmış yaşlı insanlardır,” demektedir. Devlin’in sözünü ettiği bu peygamberlerin 1940’lı yıllardan itibaren Ortadoğu’ya yeni bir soluk mu yoksa felaket mi getirdikleri hem Arap hem de Batılı düşünürler tarafından hâlâ tartışılmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki Baas Partisi sadece Suriye ve Irak’ta iktidara gelerek, bu iki ülkenin sınırlan içinde hapsolmuştur. Baas diğer Arap ülkelerinde de iktidar şansını elde etseydi Ortadoğu’nun bugünkü durumu ne olurdu? Bu sorunun yanıtı Baas’m diğer Arap ülkelerindeki etkinliği ve durumu kapsamlı çalışmalar aracılığıyla ortaya konduğu taktirde anlaşılabilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE’DE BAAS ÖNCESİ DÖNEM

Medeniyetin ilk ortaya çıktığı ve geçmişte dünyanın merkezi olarak kabul edilen Ortadoğu’nun modern tarihteki isimlendirilmesi; kendisinden kaynaklanan niteliklerle değil emperyalizmin bölgeye bakışıyla bağlantılı olmuştur. Osmanlı döneminde bölge “Şark”olarak anılır, “Şark meselesi” kavramı bölgede yaşanan siyasi ve askeri sorunları anlatmak için kullanılırdı.. Aynı kavramın I. Dünya Savaşı sonundan itibaren Batının dilinde ifade ettiği şey; yıkılmakta olan OsmanlI’nın idaresindeki toprakların ele geçirilmesi oldu. “Şark”m haritası 1. Dünya Savaşı sırasında “kırmızı sınır” olarak çizilmişti.

“Ortadoğu” ismi ise ilk kez İkinci Dünya Savaşı sırasında, İngiliz birliklerinin sorumluluk alanlarından birisini tarif ederken kullanılmış ve bu süreçten sonra yaygınlaşmıştır. İngiliz askeri literatüründe “Şark meselesi”, ’’Ortadoğu” olurken, kapsadığı coğrafya da OsmanlI’dan daha öteye Kuzey Afrika’dan Hindistan’a kadar genişliyordu.

Fransız kaynaklı tanımlamalarda ise Ortadoğu, Türkiye, Arap Yarımadası ve İran’la sınırlandırılıyor. Bölgenin ismini ve çapını belirleyen birden çok coğrafi, siyasal, dinsel nitelikten söz edilebilir: İslamiyet, Araplık, petrol hatta su gibi... Ancak 20. yy boyunca tüm bunların ötesinde belirleyici olan öğe, emperyalist güçlerin bölgeyi tekeline alma çabası olmuştur. Çünkü Ortadoğu dünyanın diğer bölgelerinden farklı olarak taşıdığı zenginlik nedeniyle emperyalist hatta bölgesel sömürgeci güçlerin ilk gözünü diktikleri, ele geçenleri ve elde tutanları boşa düşürmek için açık ve gizli savaşların en fazla yürütüldüğü, paylaşım rekabetinin halkların kaderine en çok damgasını vurduğu bölgedir.

A. SURİYE’DE FRANSIZ EGEMENLİĞİ

Birinci Dünya Savaşı’nm bitiminden sonra Versailles Antlaşması, daha önce Osmanlı hakimyetinde olan Arap ülkelerinin bağımsızlıklarının şartlı olarak tanınabileceğini, bu ülkelerin onlara “mandalık” yapmayı yükümlenen bir devletin yardım ve tavsiyelerine tabi olacaklarını kayda bağladı. Bu belgeler ve onlara yansıyan çıkarlar bu ülkelerin siyasal kaderlerini belirledi. 1922’de Milletler Cemiyeti tarafından resmen taahhüt altına alınan manda şartlarına göre Britanya, Irak ve Filistin’den, Fransa ise Suriye ve Lübnan’dan sorumlu olacaktı.

Fransa’nın Suriye’deki egemenliği genel olarak üç döneme ayrılmaktadır:

1) 1920-1926 yılları arasındaki dönem, anlaşmazlıklar ve çatışmaların dorukta olduğu dönemdir.

2) 1925-1936 yılları arasındaki dönem yumuşama dönemidir.

3) 1936-1946 yılları arasındaki dönem ise Fransız egemenliğinin sona erdiği ve Suriye’nin bağımsızlığını kazandığı dönemdir.

Fransa’nın Suriye’de egemenliğini kurma sürecinde başlangıçta uyguladığı politika “böl ve yönet” şeklinde tanımlanabilir. Fransa’nın bu politikayı uygulamasında Suriye’nin toplumsal yapısı da etkili olmuştur.

B.SURİYE’DE FRANSIZ POLİTİKASI’NIN ZEMİNLERİ

1. Bölgenin Etnik ve Dini Yapısı

Ortadoğu’da en fazla heterojen nüfusa sahip olan ülke Suriye’dir. Nüfusun çoğunluğunu özellikle Hanefi mezhebine bağlı Sünni Müslümanlar oluşmaktadır. Sünniler, Nusayrilerin çoğunlukta olduğu Lazkiye bölgesi ile -kaldı ki Sünniler burada da önemli bir azınlık oluştururlar- güneyde, Dürzilerin yoğun olarak bulunduğu bölge hariç, tüm bölgelerde çoğunluktadır.[1] Suriye’deki en büyük dini azınlık ise Nusayriler veya Aleviler dir.

Nusayrilerin çoğunluğu Lazkiye bölgesinde toplanmıştır. Nusayriler isimlerini Ebu Şuayb Muhammed İbn Nusayir En-Numeyri’den alırlar. Şia

mezhebinin imamlar silsilesi akidesine göre, İbn Nusayir, peygamber çizgisindeki son üç imamın halkasına katılmıştır. Nusayriler ismi, onların yüzyıllarca taşıdıkları hem dini hem tarihi isimlerdir.[2] Nusayriler, Fransızların onlara verdiği “Alevi” ismiyle Eylül 1920’ye kadar resmi şekilde çağrılmayı tercih ettiler,[3] Alevi inancı lslami ve Island olmayan inanç ve pratiklerin karışımından oluşurken, Alevi grubu içinde büyük ailelerin, kontrolü altında rakip alt mezhepler de bulunmaktaydı. Suriye’de Aleviler başlıca üç kabileye ayrılırlar: Khayyatun, Matawirah ve Kalbiyyah. Fransız İdaresi dönemi boyunca Alevilerin sosyal düzeyi yükseldi. Manda idaresi sona erdiğinde eğitimli Alevilerin sayısında artış görülmüştü. Bazıları kabile bağlarını sona erdirerek Arap milliyetçilik hareketini destekledi.[4]

Dürziler daha küçük bir gruptular. Ancak Cebel-i Dürzi bölgesinde çoğunluğa sahiptiler. Dürziler coğrafyanın sağladığı fiziki izolasyondan dolayı özerkliklerini ve kendi feodal düzenlerini korumuşlardı. En güçlü Dürzi topluluğu Atrash ailesinin liderliğindeki topluluktu.

Yunan Ortodoks Hıristiyanlara ilave olarak Yunan Katolik-leri, Suriye Ortodoksları, Suriye Katolikleri, Maruniler, az sayıda Protestan’ın yanında Roma Katolikleri ile Ermeni Katolikleri ve Ermeni Ortodoksları gibi etnik olarak Arap olmayan Hıris-tiyanlar da bulunmaktadır. Suriye, halkının yüzde doksanından fazlası anadilleri olan Arapça’yı konuşan bir Arap ulusudur. Bununla birlikte etnik dile sahip azınlıklar, Suriye’deki “Azınlıklar mozaiğinin” önemli bir bölümünü oluştururlar. Kirmançi Kürtleri etnik dili konuşan azınlıkların en önemlisidir. Suriye’nin kuzeydoğusunda, Fırat Ovası’nda toplanmış olan Suriye Kürtleri’nin büyük çoğunluğu Sünni Müslümanlardır.[5]

Arap olmayan diğer iki Sünni Müslüman etnik grup ise, Çerkezler ve Türkmenlerdir. Çerkezler ülkenin güneyinde, Türkmenler ise Kürtlerin yerleştiği kuzeydoğuda toplanmışlardır. Özellikle Golan bölgesinde Çerkezlerin sayısı oldukça fazladır. Türkmenlerin önemli bir bölümü ise kuzeybatıdaki Nusayrilerin hakim olduğu alanda yaşar. Asuriler ve Ermeniler Müslüman olmayan iki önemli etnik gruptur. Daha çok Halep kentinde toplanmış olan Ermeniler diğer kent merkezlerinde de önemli cemaatlere sahiptir.[6] Süryanice konuşan ve Nastur-yan Kilisesi’ne bağlı

olan Asuriler ise bir başka etnik dili konuşan azınlık olup, Fırat Vadisi'nin kuzeydoğusunda yaşarlar.[7]

Suriye'de, nüfus, kültürel ve ekonomik etkinlik açısından iki önemli kent bulunmaktadır. Güneybatıda Şam ve kuzeybatıda Halep. Bu iki kentin dışında birkaç küçük kent daha bulunmaktadır. Bunların en önemlileri Suriye'nin batısında, iki kardeş olarak da isimlendirilen Hama ve Humus'dur. Ekonomik açıdan ön plana çıkan kentler ise Akdeniz kıyısında bulunan Lazkiye, Banyas ve Tartus'dur. Bu kentler ülkenin denize açılan önemli kapılarıdır. Bunlara ilaveten, kuzeydoğuda Fırat nehri kenarında bulunan Deyru'z-Zur ve uç güneybatıdaki Dara gibi, Suriye kent yaşamının ayrılmaz parçaları olan küçük bölge başkentleri de vardır.

2. Suriye'nin Dört Ayrı Parçaya Ayrılması

1920'lerdeki muhalefet hareketleri durdurulduktan sonra Britanya ve Fransa, Ortadoğu ve Mağrip'teki iktidarlarına içerden gelen ciddi bir meydan okumayla karşılaşmadılar. Birkaç yıl kadar dışarıdan da hiçbir meydan okuma olmadı. Öteki büyük Avrupa devletleri savaşın sonunda çökmüşler ya da kendi içlerine çekilmişlerdi. Bu, uzun süre beş ya da altı Avrupa gücünün ortak eylem ya da rekabet alanı olan Ortadoğu'nun artık Britanya ve Fransa'nın mülkü olduğu anlamına geliyordu.

Savaştan resmen galip fakat zayıflamış olarak çıkan Fransa Lübnan'ı 1920 yılında Suriye'den kopardı ve Suriye'yi "Böl ve yönet" politikası gereği etnik ve dini farklılıklar temelinde dört ayrı parçaya ayırdı: Cebel-i Dürzi, Lazkiye, Şam ve Halep.

Suriye'nin güneybatısında Dürzi hakimiyetinde 1921 yılında ayrı, kuzeybatıda ise Tartus ve Lazkiye bölgesinde Alevi ha-kimiyetli ayrı bir devlet, 1 Temmuz 1922'de kuruldu. Aleviler ve Sünniler arasındaki anlaşmazlık Fransa'nın bölgedeki politikalarını kolaylaştırıyordu. Fransız hakimiyetinden yana olan ve değişik kabileleri temsil eden Alevi liderleri 1919 yılının sonlarına doğru General Gouraud'a bir telgraf göndererek, bağımsız Nusayri birliğinin kurulmasını istemişlerdi. 1922 yılında ayrı bir Alevi devletinin kurulması, Alevilere bazı ayrıcalıkların tanınması şansını da doğurdu. Düşük vergi ve Fransız maddi desteği bu ayrıcalıklardan

bazılarıydı. Şam ve Halep'te de iki ayrı devletin kurulması sonucu Suriye dört ayrı parçaya ayrılmış oluyordu. Bu arada Fransa'nın Suriye ve Lübnan'ı işgali, 24 Temmuz 1922 tarihinde Milletler Cemiyeti tarafından resmen onaylanmış oldu. Şam, Halep ve Alevi bölgesinden oluşan bir federasyon kuruldu. Yüksek Komiser General Wey-gand, 1924 yazında Alevileri bu federasyondan ayırdıktan sonra, 5 Aralık 1924'te ise Halep ve Şam birleştirildi. Bunlara ayrıca Humus ve Hama da ilave edildi. Böylece, buralarda sosyal ve siyasal hayata Sünni Müslüman tüccar ve toprak sahipleri egemen oldular.

İskenderun Sancağı ise geniş Türk nüfusundan dolayı özel bir yönetim altında özerkliği korunmak şartıyla 1920 yılında Halep'e bağlanmıştı.[8] Mustafa Kemal, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 18 Ekim 1921'de yaptığı bir konuşmada bu konuda şunları söylemişti: "...Birtakım hukukumuz vardır ve bugün biz bu hukukumuzdan vazgeçmiş değiliz... Hukukumuz saklıdır. Suriye üzerindeki hukukumuzdan asla vazgeçmiş değiliz. İskenderun ve Antakya'da özel bir idare oluşturulacaktır... Resmi dili Türkçe olacak. Mektepleri ise Türk mektebi olacak. Yapılmış olan şey budur..." Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşması yapılırken İskenderun Sancağı Türkiye sınırları dışında kalmıştı. Türkiye'nin isteği üzerine, Ankara Anlaşması'na Sancak'taki Türklerin çıkarlarını koruyacak ve bölgeye özerklik verilmesi için gerekli ortamı hazırlayacak hükümler konulmuştu. 1921 yılında İskenderun Özerk Sancağı, Halep'e bağlı kalarak Suriye ile birlikte Fransız mandası altına girdi.[9]

Les Troupes Speciales du Levant (Özel Doğu Akdeniz Birlikleri) adlı yerli bir ordu kuruldu. Ordunun komutan ve subayları Fransızdı. Askerlerin büyük çoğunluğu ise azınlıklardan seçildi. Fransız rejimine bağlı kalacak bu güçlerin yaratılması için Fransız azınlık politikası dikkatlice genişletildi. Öte yandan, Manda idaresinin birinci yılı olan 1920'de eğitimcilerinin Fransız olduğu bir askeri akademi kurulmuştu.

Şehirli seçkin Sünni Müslüman aileler çocuklarını bu okula -bu gibi işleri küçümsediklerinden- pek göndermiyordu. Bu durum diğer sosyal ve dini gruplara yükselme imkanı sağlamak kadar orduda etkinlik kurma imkanı da tanıdı. Suriye'nin sorunlarını günümüze kadar etkileyecek bu durum, daha

sonra diğer nedenlerle birlikte orduyu siyasal hayata taşımak kadar Sünni Müslüman egemenliğini sarsıntıya uğratacaktı.[10] Öteyandan, Fransa'nın Suriye'de manda idaresi kurduğu ilk andan itibaren bazı muhalefet hareketleri gelişmeye başlamıştı. Bu muhalefet aradan geçen beş yıl içinde Fransa'ya karşı büyük bir isyanın patlamasına neden oldu.

Suriye'nin Dürzi bölgesinde, Fransızlara yönelik şikâyetlerin Fransız varlığına karşı ulusçu muhalefetle birleşmesi, zorlukla bastırılan bir isyana neden oldu.[11] Dürzi lideri Sultan At-rash, Eylül 1925'te Fransızlara karşı ayaklandı. Şam'daki milliyetçi liderler ile Dürziler temas halindeyken, Dürzi liderlerinden Hamad al-Atrash, Şam'a gelerek gizli bir görüşme gerçekleştirdi. Şam ve Hama'ya da yayılan isyan, ülke genelinde bir direniş hareketine dönüştü. Hama'daki isyanın lideri Fevzi al-Ka-wukji'nin 4 Ekim 1925'de polis ve jandarmaya saldırılar gerçekleştirmesi ve isyancıların 18 Ekim 1925'te Şam'da bazı başarılar kazanması üzerine 19 Ekim 1925'te Şam Fransızların top ve uçak desteğindeki saldırısına maruz kaldı. Şam'ın bombalanması gibi tedbir ve müdahalelere rağmen ayaklanma, 1927 ilkbaharına kadar sürdü. Ayaklanma tamamen bastırıldığında ise 6 bin kişi hayatını kaybetmiş, binlerce kişi ise evsiz kalmıştı. İsyanın Suriye'de yarattığı tahribat büyük olmakla birlikte milliyetçilerle görüşmelerin başlamasına olanak sağladı.

Suriye'deki milliyetçiler, 1926 sonbaharında yeni Yüksek Komiser M. Ponsot'a bir memorandum sunmuştu. Bu memorandumda özetle şunlar talep ediliyordu: 1) Genel af ilan edilmesi ve geçmişin unutularak yeni bir işbirliği döneminin başlatılması, 2) Seçim ve anayasanın yapılması, 3) Suriye'nin birliğinin sağlanması ve bir ulusal ordunun organize edilmesi, 4) Suriye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olması. Bu arada Suriye'deki büyük isyanın bastırılmasının ardından büyük kentlerdeki milliyetçi liderler Halk Cephesi (al-Kutla al-Wataniyya) adlı yeni bir siyasi organizasyon kurdular. Halk Cephesi'nin kurucularından bazıları Osmanlı döneminde de önde gelen şahıslardı. Bunlar toprak sahiplerinin ve şehirli seçkinlerin temsilcileriydi. Halk Cephesi liderlerinin milliyetçilikleri sosyal ve siyasal açıdan muhafazakar olmakla birlikte "Büyük Suri-ye"nin tam bağımsızlığını talep ediyorlardı.[12]

Yüksek Komiser M. Ponsot, milliyetçilerin sunduğu memorandumdaki taleplerin kabul edildiğini 26 Temmuz 1927 tarihinde bildirdi. Yapılan görüşmelerin ardından bir genel seçimin yapılmasına karar verildi. 24 Nisan 1928'de yapılan seçimleri Halk Cephesi büyük bir çoğunlukla kazandı. Hashim al-Atasi'nin başkam olduğu 1928 yılındaki meclis bir "Kurucu Meclis" niteliğindeydi. 9 Haziran 1928'de meclis toplandı. Yeni bir anayasa hazırlamak için oluşturulan alt komite, çeşitli ülkelere ait anayasaları da inceleyerek taslak bir metin ortaya çıkardı. Görüşmelerden sonra son şeklini alan anayasa metninde, Suriye'nin "doğal sınırları" içinde bağımsız, egemen ve bölünmez bir bütün olduğu, hükümet şeklinin cumhuriyet, devletin dininin İslam ve başkentin Şam olduğu kabul edilmişti. Anayasa'nın liberal hakların temeli sayılan eşitlik, özel mülkiyet gibi hakları garanti ettiği de belirtilmişti.[13]

Fransız Yüksek Komiseri ile milliyetçi liderler arasında anayasanın kabulü konusunda yapılan görüşmeler, 1930 yılma kadar olumlu sonuç vermedi. Ponsot'un talepleri kabul edilmeyince kendisi 14 Mayıs 1930 tarihinde bir anayasa ilan ederek Meclis'i feshetti. Ponsot'un ilan ettiği anayasa Suriye'nin siyasi birliğini kabul etmekle birlikte Fransa'nın Suriye üzerindeki haklarını da içermekteydi. Aslında Fransa'nın bu şekilde hareket etmesinde Irak'taki gelişmelerin de rolü vardı. İngiltere ve Irak arasında yapılan görüşmelerin sonucunda 30 Haziran 1930'da bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşmayla Irak'a dış politikasını İngiliz dış politikasıyla eşgüdümlü hale getirmesi, İngiltere'ye hava üssü tahsis etmesi karşılığında resmi bağımsızlık verildi.[14] Bu gelişmelerin de etkisiyle Fransa, kuvvet yoluyla egemenliğini sürdüremeyeceğini anladıktan sonra Mayıs I930'da Suriye'ye sözde bağımsızlık tanıyarak burada cumhuriyet ilan etmişti. Ancak Suriye anayasasında yukarıda belirtildiği gibi Fransız mandasını sürdüren geniş yetkiler bulunmaktaydı. Bu yetkiler aracılığıyla Suriye'deki Fransız egemenliği sona ermezken bu durum Fransa'ya karşı mücadelenin devam ettirilmesini gerektirmekteydi. Bu mücadelede belirleyici olacak olan ise Suriye'nin iç dinamiklerinden ziyade, Fransa'nın Avrupa'daki siyasi durumu ve bu ülkenin rakibi durumundaki ülkeler bağlamında, dış dinamikler olacaktı.

3. Suriye-Fransa Bağımsızlık Anlaşması

Irak’ın 1930 Bağımsızlık Anlaşmasından sonra, 3 Ekim 1932’de Milletler Cemiyeti’ne üye olması, Suriye’deki liderleri ayrıca motive etmekteydi. Fransa ile görüşmeler başlamış olmakla birlikte M. Ponsot’un, Yüksek Komiserlik görevinden ayrıldığı zaman sorun çözülebilmiş değildi. Yeni Yüksek Komiser de Martel zamanında da görüşmeler devam ettirildi.[15] Bu arada İngiltere ile Fransa’nın Avrupa ve Ortadoğu’daki egemenliklerini tehdit eden gelişmeler meydana gelmekteydi.

1933’te Ingilizlerin Kudüs Müftüsü olarak atadıkları Hacı Emin el-Hüseyni, Alman konsolosuyla ilişki kurup desteğini bildirmiş ve yardım teklif etmişti. Bu arada İngiltere’nin Mısır’daki egemenliğine karşı mücadele etmek amacıyla Sa’d Zaghlul liderliğinde 1919 yılı başlarında kurulan Wafd Partisi, Z^ghlul’un 23 Ağustos 1927’de ölmesinden sonra, Mustafa al Nahhas’ın liderliğinde ulusçu bir parti olarak gücünü hissettirmekteydi. Bu arada İtalya da İngiltere’nin çıkarları açısından korkulan bir ülke durumuna gelmişti. İtalya’nın 1936 yılında Habeşistan’ı istila ederek İngiltere ve Mısır’ı tehdit ettiği bir ortamda, İngiltere ve Mısır 26 Ağustos 1936 tarihindeki anlaşmayı imzalamışlardı. Mısır’daki İngiliz işgali sona ermekle birlikte, İngiltere Süveyş Kanalı çevresindeki bölgede askeri varlığını bir süre daha devam ettirecekti. Mısır da Irak gibi, Milletler Cemiyeti’ne üye oldu.[16] Bu gelişmelerin Fransa’nın Suriye’ye yönelik politikasını etkilemesi ise kaçınılmazdı.

Suriye’de 1936 yılının başlarında ülke çapında genel grev başlamıştı. Parası istikrarsız, ekonomisi durgun Fransa, kendi mandası altında bulunan ülkelere bağımsızlık tanıdığında bunları etki alanında tutabileceğinden emin değildi. Suriye’deki Halk Cephesi’nin direnişi İtalya ve Almanya’nın Ortadoğu’daki dengeleri tehdit etmesi ve Mısır’daki gelişmeler, Fransa’nın tutum değişikliğine gitmesini zorunlu hale getirmişti.[17] Suriye ile Fransa arasında görüşmelerin başlaması ve bir bağımsızlık anlaşmasının imzalanması olasılığı ise Suriye’deki toplumsal dengeyi etkilemeye başlamıştı.

Fransa ile imzalanacak bir anlaşma karşısında Suriye ile birleştirilme ihtimalini değerlendiren Aleviler, bu konuda ikiye ayrılmıştı. 25 Şubat 1936 tarihinde Tartus’ta bir Alevi kongresi toplandı. Bu kongrede iki eğilim ortaya çıktı. Bir grup, Suriye ile birleşmeyi savunurken diğer grup mevcut

durumun korunmasını ve Fransız koruması altında tam bağımsızlığın elde edilmesini savunmuştu.[18] Fransa'da Leon Blum'un bir koalisyon kurarak iktidara gelmesi bağımsızlık umutlarını arttırdı.

Başbakan Leon Blum ve Dışişleri Bakanı Yvon Delbos, Suriye'nin isteklerine sempatiyle bakıyorlardı. Oysa Mart 1936'da görüşmelerde bulunmak üzere Paris'e giden Suriyeli Milliyetçiler, Sosyalist Leon Blum Hükümeti kuruluncaya kadar güçlüklerle karşılaşmışlardı.[19] Suriyeli milliyetçiler Fransa'da görüşmelerini sürdürürken Alevilerin Fransa nezdindeki girişimleri de devam etmekteydi. Bir Alevi lideri Fransız Başbakanı Leon Blum'a 11 Haziran 1936 tarihinde bir mektup yazarak, Alevilerin Sünni Suriyelilerden ayrı tutulmasını istedi. Daha sonra ise altı Alevi önderi Leon Blum'a bir başka mektup yazarak, Alevilerin tarihsel ve dini açıdan Sünnilerden farklı olduğunu, Fransa'nın Alevilerin özgürlüğünü ve bağımsızlığını güvence altına almasını istediler.[20]

Milliyetçi liderlerden Hashem al-Atassi, Fares al-Khuri, Sa-adallah al-Jabri, Jamil Mardam gibi isimlerin de bulunduğu Suriye delegasyonu, Leon Blum'un Başbakanlığı idaresindeki Fransızlarla yaklaşık altı ay süren görüşmelerin sonucunda, 9 Temmuz 1936 tarihinde taslak bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma Irak ile İngiltere arasında 1930 yılında imzalanan anlaşmaya benziyordu. Lübnan Suriye'nin dışında kalmak şartıyla Suriye'ye bağımsızlık verilecekti. Cebel-i Dürzi ve Alevi bölgelerinin Birleşik Suriye Devleti'ne katılması kararlaştırılmıştı.

Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki askeri pozisyonu ve hakları kabul edildi. Ayrıca Fransa, Suriye'deki iki hava üssünü yirmi beş yıllığına kullanacaktı. Suriye, Milletler Cemiyeti'ne de üye olacaktı.[21]

Suriye'de 22 Aralık 1936'da yeni seçimler yapıldıktan sonra Hashem al-Atassi Cumhurbaşkanı seçilirken, Jamil Mardam ise Başbakan oldu. Milliyetçilerin çoğunlukta olduğu Suriye parlamentosu yapılan anlaşmayı onaylamakla birlikte Fransa'da 1938 yılında Leon Blum koalisyonu bozunca Fransız parlamentosu bu anlaşmayı onaylamadı. Bağımsızlık yerine Suriye'nin bir kez daha doğrudan Fransız idaresi altına girmesiyle tekrar Suriye Anayasası'nı rafa kaldırdı ve parlamentoyu kapattı. Alevi ve Dürzi bölgelerine ise tekrar özerklikleri verildi. Suriye bu şekilde

bağımsızlığına kavuşamamanın yanında, İskenderun Sancağı sorunuyla bir kez daha karşı karşıya kalmıştı.

Suriye ile Fransa arasında 1936 yılında bağımsızlık anlaşması yapılınca Türkiye Hatay sorununu gündeme getirmişti. Aslında bundan önce İskenderun’da 14 siyasal liderden oluşan bir grup, Aralık 1925’te Fransız Yüksek Komiseri’ne başvurarak, Suriye Devleti’nden her türlü bürokratik bağların kesilerek Fransız mandası altında İskenderun Sancağı’nm özerkliğinin tanınmasını istemişlerdi.[22] Fransa ise 1926 yılında merkezi İskenderun olmak üzere özerk İskenderun Sancağı sınırları içinde doğrudan Beyrut’taki Fransız Yüksek Komisere bağlı bir hükümetin kurulmasına karar verdi. Seçim ve anayasa yapıldıktan sonra Fransa mandası altında “Bağımsız İskenderun Hükümeti” kuruldu. Bu ise Suriye’de tepkilere neden oldu. Fransa bir başka kararnameyle bu hükümetin adını değiştirerek “Kuzey Suriye Hükümeti” adını verdi ve bundan sonra da

İskenderun Sancağı Şam’a bağlandı. Fransa’nın önerisiyle Şam Meclisi, 1928 yılında İskenderun Sancağı’nm özel bir statüsü olduğunu kabul etti. Bu karar Milletler Cemiyeti Mandalar Komisyonu tarafından da uygun görüldü. Fransa 1936 yılında Suriye’ye bağımsızlık vereceğini kabul edince bölgedeki, İskenderun da dahil bütün yetki ve haklarını Suriye Hükümeti’ne devretti. Bu duruma tepki gösteren Türkiye, 1936’da Fransa’ya bir nota vererek İskenderun Sancağı’na da bağımsızlık verilmesini istedi.[23]

Türkiye, Milletler Cemiyeti’ndeki temsilcisi aracılığıyla, Flatay sorunu çözümlenmeden Fransa’nın bu anlaşmayı onaylamamasını istedi. Milletler Cemiyeti, Türkiye’nin talebi olan İskenderun konusunun görüşülmesini 14 Aralık 1936 tarihinde kabul etti. Türkiye’nin Hatay’ın bağımsızlığı yönündeki talebi adım adım gelişirken, Ocak 1937’den Mayıs 1938 tarihine kadar Fransa ve Türkiye arasında bu sorunla ilgili olarak en az dört toplantı yapıldı. Temmuz 1938’de Ankara’da Türkiye ile Fransa arasında bir dostluk anlaşması imzalandı. Bu gelişmeden sonra iki devletin ortak gözetimi altında Hatay Meclisi için 22 Temmuz -1 Ağustos 1938 tarihleri arasında seçimler yapıldı. Türklerin büyük bir çoğunluk sağladığı meclis 2 Eylül 1938’de ilk toplantısını yaptı ve bağımsız Sancak’a Hatay Cumhuriyeti adını verdi. Hatay Millet Meclis’i 23 Haziran 1939 tarihinde yaptığı toplantıda ise oy birliği ile Türkiye’ye katılma kararı aldı ve Hatay

Devleti'ne son verdi. Hatay'ın Türkiye'ye katılması Halep ve hinterlandım denizden uzaklaştırdığından, bu durum Halep ve civarındaki halk arasında huzursuzluğa neden oldu.[24] Öte yandan bu durum Kuzey Irak'ta herhangi bir

zamanda kurulması olası bir siyasi birimi karaya sıkışmış bir hale getirerek, olası bu siyasi birimin dış dünya ile Akdeniz aracılığıyla kurabileceği ilişkiyi, Türkiye üzerinden gerçekleştirmeye mahkum edebilecek bir gelişmeydi.

Birinci Dünya Savaşı'nda umduğunu bulamadığı gibi savaş sonrası gelişmelerin sonucu bağımsızlığına kavuşamayan ve "toprak kaybı"na uğradığına da inanan Suriye halkı, umudunu bu defada patlak vermek üzere olan İkinci Dünya Savaşı'na bağladı.

ULUSLARARASI KONJONKTÜRDEKİ GELİŞMELER VE YANSIMALARI

A. II. DÜNYA SAVAŞI VE ORTADOĞU

İkinci Dünya Savaşı, Britanya ve Fransız emperyal sistemlerine sıkı bir biçimde bağlanmış görünen bir Arap dünyasının üzerine geldi. Milliyetçiler bu sistemlerin içinde daha uygun bir konum elde etmeyi umabiliyorlardı, ancak İngiltere ve Fransa'nın askeri, ekonomik ve kültürel üstünlüğü sarsılmaz görülüyordu. ABD ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu ve Mağrip'e gösterdikleri ilgi sınırlı kalmıştı. Alman ve Italyan gücü ve propagandası daha genç kuşak üzerinde bir etkiye sahipti, ancak savaş patlak verene kadar, temeli çok sağlam olan yapının meydan okumaya karşı direnebildiği görüldü. Ne var ki, bir kez daha savaş iktidarda, toplumsal hayatta ve etkilediği kişilerin fikir ve umutlarında hızlı değişiklikler yarattı.

Savaş çeşitli cephelerde devam ederken, Almanların 14 Haziran 1940'ta Paris'e girmeleri üzerine Fransa'da hükümet değişikliği oldu. 17 Haziran 1940'ta mütareke imzalandı. Bu gelişmelerin sonucunda Fransa'da büyük politik sarsıntılar mey-

dana geldi. Vichy'de toplanan ulusal meclis, Mareşal Petain'e geniş yetkiler verdi. Petain'e bu yetkiler verilmekle birlikte Fransa'nın büyük bir bölümü işgal altında olduğu için Vichy Hükümeti bu nedenle gücünü ülkenin bir bölümünde yürütebiliyordu. Bu arada General de Gaulle, Almanya ile mütareke yapılması fikrine karşı çıkarak Fransız Hükümeti'ni tanımadığını bildirdi. Fransa'nın dışında ''Özgür Fransız Kuvvetleri" adlı bir direniş örgütü kurdu.[25] Fransa'nın Almanya'ya yenilmesi üzerine iki ayrı hükümetin ortaya çıkmış olması, Fransa'da olduğu gibi, Fransa'nın sömürge ve manda idarelerinde de sorunlar ortaya çıkarmıştır.

B. ORTADOĞU'DA ALMAN ETKİSİ

1940 yılında Fransa'nın Almanya karşısında hızlı ve beklenmedik bir çöküntüye uğraması bu ülkenin konumunu, yönettiği ülkelerin gözünde zayıflatmıştı. Bu durum aynı zamanda manda sisteminin hızlı ve kolay bir biçimde çökebileceği umudunu doğurmuştu.[26]

Fransa'da Vichy yönetiminin Petain idaresinde kurulması Suriye ve Lübnan'ı Almanya'nın etkisine sokarken, enflasyon artışı ile birlikte Suriye'de yaşam koşulları da zorlaşmıştı.

Vichy Hükümeti, Temmuz 1940'ta General Dentz'i Yüksek Komiser olarak atarken, çok sayıda Alman da Suriye'ye gelerek Pan-Arabizm'i teşvik etmeye başlamıştı. Suriye'de 1941 ilkbaharında siyasal hayatın restore edilmesini talep eden gösteri ve grevler başlarken, Halid al-Azm'in Başbakanlığı idaresinde yeni bir hükümet 3 Nisan 1941'de kuruldu.[27] Suriye'de bu gelişmeler yaşanırken Alman etkisi ve nüfuzu kendisini Irak'ta da gösterdi.

Kral Gazi'nin 3 Nisan 1939'da bir araba kazası sonucu ölmesi üzerine dört yaşındaki oğlu Faysal, Irak'ta kral oldu. Bir süre sonra da Irak'ta gerçek iktidar düzenlenen bir darbenin ardından Alman yanlısı Raşit Ali Geylani'ye geçti.[28] Irak'ta Ra-şit Ali Geylani liderliğinde 5 Nisan 1941'de Alman yanlısı bir hükümet darbesi meydana geldi. Almanlar Mayıs 1941'de Gi-rit'i alarak, Suriye'deki Vichy idaresine ve aynı zamanda Irak'taki Alman yanlısı iktidara da yardım etme olanağını bulmuştu.

Almanya Suriye’deki havaalanı ve ulaşım kolaylıklarını kullanmaya ihtiyaç duyuyordu. Girit ve Rodos’taki Alman uçakları, yenilen ve Almanya ile anlaşma imzalayan Fransa’nın mandası altında bulunan Suriye’nin havaalanlannı ara alan olarak kullanıp Irak’taki taraftarlarına yardım götürmeye başladı.[29] Almanya Irak’m liderliğinde bir Arap birliğinin kurulmasını da desteklerken, Kudüs eski müftüsü Hacı Emin al-Hüseyni, İngiliz ve Musevilerle yıllarca süren mücadeleden sonra Filistin’den ayrılarak Beyrut, Bağdat ve Tahran’a uğrayarak 1941’de Berlin’e varmıştı. En önemli durağı işe Nisan 1941’de yine Bağdat olmuştu. Kudüs eski Müftüsü Hacı Emin al-Hüseyni’nin Bağdat’a gitmesi Pan-Arabizm ile ilgili gelişmelerde yeni bir sayfa açtı. Müftü Suriyeli milliyetçi liderlerle temas kurduğu gibi muhtemel Arap-Nazi işbirliğini de gündeme getirdi. Öte yandan Raşit Ali rejimine destek için Suriye’de bir yardım komitesi de oluşturulmuştu.[30]

Almanya’nın daha doğuya (Fransa’dan emir alan bir Fransız yönetiminin bulunduğu Suriye, Lübnan ve iktidarın Raşit Ali Geylani’nin liderliğinde Almanya ile ilişkileri olan bir grup

subay ve politikacının eline geçtiği Irak’a) doğru ilerleyeceğine dair korkular giderek artmaya başladı.[31] Bu arada Almanya Irak’taki petrol alanlarını elde edebilmek için baskılar yapmaya başlamıştı. Ingiltere ise Türkiye’yi Almanların Irak’a yaptığı yardımlar konusunda uyardı. Kısa bir süre sonra, Mayıs 194l’de Irak’ta Alman Hakimiyetine son verildi.

İrak işgal edildikten sonra sıra Suriye’deki Alman nüfuzunu ortadan kaldırmaya gelmişti. Kahire’de de Gaulle’in temsilcisi olarak bulunan General Catroux 27 Mayıs 1941’de bir bildiri yayınlayarak manda idaresinin sona ereceğini, Suriye’ye bağımsızlığının koşulsuz olarak verileceğini duyurdu. Vichy idaresinin Yüksek Komiseri Dentz ise lojistik ve asker azlığı problemleriyle karşı karşıyaydı. Öyle ki sadece üç aylık yakıt ve cephane stokuna sahipti.[32] Bu koşullar altında General de Gaulle’in, Fransa’nın savaşı kaybetmediği ve Fransızların savaşı sürdürmeleri gerektiği çağrısına uyanlardan oluşan bir Fransız gücüyle birlikte Ingiltere tarafından Suriye 8 Haziran 1941’de işgal edildi. General Dentz Suriye’yi terk ederken General Catroux, idareyi ele aldı.

Suriye'de Hasan al-Hakim 20 Eylül 1941'de yeni hükümeti kurduktan sonra Tajeddine al-Hassani Cumhurbaşkanı oldu. Dürzi ve Alevi bölgeleri, 20 Ocak 1942'de Suriye ile tekrar birleştirildi.[33] Suriye 1941 yılında formel bir biçimde bağımsız devlet olarak tanındı ve İngiltere'nin baskıları sonucu anayasa tekrar yürürlüğe girerek 26 Temmuz 1943'te seçimler yapıldı. Milliyetçilerin büyük bir zafer kazanarak çıktığı bu seçimden sonra 17 Ağustos 1943'te toplanan Meclis, Şükrü Kuvvetli'yi Cumhurbaşkanı seçti. Saadallah al-Jabri ise 14 Ekim 1944 ta-

rihine kadar görev yapacak olan yeni hükümeti kurdu. Saadal-lah al-Jabri on dört ay görev yaptıktan sonra istifa edince, yeni hükümet Faris al-Khuri tarafından kuruldu.[34] Suriye'nin, bağımsızlığı tanınmış olmakla birlikte ülkedeki Fransız askeri varlığının devam etmesi, bu konuda kuşku ve korkuları uyandırmaktaydı. Bu tarihlerde Arap Ligi'nin kurulmasına yönelik çalışmaların başlaması ise Fransa'ya yönelik mücadele açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmekteydi

Arap Ligi'ni kurmaya yönelik çalışmalar 1944 yılında başlarken bu gelişmeye Suriye de ilgi duymuştu. Bununla birlikte Irak ve Ürdün'den kaynaklanan ve Uzun bir süreden beri de devam etmekte olan çapraz siyasi baskıların altında bulunmaktaydı.

Faysal, Temmuz 1920'de Suriye'den Fransızlar tarafından çıkarılmış, ancak eski başkenti Şam'ı ve buradaki taraftarlarını unutmamıştı. Bu nedenle eski başkentine yönelik istekleri devam eden Faysal için ilk hedef, Suriyelilerin birlik yönünde desteklerini almak ve daha sonra Irak ile birleşmeyi sağlamaktı. Pan-Arabizm'in savunucusu durumuna gelen Faysal, 1931 sonbaharında Paris'e giderek Fransız yetkililerle Irak-Suriye birleşmesi konusunda görüştü. Fransa'da aradığını bulamayan Faysal Irak'a döndüğünde, Suriye'nin yakında Irak ile birleşeceği söylentileri yayılmaya başladı. Faysal propagandasını yaptırmak üzere bir adamını Şam'a göndermişti. Şam caddelerinde Irak'taki krallık yanlıları Faysalın posterlerini taşıyarak yürüyüş yapmışlardı. Bu esnada Suriye basınında Faysalı destekleyen makaleler yayımlanmıştı.[35] Faysal 8 Temmuz 1933'te İsviçre'de ölünce bu projesi daha sonra Nuri Sait Paşa tarafından tekrar gündeme getirilmek üzere rafa kaldırıldı.

Suriye'ye ilgi duyan ve üzerinde hak talep eden bir başka Haşimi ferdi ise Abdullah'dı. Abdullah'ın Suriye'ye ilgisi kardeşi Faysal'm Suriye'den uzaklaştırılması sonucu başlamıştı. Suriye Genel Kongresi, Mart 1920'de Faysal'ı Suriye Kralı olarak ilan ettiğinde, Şam'daki Irak yanlıları da Abdullah'ı Irak Kralı olarak ilan etmişlerdi. Faysal Suriye'den çıkarıldıktan sonra In-gilizler tarafından Irak'a kral yapılınca, bu durum Abdullah tarafından kabul edilemez bulunmuştu. Bu nedenle Abdullah Suriye Kralı olmak suretiyle bu durumu tazmin etmeyi hedeflemişti. Ancak Abdullah ile Ingilizler arasında Mart 1921'de Kudüs'te görüşmeler gerçekleşmişti. Bu görüşmelerin sonunda Abdullah Ürdün'e Emir olarak atanırken, buna karşılık olarak da Ürdün ile İngiltere arasında, 1928 yılında bir anlaşma yapılarak Ürdün'ün statüsü belirlenmişti.

Faysal'm 1933 yılında ölmesi üzerine Abdullah bir kez daha Suriye Krallığı'na talip oldu ve "Büyük Suriye" projesini ortaya attı. ''Büyük Suriye" doğal sınırları içerisinde tarihteki "Bi-lad al-Şam"m modern bir versiyonuydu. "Büyük Suriye" adı altında bir devlet kurmak, meşru olmayan bir şekilde dört parçaya ayrılmış olan (Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün) bölgenin tarihi ve coğrafi bütünlüğünü yeniden sağlamak olacaktı.[36] Abdullah "Büyük Suriye"yi Arap birliğinin kurulması sürecinde bir siyasi köşe taşı olarak da değerlendirmekteydi. "Büyük Suriye" projesi, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Filistin'in birleşmesini esas almakla birlikte, bu dört bölgenin birleştirilmesi hemen gerçekleştirilemiyorsa öncelikli olarak Suriye ve Ürdün'ün birleşmesi savunuluyordu. Filistin'deki Yahudilerin sorunu idari özerklikleri garanti edilmek suretiyle çözüleceği gibi Lübnan ve Filistin daha sonra, Amerika Birleşik Devletleri veya İsviçre Konfederasyonu örneğinde olduğu gibi, birliğe katılabilirdi. Abdullah için öncelikli olan Suriye ve Ürdün'ün bir-leşmesiydi.[37]

Abdullah Suriye'nin Fransa ile 1936 yılında bağımsızlık için bir anlaşma yapmasını kendi planı açısından tehlikeli bulmuştu. Çünkü Halk Cephesi liderlerinin birçoğu cumhuriyetçiydi. Abdullah, Nisan 1936'da Halk Cephesi liderlerine bir mesaj göndererek Ürdün ile Suriye'nin birleşmesini ve kendisinin kral olmasını önermişti. Dürzi lider Abd al-Ghaffar al Atrash Dürzi bölgesinin Ürdün'le birleşmesini 1938 yılında istediği gibi; Milliyetçi lider Abd al-Rahman al Shahbandar 1939 yılında Amman'a giderek Kral Abdullah'a "Ürdün ve Suriye Kralı Çok Yaşa"şeklinde hitap etmişti.[38]

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, Abdullah'a Ortadoğu'nun tüm siyasal dengesinin değiştiği Birinci Dünya Savaşı günlerini anımsattı. Fransa'nın Haziran 1940'ta Almanya'ya yenilmesi ise bu ülkenin Suriye'deki durumunu tehlikeye sokunca Abdullah ümitlenmeye başlamıştı.[39] İngiliz ve Özgür Fransız Birlikleri Suriye'yi işgal ettiğinde ise Abdullah bu durumdan rahatsızlık duyduğu gibi, hükümetin girişimi sonucu Amman'da bir gösteri düzenlenmişti. Bu gösteride Suriye'nin özgürlüğüne kavuşması ve Abdullah'ın krallığında Ürdün ile birleşmesi savunulmuştu. Abdullah'ın Suriye'deki destekçisi durumunda olan Dürziler, Eylül 1944'ten itibaren desteklerini geri çekerek Suriye Devleti ile işbirliği yapmaya karar verdiler. Abdullah büyük çabalarına rağmen "Büyük Suriye" projesini gerçekleştirememişti. Mart 1921'den, Abdullah'ın bir suikaste

kurban gideceği Temmuz 1951'e kadar olan dönemde, ''Büyük Suriye" projesi Ürdün'ün dış politikasının önemli parçalarından biri olmuştur.[40]

Suriye'ye yönelik bir başka proje de Irak'ta Nuri Sait Paşa tarafından gündeme getirilmişti. Irak'ta Raşit Ali Geylani idaresi İngiltere tarafından ortadan kaldırıldıktan sonra tekrar önemli bir siyasi figür haline gelen Nuri Sait Paşa, 1942 yılında "Verimli Hilal" projesini ortaya atmıştı. Nuri Sait "Verimli Hilal" projesi için iki aşamalı bir plan önermişti. İlk aşamada Lübnan, Suriye, Ürdün ve Filistin arasında bir birlik oluşturulacak, ikinci aşamada bu birliğe Irak da katılacaktı. Faysal'm 1918-1920 yılları arasında yirmi aylığına Suriye'yi yönetmiş olması ise Nuri Sait Paşa'ya "Verimli Hilal" projesini meşrulaştırmada olanak sağlamıştı.[41]

Nuri Sait bu konudaki görüşünü İngiltere'nin Ortadoğu'dan sorumlu Bakanı Richard Casey'e 1942 yılında açıkladı. Nuri Sait, Casey'e ilettiği bir notta özetle şunları öneriyordu:

* Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün birleşmeli ve tek devlet haline gelmeli.

* Bir Arap Ligi kurulmalı, Suriye ve Irak buna hemen katılmalı, diğer Arap devletleri ise isterlerse buna katılabilmeli.

* Filistin'deki Yahudiler yarı özerkliğe sahip olmalı.

Nuri Sait Paşa’mn bu konudaki son girişimi Ocak 1944’te Suriye’ye gitmek ve bazı Suriyeli liderlerle sözlü anlaşmalar yapmak oldu.[42] Suriye Hükümeti “Büyük Suriye”nin kurulmasını desteklemekle birlikte mevcut cumhuriyet rejimini değiş-

tirmek istememekteydi. Suriye’de manda idaresi döneminde kurulan cumhuriyetçi kurumlar ve yaşanan siyaset pratiği Suriye’yi, Bağdat ve Amman’daki krallıklardan farklı bir hale getirmişti. Suriye’deki bu farklı siyaset pratiği Haşimiler’in, Suriye’ye yönelik planlarına bir engel oluşturuyordu. Haşimi ailesinin Suriye’ye yönelik planlarına karşı çıkan başka Arap devletleri de bulunmaktaydı. Suudi Arabistan, Haşimi ailesi liderliğinde özellikle de Abdullah’ın önderliğinde bir Arap birliğine karşı çıkıyordu.[43] Mısır’ın bu dönemdeki siyaseti ise küçük egemen ulus devletlerinden oluşan statükoyu korumaya yönelikti. Arap doğusunda büyük bir gücün doğması Mısır açısından bir tehdit oluşturabilirdi. Bu nedenle Mısır’ın çıkarları Haşimiler’in çıkarlarıyla çatışıyordu. Mısır için öncelik Suriye’yi Bağdat ve Amman’daki Haşimi krallıklarının etkisi altına girmekten alıkoymaktı. Nil bölgesindeki yöneticiler, yüzyıllardır Bağdat ve Şam’da büyük bir gücün oluşmasına karşı çıkmışlardır. Böyle bir gücün buralarda ortaya çıkması Mısır’ın Doğu Akdeniz’deki varlığı ve gücünü tehdit edebilirdi.[44] Bu stratejik kaygılara ilave olarak, Mısır’da Arabizm’in taraftarları Mısır’ın Arap Birliği’ne sıradan bir üye olarak katılmasına da karşıydı. Mısır’ın Arap dünyasındaki özel konumunun ve liderliğinin kabul edilmesi gerektiğini savunuyorlardı. 1936 Ekimi’nde Mısır’da iktidara gelen Kral Faruk ülkesindeki entelektüel görüş ve akımların da etkisi altında kalarak, Mısır’ı Ortadoğu’da söz sahibi bir ülke haline getirmek istiyordu. Arap devletleri arasında koordinasyon kurma çabalarını Ingiltere de desteklemekteydi. Ingilizler, Arap milliyetçilerinin Nazi Almanyası’nm etkisi altında kalmasını önlemek isterken,

Arap dünyası belirtilen farklı siyasi hedefler ve stratejik değerlendirmelerin ışığı altında bir birlik kurma mücadelelerini sürdürmekteydi.

1944’te İskenderiye’de ve 22 Mart 1945’te Kahire’de toplanan iki konferans, Merkezi Kahire’de olmak üzere, başına Mısırlı Abdurrahman al-Azzam’m getirildiği Arap Devletleri Birli-ği’nin kurulmasıyla sonuçlandı. Bu kuruluş yedi ülkeyi (Mısır, Suriye, Lübnan; Ürdün, Irak, Suudi

Arabistan ve Yemen) bir araya getirmişti. Filistinli Araplann bir temsilcisiyle birlikte ve bağımsız olmaları halinde katılımları için öteki Arap ülkelerine açık kapı bırakılmıştı. Bu uluslarüstü bir organizasyon değildi. Bu kuruluşa üye ülkeler birbirlerinin egemenliklerine müdahale etmeyeceklerdi. Arap Birliği, Arapların problemlerinin tartışılacağı bir platform olarak ortak bir Arap bilincinin gelişmesine katkıda bulunmak kadar üye devletler arasındaki ilişkileri güçlendirmek, politikaları uyumlu hale getirmek ve bağımsızlığı korumayı da hedeflemekteydi.[45]

C. SAVAŞIN SONU VE BAĞIMSIZ SURİYE CUMHURİYETİ

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde, Fransa ve Ingiltere'nin özel etki alanı olmuş Ortadoğu, dört ya da daha fazla gücün etkileyebildiği ve bunlar arasındaki ilişkilerin "Avrupa Anlaşması" dönemindeki kadar istikrarlı olmadığı bir bölge haline geldi. Bu durumda milliyetçi partilerin ve bunların temsil ettiği yerel çıkarların ülkelerinde statü değişikliği için baskı yapmaları mümkün oldu. Fransa, İngiltere'den daha zayıf bir konumdaydı ve üzerindeki baskı daha büyüktü. Savaşın bitiminde Çin Hindi ve Magrip'teki konumunu, 1945'te Doğu Cezayir'de

meydana gelen karışıklıkları şiddetle bastırdıktan sonra yeniden elde edebildi, fakat Suriye ve Lübnan'ı terk etmek zorunda kaldı. Britanya ve Özgür Fransa güçleri 1941'de ülkeyi işgal ettiklerinde Fransa'nın idari yetkiye, Britanya'nın stratejik denetime sahip olduğu bir anlaşma yapıldı. Britanya, Fransa'nın üstün Avrupa gücü olarak iki ülkeye bağımsızlık vermesini kabul etti. Çıkar çatışması ihtimalleri güçlüydü. Özgür Fransızlar hemen öz-yönetim garantisi verme konusunda istekli değildiler; "gerçek Fransa" olma iddiaları, bir Fransız toprağının orada yaşayan insanlara değil de Britanya'nın etki alanına terk edilmesi halinde, Fransızların gözünde kabul edilebilir olmayacaktı. Öte yandan Britanya'nın bağımsızlık taahhüdünü yerine getirmesi, Filistin'de izlediği siyasete düşman olan Arap milliyetçilerine avantaj sağlayacaktı. Beyrut ve Şam'daki siyasetçiler bu anlaşmazlığı savaş sona ermeden bağımsızlığı elde etmek ve Fransa'nın sınırsız yönetiminden kurtulmak için kullanma niyetindeydiler.

Arap Birliği'ne üye olmayı başaran Suriye, Fransa'ya yönelik mücadelesinde önemli bir siyasi aşamaya gelmiş bulunuyordu. Bu dönemde

Fransa’nın üzerindeki uluslararası baskı da bu durumu kolaylaştırdı. Ancak Fransa bu gelişmelere rağmen, Suriye’de manda döneminin bağımlılık ilişkilerini mümkün olduğu kadar devam ettirecek ekonomik, kültürel ve stratejik bir takım imtiyazları garanti altına alıncaya kadar çekilmemeye kararlıydı. Bu durum karşısında Suriye’de siyasi tansiyon tekrar yükseldi. 29 Mayıs 1945’te Şam uçaklar tarafından bir kez daha bombalandı. Ancak İngiltere’nin artan baskısı sonucu Fransa, Suriye’den çekilmeye karar verdi. Son yabancı birliğin geri çekilmesinin 17 Nisan 1946 tarihinde tamamlanması üzerine Suriye resmen bağımsız bir ülke oldu.

D. SURİYE’DE SOSYAL VE SİYASAL DEĞİŞİMLER

1. İlk Nasyonalist Düşünceler

a. Hıristiyan Azınlık ve Eğitimli Yeni Kuşak

Ortadoğu’daki Hıristiyan Azınlık, Katolik kiliseyle ilk düzenli ilişkilerine 16. yüzyılda başladı. Batıdan bölgeye gönderilen cizvit misoyenerlerinin amaçlarından biri de Maruniler’i ve Roma hakimiyetini kabul etmiş diğer azınlıkları ıslah etmekti. Misyonerlerin çalışmasına bağlı olarak Fransa’nın himayesi altında her nerede Katolik veya Katolik olması muhtemel bir nüfus varsa buralarda yüksek okullar ve kolejler açılmıştır. Bu da misyoner gruplarınca oluşturulmuş ya da güçlendirilmiş Hıristiyan cemaatlerinden eğitimli bir grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zamanla bu eğitimli kuşak devlet kademelerinde istihdam edilmeye başlamıştır. 18. yüzyılın sonuna varmadan Suriye Hıristiyanları başta gümrük olmak üzere pek çok alanda idareyi ele geçirmişlerdir. Bu eğitimli kuşak memurluklarının yanı sıra edebi bilimlere de hakimdi. Kısa bir süre içinde edebiyat alanında otoriteler yetişti. 19. yüzyılda Lübnan ve Suriye’de misyonerlerin kurmuş oldukları okulların Hıristiyan öğrencileri devlet yönetiminde doğrudan rol oynamıyorlardı. Çoğunlukla yerel yönetimler ve yabancı konsolosluklarda mütercim olarak çalışıyorlardı. 1860’dan sonra Arap dünyasının ilk gazetecileri olarak yeni bir güç elde edeceklerdi. Artık yıllar boyu Ortadoğu’da basm-yaym Lübnanlı Hıristiyanların tekelinde kalacaktı. Bu tarihten itibaren Arap diyarlarının okuyan kitlesi, bu yeni yazar ve düşünürlerin fikirlerine açık olacaktı. Kolejlerde öğrendikleri yabancı diller

sayesinde Batılı düşünürlerin kitaplarını okuyan, bu düşünce akımlarını benimseyen bu yeni kuşak çıkardıkları gazete, dergi ve mecmua ile bu fikir akımlarını bütün Ortadoğu'ya yayma fırsatı buldular. Bundan dolayı da bu akımlar Hıristiyan azınlıkların çok

ötesinde bir tabana yayıldı ve bir taraftar kitlesi oluşturdu.

Bu kuşağın içinde ün ve nüfuz kazananlardan ilki Faris el-Şidyak'tı (1804-1887). Ayn ül-Varaka Maruni Papaz Okulu'nda yetişen Şidyak, daha sonra Arapça basılması düşünülen Ahd-i Cedi'm çalışmalarına katılmak için bir süre İngiltere ve Fransa'da kaldı. 1860'ta İstanbul'a gelen Şidyak burada al-Cevaib adlı bir gazete çıkardı. Güçlü kalemi sayesinde Mısır'dan Bombay'a kadar geniş bir bölgede etkili olabiliyordu. Bir diğer sima ise yine aynı cemaate bağlı ve Şidyak ile aynı okuldan mezun olan Butros Bustani'dir(1819-1883). Bir süre okuduğu okulda öğretmenlik yapan Bustani 1843'te kendi okulunu kurdu. Edebi ve felsefi alanda birçok eserler yazan Bustani aynı zamanda çevresindeki halkadan birçok gazeteci yetiştirdi. Bir anlamda Şidyak ve Bustani bu kuşağa mensup yazarlar okulunun öncüleridir. Arapça basılan gazete ve dergilerin büyük bir kısmı ister Kahire ister Beyrut'ta basılsın yabancı kolejlerde eğitim görmüş Lübnan'lı Hıristiyanlar tarafından kaleme almıyordu.

Lübnanlı ve Suriyeli yazarlar arasında Batıdaki düşünce akımlarıyla kendi toplum görüşleri arasında köprü kurmaya çalışanlar da vardı. Bu yazarlardan belki de ilki Francis Mar-rash'tır (1836-1873). Fransa'da eğitim gören Halepli Marrash, Avrupa'da kullanılan özgürlük, barış ve eşitlik temalarından yola çıkarak kitaplarında dini temellerden bağımsız "vatan sevgisi" ni işliyordu. Marrash, aynı zamanda Darwin Teorilerini Arap dünyasına ilk kez tanıtan yazardı. 19. yüzyılın son çeyreğinde yukarıda sözü geçen gazeteci ve yazarlar vasıtasıyla Arapîar arasında milliyetçilik akımı yayılmaya başladı. Örneğin Bustani'nin dergisi el-Zinan, Suriye'de yerel duygulara sesleniyor ve küçük bir toprak parçası üzerinde yoğunlaşıyordu. Yazılar genellikle Arap milliyetçiliği veya Arabizm kavramı, Lübnan ve Suriye'yi içeren dini temellerden ayrılmış bir Arap ulusu rüyasıyla doluydu.

Bu çizgide "Arap kimliği" üzerine yazılar yayınlanmaya başladı. Sözgelimi; Maruni asıllı ünlü tarihçi Buluş Nuceym'e göre "Suriye ayrı bir tarihi

kimliğe sahipti”. Yeni Beyrut’un Maruni Başpiskopos’u Yusuf Dibs, sekiz ciltlik “Suriye Tarihi” adlı kitabını bu dönemde yayınladı. İlk Arap Gazetecilerden olan Halil el-Huri 1861’de “Arap kimliği” temalarını işleyen Harabat-ı Suriye (Suriye’nin Kalıntıları) adlı küçük bir kitap yazdı. Bu tarz yaklaşım özellikle misyoner okulları mezunları arasında süratle yayıldı ve kabul gördü.

b. Savaş Arası Dönem ve Nasyonalist Hareketler

Savaş arası dönemde Ortadoğu’da bölgecilik, Pan-Arap Birliği ve Islami dayanışma gibi tezler gündemdeydi. 1920’lerin başında milliyetçi liderler, laik fikir ve değerlerin yanında bağımsızlık mücadelesine dini liderlerin ve değerlerin yapabileceği katkıyı da önemsiyorlardı. Bu açıdan İslama pragmatik nedenlerden dolayı olumlu bakıyorlardı.[46] Milliyetçi liderler bu konuda değişik görüş ve düşüncelerin etkisi altında kalarak uygun bir siyasal strateji oluşturmaya da çalışmışlardı.

Hıristiyan düşünürlerden Qustantin Zurayq ve Edmond Rabbath, din ile milliyetçilik arasında işbirliğinin kaçınılmaz olduğunu, özellikle Zurayq, milliyetçiliğin gerçek ruhu ile din arasında bir çatışma olmadığını vurguluyordu. İslam ve milliyetçilik arasında bir sentez yapılmasını savunan ve en önemli Müslüman düşünürlerden birisi ise Abdurrahman al-Baz-zaz’dı. Bazzaz da İslam ile milliyetçilik arasında bir çatışma olmadığına inanıyordu.[47] Bu dönemde Arap siyasal ve kültürel

kimliği açısından Island dayanışmayı savunan bir diğer düşünür de Raşit Rida’ydı. Rida modernist bir İslamcıydı. Island dayanışmayı savunan bir diğer kişi de Lübnanlı ve Dürzi kökenli Shakip Arslan’dır. Savaş arası dönemdeki yılların çoğunu Cenevre’de geçiren Arslan, Suriye ve Filistin’in Milletler Cemiyeti’ndeki resmi olmayan temsilcisiydi. Kuzey Afrika’daki siyasal hareketlerle yakın ilişki içindeki Shakip Arslan, buralardaki milliyetçi hareketler ile Ortadoğu’daki Araplar arasında bağlantı zeminleri üzerinde çalışıyor ve Fas’tan Irak’a kadar Island dayanışmayı sağlamak suretiyle geçmişteki pırıltılı dönemin yeniden kurulabileceğine inanıyordu.[48] Arap dünyası iki savaş arası dönemde siyasal ve kültürel kimliğe yönelik İslam ağırlıklı tezlerin yanında, bölgeci ve ulusal kimliği

öne çıkaran tezlere de şahit olmuştu. Bu konuda en önemli ve ilginç fikirleri ise Taha Hüseyin, Mısır bağlamında öne sürmüştü.

Taha Hüseyin (1889-1973) ölümüne kadar kültür ve toplum hakkmdaki radikal görüşleriyle Mısır'daki statükoyu sarstı. Andre Gide, Dostoyevski, Stendhal, Tolstoy, Oscar Wilde gibi yazarların eserlerinin çevrilmesinde editörlük görevlerini de üstlenen Taha Hüseyin, Mısır halkının karakter ve mentali-te itibariyle Arap doğusundan farklı olduğuna inanıyordu. Avrupa ve Mısır kültürünün bir karşılaştırmasını yaparak bu iki kültür arasındaki kuvvetli benzerlikleri göstermeye çalışmıştı. Taha Hüseyin Avrupa'nın modem bir dünya olduğunu, bağımsız Mısır'ın da mutlaka bu dünyanın bir parçası olması gerektiğine inanıyordu. Pan-Arabizm'e karşı çıkarak liberalizmin genel prensiplerini ve liberal ulus düşüncesini öneriyordu. Mı-

sır'da liberal ulus düşüncesinin yanında, laik temelde Pan-Arap Milliyetçilik düşüncesi de geliştirilmekteydi. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arap dünyasını etkileyecek olan bu düşünce en güçlü temsilcisini Satı al-Husri'de bulacaktır.

Satı al-Husri (1880-1968), Yemen'de doğmuş olmakla birlikte ailesi Suriye'de Halep şehrindendi. Türk okullarında okudu ve Türkçe öğrendi. İstanbul'daki Mülkiye'den mezun olduğu 1900 yılından 1919 yılma kadar Türkiye'de kaldı. Satı al-Husri, İstanbul'da ve Balkanlarda da çeşitli görevlerde bulundu. Seküler milliyetçilik anlayışını Balkanlardaki görevi esnasında geliştirerek, Yunanlıları, Bulgarları, Sırpları ve Türkleri birbirinden ayıranın din değil, dil ve kültürel plan olduğuna karar verdi. Satı al-Husri, 1919 yılında İstanbul'dan ayrılarak Suriye'ye gitmiştir, imparatorluğun yıkılışına kadar ne Türk, ne de Arap milliyetçisi olmayan Satı al-Husri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arap milliyetçisi olmuştur.[49] Şam'da Fay-sal'ın Arap hükümetinde Eğitim Bakanı olarak görev yaptıktan sonra 1921-1941 yılları arasında Irak'ta eğitimci olarak çeşitli görevlerde bulundu. Kısa bir süre Şam'da tekrar eğitim danışmanlığı görevini üslendi. Savaş'tan sonra ise Kahire'ye giderek burada laik Arap milliyetçiliğinin teorisini geliştirmek üzere çalışmalarını sürdürdü.

Dilden hareketle bir Arap milliyetçiliği tanımlaması yapan Husri, İslamcı milliyetçiliğe karşı çıkarak laik milliyetçilik anlayışını savundu.[50] Husri'nin

argümanlarının temeli İslam'ın doğası üzerine kuruluydu. Ona göre İslam ulusal değerlerden

ziyade evrensel değerler üzerine kuruluydu. Husri devlet ile dinin ayrılmasını, modern çağda dinin bireysel vicdan boyutuna indirgenmesini de savundu. Husri'nin bu görüşleri itibariyle Arap milliyetçiliğindeki önemini Niyazi Berkes şu şekilde ifade etmektedir: "Arap milliyetçileri arasında Arap Milliyetçiliğini Müslümanlıktan ayrı tutarak laik bir milliyetçilik fikrini savunan tek düşünürdür" Satı al-Husri ileride Baasçı düşünürler ve ideoloji açısından da önemli bir kişi haline gelecektir. Arap dünyasındaki bu düşünce tartışmalarından ve kimlik arayışlarından Suriye, Birinci Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi iki savaş arası dönemde de kaçınılmaz olarak etkilenmiştir.

Suriye, bağımsızlıktan sonraki gelişmeleri de etkilemek üzere, "Suriye Milliyetçiliği", "Büyük Suriye Milliyetçiliği" ve "Pan Arabizm" şeklindeki milliyetçi kimlik arayışlarıyla çalkalanmaktaydı.[51] Pan Arabizm konusu, Baas Partisi bağlamında daha sonra ele alınacağı için burada Antun Saada'nın Suriye milliyetçiliği konusundaki görüşleri üzerinde durulacaktır.

Antun Saada (1904-1949), Rum Ortodoks bir aileye mensup olarak Lübnan'da doğdu. Ailesi Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Brezilya'ya göç etmiş olduğu için kendisi de 1920 yılında Brezilya'ya gitti. Burada Baba-oğul birlikte "al-Majalla" adlı Arapça bir dergi yayımladılar. 1929 yılında Lübnan'a geri dönen Antun Saada, Amerikan Üniversitesi'nde Almanca dersleri verdi. Düşünceleri Sosyal Danvinizm'in etkisi altında olan Saada, ulusu biyolojik özellikler aracılığıyla tanımlıyordu.[52] Genel Arap Milliyetçiliğine karşıydı. Bunun imkansız, insan zihni ve enerjisini mümkün olandan uzaklaştıracağı için de tehlikeli olduğuna inanıyordu. Tarihsel süreç içinde ayrı bir Suriye ulusunun ortaya çıktığını iddia ederek, Suriye'nin Birleşik

Arap Devleti'nin bir parçası olmaması gerektiğini savunuyordu.[33] Ona göre, ''Büyük Suriye" kurulmalıydı. Bu ise (Lübnan, Suriye, Filistin, Ürdün, Irak, Kuveyt) geniş bir bölgeyi kapsamaktaydı. Saada, "Suriye Suriyelilerindir. Suriye'nin ulusal çıkarları diğer tüm çıkarların üzerindedir," diyerek din ile devletin ayrılmasını, dinin siyasete müdahale

etmesinin önlenmesini savunuyordu.[53] [54] Suriye'deki düşünsel hareketlerin kendi içinde taşıdığı farklılık ve çok renklilik bu dönemde siyasal hayata ve siyasal partilere de yansımıştır.

2. Suriye'deki Siyasi Partiler ve Akımlar

Bağımsızlık mücadelesinin verildiği dönem boyunca Halk Cephesi, etkili bir siyasi hareket olmuştu. 1928 yılında kurulan Halk Cephesi, 1943 seçimlerine kadar parlamentoda çoğunluğu elinde bulundurmuştu. Haşim al-Attasi ve Şükrü Kuvvetli cumhurbaşkanlığı yapmış etkili iki kişi olarak Halk Cephesi'nin liderleri arasında yer almışlardır.

Bağımsızlıktan hemen sonra ise Halk Cephesi parçalanmıştır. Millet Partisi 1920 yılında, Halk Partisi ise 1925 yılında kurulmuş olmakla birlikte daha sonra Halk Cephesi içinde siyaset yapmışlardı. Şükrü Kuvvetli ve Sabri al-Asali'nin merkezi Şam'da olan Millet Partisi ve Nazım al-Kudsi'nin merkezi Halep'te olan Halk Partisi, bu parçalanmanın sonucu tekrar ortaya çıkan partilerdir. Halk Partisi Halep ve civarındaki büyük toprak sahipleri ile iş çevrelerinin çıkarlarını temsil etmekteydi.[55]

Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi, Beyrut'taki öğrencilerin gizli bir örgütü olarak Kasım 1932'de Antun Saada tarafından kuruldu. Bu parti 1930'lu yılların sonlarına doğru Hıristiyan ve Alevi grupları arasında hızlı bir şekilde popüler hale gelmişti. Suriye Sosyalist milliyetçi Partisi'nde dikkati çeken üç önemli nokta bulunmaktaydı: 1. Seküler temelde toplumun radikal bir reforma tabi tutulması, 2. Faşist tarzda bir ideoloji, 3. Büyük Suriye.[56] Bu parti İkinci Dünya Savaşı'nm arifesinde faşizan bir tutum takınarak, falanjlar halinde örgütlendi. Bu tür faaliyetleri ve ideolojisi gereği parti çeşitli defalar yasaklanmıştır.

Suriye Komünist Partisi'nin kuruluş tarihi 1924'tür. Ortak bir Suriye-Lübnan Komünist Partisi ise 1930 yılında kuruldu.[57] Aslında Komünist ile Sosyalist fikirler ve parti faaliyetlerinin tarihi Arap dünyasında daha eskilere uzanmaktadır.

Shibli Shumayyil (1860-1917), sosyalizm düşüncesinin Arap dünyasında yayılmasına en önemli katkı yapan kişidir. Shumayyil, Büchner ve

Spencer’ı okumuş birisi olarak, bireyin her türlü sınırlama ve ayrımcılıktan kurtulmuş olduğu bir toplumsal düzeni hayal ediyordu.[58] Bir başka sosyalist düşünür ise Salamah Musa’dır. 1908-1911 yıllan arasında Avrupa’ya yaptığı uzun bir gezi sırasında sosyalizm dikkatini çekmişti. İngiltere’de G. B. Shaw ve H. G. Wells’in yazılarının etkisi altında kalmıştı. Avrupa’dan Mısır’a döndüğünde sosyalist fikirleri yaymak çabasına girişti. 1913 yılında sosyalizm üzerine bir broşür yayımladı. Salamah Musa’ya göre; mülkiyet ve miras ortadan kaldmlmak suretiyle birey ekonomik prangalanndan kurtulmuş olacaktır. Ona göre; sosyalizm herkesi eşit gelir sağlamak

değil, eşit fırsat sunmaktı. Musa’nın sosyalizmi, ütopizm ile Marksist sosyalizmin bir karışımıydı. Musa, bazı fabian düşünceleri, örneğin demokrasi, barışçıl değişim gibi kavramları kabul ederken özel mülkiyeti reddediyordu.

Mustafa Hasanayn al-Mansuri ise Müslüman bir düşünür olarak sosyalizmi yoksulların sesi olarak nitelemişti. Kari Marks, Tolstoy, Anatole France gibi yazarları okumuş olan Mansuri, sosyalizmin yoksulluk sorununa bir yanıt olduğuna inanıyordu. Özel mülkiyete karşı çıkmıyor, herkese iş imkanı ve eşit fırsatların tanınmasını istiyordu.

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra, sosyalist düşünceleri bir parti programına dönüştüren ilk politikacı Aziz Mirhum’dur. Diğer Mısırlı düşünürler gibi eğitimini Fransa’da tamamlayan Mirhum Fransız sosyalist düşüncesinden etkilendi. Mirhum ve arkadaşları Demokratik Parti adında bir parti kurdular.”

Lübnan Komünist Partisi 1920’lerde, Yusuf Yazbuk’un çabaları sonucu kuruldu. Yusuf Yazbuk 1926 yılında Paris’e giderek Fransız Komünist partisi ile işbirliği ve yardım olanaklarını görüştü. Yazbuk Paris’ten dönüşünde tutuklanınca Komünist Partisi’nin liderliğini Fuat al-Shimali üstlendi. Hükümetin çeşitli baskılarıfıa rağmen parti, aktif bir siyaset izleyerek Suriye’de de etkinlikte bulunmaya başladı. Suriye Komünist Partisi, Halid Bektaş’m 1930 yılında partiye katılması sonucu önemli bir güç kazandı. Bektaş iki yıllığına Moskova’ya giderek burada liderlik eğitimi aldı. Suriye’ye dönmesinden kısa bir süre sonra 1932 yılında Suriye Komünist Partisi lideri oldu. 1930’larm ortasından İkinci Dünya Savaşı’nın çıktığı tarihe kadar Suriye Komünist Partisi, komünist fikirlerin diğer Arap

ülkelerinde yayılmasında da aktif bir rol oynadı. 1936 yılında Suriye ile Fransa arasında, Sosyalist Leon Blum [59]

Hükümeti döneminde bağımsızlık anlaşmasının imzalanmış olması, Suriye Komünist Partisi ve Halit Bektaş'a ülkede sempatiyle bakılması sonucunu doğurdu. Bu anlaşmanın daha sonra Fransa tarafından onaylanmaması ve İkinci Dünya Sa-vaşı'nın çıkması, Suriye Komünist Partisi açısından sıkıntılı dönemin başlaması sonucunu doğurdu. Eylül 1939'da Komünist Partisi yasaklandı ve liderleri tutuklandı. Müttefiklerin 1941 yılında Suriye'yi işgali ve Alman yanlısı güçleri yenmesi sonucu komünist liderler serbest bırakıldı ve partinin faaliyetlerine izin verildi.[60]

Suriye Gençlik Partisi, Ekrem Hurani tarafından 1939 yılında Hama'da kuruldu. Suriye'deki Hukuk Fakültesi'ni bitiren Hurani, güzel ve etkili konuşan, prensipler ve ideolojiden ziyade pratiğe önem veren bir kişiydi. Hurani'nin taraftarları, Hama civanndaki köylerde yaşayan köylüler ve ordudaki genç subaylardan oluşuyordu. 1941 yılında bir grup arkadaşıyla birlikte Irak'a gitmiş, Raşit Geylani darbesine destek vermiş ve Suriye'ye dönüşünde ise tutuklanmıştı. Ekrem Hurani daha sonra 1950 yılında Arap Sosyalist Partisi'ni kurarak, Suriye siyasal hayatının en önemli aktörlerinden birisi haline gelmişti.

Suriye'de Müslüman Kardeşler Hareketi, Mısır'da Hasan El-Banna tarafından 1928'de kurulan benzerinin bir kolu olarak, büyük ve eski bir kent olan Halep'te 1935 yılında kuruldu. Daha sonra ise Hama'da büyük bir güce ulaştı. Dr. Mustafa Sı-bai'nin Suriye Islami teşkilatının merkezi haline getirdiği Şam'a 1944 yılında taşındı. Suriye'deki Müslüman Kardeşler yapısal olarak Mısır'dakine benzemelerine ve kendilerini tek bir hareket olarak görmelerine rağmen, her ikisi de bağımsız olarak faaliyette bulunuyordu. Mısır'daki Müslüman Kardeşlenin İslamcı protestosunun odağı Sünni hakimiyetindeki bir

rejim iken Suriye'deki ise Alevi azınlığının kontrolündeki rejime karşı Sünni bir protesto biçimi kazanacaktı. Suriye'deki Island hareket entelektüel olarak erken Island reformcuların bazı yazılarını ve özellikle Suriyeli neo-Hanbeli okulunun fikirlerini, bunun yanısıra Raşid Rida ve Muhammed Kurd-Ali gibi daha yakın dönem Suriyeli İslamcıların

görüşlerini benimsedi. Ne var ki, Hasan el-Banna ‘mn fikirlerine daha fazla eğilim gösterdiler. Suriye’deki daha radikal Island gruplar, Mısır’daki benzerleri gibi, ortaçağ hukukçusu İbn Teymiyye’den fazla etkilenmişlerdi. Teymiyye, sadece Suriyeli ve Hanbeli olduğu için değil, aynı zamanda lsmaililer, Dürziler ve özellikle Alevi-lere yönelik en sert yazılan yazdığı için, onlara uygun gelmekteydi. Suriye’deki Müslüman Kardeşler gücünü ise Mısır’daki gibi Pazar esnaflan, öğretmenler, serbest meslek sahipleri ve bürokratlardan oluşan orta ve alt-orta sınıf unsurlardan sağlanmaktaydı.[61]

İki savaş arası dönemde Suriye’de egemen olan bu siyasal hayat ve atmosfer, ilerde bağımsızlık sonrası siyasal gelişmeleri etkilediği gibi, Baas Partisi’nin içinde doğduğu ve ideolojisinin şekillendiği siyasal düzlemin ortaya çıkmasında da önemli rol oynadı.

1

Massignon Louis, “Nusayriler”. İslam Ansiklopedisi, c. IX, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964, s. 364-370

2

Pipes Daniel, “The Alawi Capture of Power in Syria”, Middle Eastern Studies, Vol. 25, No. 4, 1989, s. 430

3

Hopewood Derek, Syria (1945-1986), London: Unwin Hyman ltd. 1989, s. 9-10

4

Khuri 1. Fuad, “The Alawis of Syria:Religious Ideology and Organization”. Syria:Society, Culture and Polity, Albany:State University of Newyork, 1991, s. 60;

5

Peretz Don, The Middle East Today, (6. Baskı), Westport: The Devin-Adair Company, 1958, s. 59-60

6

Fedden Robin, Syria and Lebanon, (3. Baskı), Londonjohn Murray Ltd. 1965, s. 240-243

7

Rafeq Abdul-Karim, “Arabizm, Society and Economy in Syria 1918-1920”, State and Society in Syria and Lebanon, Newyork: St. Martin’s Press, 1994, s. 3-4

8

Satloff B. Robert, “Prelude to Conflict: Comunal Interdependence in the San-

jak of Alexandretta 1920-1936”, Middle Eastern Studies, Vol. 22, No. 2,

1982, s. 151; Peretz, a.g.e., s. 408

9

Sanjian K. Avedis, “The Sanjak of Alexandretta(Hatay): Its impact on Turkish-Syrian Relations(1939-1956)”, The Middle East Journal, Vo. 10, No. 4, Autumn 1956, s. 379

10

Cleveland L. William, A History of the Modem Middle East, Sanfrancisco: Westwiev Press, 1994, s. 207.

11

Hourani Albert, Arap Halkları Tarihi, (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 374

12

Khoury S. Philip, “Syrian Urban Politics in Transition: The Quarters of Damascus During the France Mandate”, Middle East Studies, Vol. 16, 1984, s. 519; Cleveland, a.g.e., s. 208.

13

Winder R. Bayly, “Syrian Deputies and Cabinet Ministers, 1919-1959”, The Middle East Journal, Vo. 16, No. 4, Autumn 1962, s. 408

14

Hourani a.g.e., s. 386; Mufti Malik, Sovereign Creations, Ithaca and London: Cornell University Press, 1996, s. 29-30.

15

Hopewood, a.g.e., s. 26

16

Vatikiotis P. J, The History of Modem Egypt, (4. Baskı), Baltimore:The John Hopkins University Press, 1991, s. 249-293; Hourani, a.g.e., s. 386

17

Hourani, a.g.e., s. 387

18

Gitta Yaffe-Schatzmann, “Alawi Seperatist and Unionist; The events of 25 February 1936”, Middle Eastern Studies, Vol. 31, No. 1, January 1995, s. 34-35

[19]

Hopewood, a.g.e., s. 26

[20]

Pipes, a.g.e., s. 438-439

[21]

Khadduri, a.g.m., s. 145-146; Cleveland, a.g.e., s. 209; Hourani, a.g.e., s. 387

[22]

Satloff, a.g.m., s. 163

[23]

Uçarol Rifat, Siyasi Tarih (1789-1994), (4. Baskı), İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 544; Yapp M. E, The Making of the Modern Near East(l792-1923), Newyork: Longman Inc. 1987, s. 293

[24]

Hopevvood, a.g.e., s. 27

[25]

Uçarol, a.g.e., s. 597-598

[26]

Hourani, a.g.e., s. 376, 412-413

[27]

Cleveland, a.g.e., s. 212-213

28

lmamzade Meryem, Irak Dosyası, İstanbul, Akabe Yayınevi, 1986, s. 55-56;

Mufti, a.g.e., s. 35; Khadduri Majid, Independent Iraq (1932-1958), (2. Baskı), LondomOxford University Press, 1960, s. 212

29

Uçarol, a.g.e., s. 601

30

Khadduri, a.g.e., s. 162-164

31

Hourani a.g.e,, s. 412

32

Bou N. E-Nacklie, “The 1941 Invasion of Syria and Lebanon: The role of the Local Paramilitary’’, Middle Eastern Studies, Vol. 30, No. 3 19994, s. 514

33

Hourani a.g.e., s. 412

34

Khadduri, a.g.m., s. 147

35

Masalha N., “Failsal s Pan-Arabizm, 1921-1933”, Middle Eastern Studies, Vol. 27, No. 4, Oct. 1991, s. 679

36

Porath Y. , “Abdallah’s Greater Syria Programme”, Middle Eastern Studies, Vol. 20, No. 2, April 1984, s. 172-173

37

Seale Patrick, The Struggle for Syria, (1945-1958), London: Oxford University Press, 1966, s. 148

38

Porath, a.g.m., s. 180

39

Pipes, a.g.m., s. 46

40

Seale, a.g.e., s. 8-11

41

Pipes, a.g.m., s. 45

42

Khadduri, a.g.e., s. 336-337

43

Porath, a.g.m., s. 186

44

Seale, a.g.e., s. 123

45

Peretz, a.g.e., s. 147

46

Cleveland, a.g.e., s. 218; Khadduri Majid, Political Trends in the Arab World, Baltimore and London: The John Hopkins Press, 1970, s. 182-183

47

İnayet Hamid, Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri, (Çev. Hicabi Kırlangıç), (2. baskı), Istanbuk.Yöneliş Yay. 1997, s. 282-284, Khadduri, a.g.e., s. 184-185

48

Cleveland, a.g.e., s. 220; Hourani Albert, Arabic Thought İn The Liberal Age, s. 306; Şekip Arslan için bkz:Cleveland, Islam Against the West:Shakib Arslan and the Campaign for Islamic Nationalizm, Austin: University of Texas Press, 1985

49

Khadduri, a.g.e., s. 199; İnayet, a.g.e., s. 284-291

50

Bu konuda bkz: Khadduri a.g.e., s. 204; Cleveland L. William, An Arab Nationalist Satı Al-Husri, Princeton, New Jersey:Princeton University Press, 1971, s. 90; Aziz el-Azmeh, Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık, (Çev. İskender Savaşır), Toplum ve Bilim, 29/30 Baharyaz 1985, s. 36

51

Harbi Mohammed, “Arap Ulusal Mitini Sorgularken", Uluslar ve Milliyetçilikler, (Çev. Siren tdemen), İstanbul, Metis Yay., 1998, s. 85

52

Khadduri, a.g.e., 186-188

53

Berkes Niyazi, Arap Dünyasında İslamiyet, Milliyetçilik, sosyalizm, İstanbul: Köprü Yay. 1969, s. 101

54

Hourani, a.g.e., s. 318

55

Bu konuda bkz: Owen Roger, State, Power and Politics in the making of the Modem Middle East, Newyork: Routledge, 1992, s. 229

56

Bu konuda bkz: Pipes Daniel, “Radical Politics and the Syrian Social Nationalist Party”, Middle Eastern Studies, Vol. 20, 1988, s. 304

57

Bu konuda bkz: Pennar Jan, “The Arab Marksizm and Moscow: A Historical Survey” The Middle East Journal, Vol. 22 No. 4, 1968, s. 437

58

Khadduri, a.g.e., s. 91; Abu Jaber S. Kamel, Arap Baas Sosyalist Partisi, (Çev. Ahmet Ersoy), Ankara, 1970, s. 2

59

Khadduri, a.g.e., s. 115-120

60

Seale, g.g.e., s. 161

61

Ayubi Nazih, Arap Dünyasında Din ve Siyaset, (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Cep Kitapları, 1993, s. 104-107; Dökmeciyan R. Hrair, Arap

Dünyasında Köktencilik, (Çev. Muhammed Karahanoglu), İstanbul, İlke Yayınları, 1992, s. 52, 128-129.

İKİNCİ BÖLÜM

BAAS PARTİSİ'NİN KURULUŞU

VE

ÖRGÜTLENMESİ

BAAS’IN KURULUŞU VE İLK YILLARI

A. BAAS’IN KURULUŞ SÜRECİ

Baas Partisi, (Mişel Eflak, Salah Bitar, Ali Cabir Abdullah Abdul Daim, Vahip El Ganim, Cemal Atasi, Musa Rizik, Badi El Kasm, Sami El Durabi ve Abdul Birr tyun El Sud) tarafından kurulmuş olmakla birlikte, bu partinin kurulmasındaki en önemli rolü ve çabayı Mişel Eflak ile Salah Bitar ortaya koymuşlardır.[1]

Mişel Eflak (1912-1989) Şam’da, siyasete ilginin yoğun olduğu Rum Ortodoks aileye mensup bir tahıl tüccannın oğlu olarak doğdu. Hemen hemen her konuda Eflakla birlikte hareket ettiği için kişiliği ve popülaritesi Eflak’ın gölgesi altında kalacak olan ve Baas Partisi’nin Eflak’tan sonraki ikinci önemli kişisi olan Salah Bitar (1911-1980) ise Şam’da Sünni Müslüman bir aileden dünyaya gelmişti. Eflak ve Bitar, yüksek öğrenim yapmak üzere 1928 yılında Fransa’ya gitmişlerdir. Fran-

sa’da Sorbonn Üniversitesi’nde Mişel Eflak Tarih ve Sanat Tarihi, Salah Bitar ise Fizik ve Matematik eğitimi yaptıktan sonra, 1932 yılında Suriye’ye dönerek tam on yıl sürecek olan öğretmenlik görevine başladılar.[2]

Birbirleriyle ilk kez Paris’te 1929 yılında karşılaşan Eflak ve Bitar, Marksist düşünceyi Sorbon’da öğrendiler. Eflak bu konuda, “Ben Fransa’ya gitmeden önce milliyetçiydim. Fran-sızlara karşı mücadele vermiş ve çok defalar tutuklanmış olan babamdan etkilenmiştim. Milliyetçilik bizim kendi

realitemiz iken Bitar ve Ben, Sosyalizmi Fransa’da keşfettik. Dönüşümüzde bu düşünceleri yeni kuşağa aktarmaya niyetliydik,”[3] [4] demişti. Eflak, öğrencilik yıllarında Paris’te kurduğu Arap Öğrenci Birliği aracılığıyla değişik Arap ülkelerinin öğrencileriyle tanışınca Suriye Milliyetçiliğinden Arap Milliyetçiliğine yönelmişti. Marks’ın görüşlerinin etkisinde kalmış olmakla birlikte, komünist olmayan Eflak ve Bitar 1936 yılına kadar komünizme sempati duymuş, bu tarihten sonra da komünizme karşı olumsuz bir tutum takınmışlardır. Eflak, komünizme ilgi duyduğu yılları ve bu ilginin sona ermesinin nedenini şöyle açıklamaktadır: “Bu devrede, komünistlerin, Fransa’ya karşı açtığı cesurane savaşa hayrandım. Komünist Partisi’ndeki gerçeklerin eğilmek bilmeyen karekterine bayılıyordum. 1936’dan ve Fransa’da Leon Blum (Cephesi) Hü-kümeti’nin iktidara gelmesinden sonra inkisara uğradım ve aldatıldığımı hissettim.”[2] Daha önce belirtildiği gibi Fransa, Suriye’nin 1936 yılındaki bağımsızlık anlaşmasını onaylamamıştı. Bu durum karşısında hayal kırıklığına uğrayan Mişel Eflak ve Salah Bitar, Batı Avrupa Sosyalizmi’nin emperyalist bir yönü olduğuna inanmaya başlamışlardı.[5]

Irak’ta İngiliz karşıtı Raşit Ali iktidarına yardım amacıyla Suriye Yardım Komitesi’ni 1941 yılında kuran Mişel Eflak ve Salah Bitar’m görevli oldukları okullarda özellikle müfredat programlarına karşı takındıkları muhalif tutum, onların Ekim 1942’de istifa etmelerine neden oldu.[6] Eflak ve Bitar bu tarihten sonra, zaman enerjisinin büyük bir bölümünü daha yoğun bir şekilde, öğrencileri harekete geçirmek, bildiriler yayımlamak, grevler düzenlemek şeklindeki siyasal faaliyetlere ayırdılar.

Mişel Eflak ve Salah Bitar, 1942 yılında öğretmenlik görevinden istifa ettikten sonra, gençleri düşünceleri doğrultusunda etkileyerek, onlara maddi lükse karşı püriten bir tutum geliştirmelerini öneriyorlardı. Maddi çıkarlar ve prestij uğruna mücadele etmeyen, kişisel olarak dürüst ve sade bir hayat anlayışına sahip politik bir figür olarak Arap dünyasında kendine özgü bir kişilik olarak kabul edilen Mişel Eflak, karmaşık görüşleri Avrupa standardında ifade etmekle birlikte, gençleri cezbediyordu. 1943 yılında, Marksizme ve materyalizme yönelik saldırgan konuşmalar da yapan Eflak, Arap ulusunun kültürel ve manevi değerlerine atıfta bulunuyordu.

Mişel Eflak ve Salah Bitar'ın siyasi aktiviteleri, daha çok üniversite ve orta öğretim kuramlarındaki öğrencilere yönelik propaganda faaliyetlerini içeriyordu. Arap ulusunun rönesan-sını gerçekleştirmeyi amaç edinen Baas Partisi'nin temelleri, 24 Temmuz 1943'te küçük bir öğrenci grubunun örgütlenmesi sonucu atıldı. 1946 yılma kadar daha çok entelektüel bir hareket olarak faaliyetlerini sürdüren Baas (Diriliş), adını Zeki Ar-suzi'ye borçludur. Zeki Arsuzi, El-Baas El-Arabi (Arapların Yeniden Dirilişi) adını ilk kullanan kişidir.[7]

Zeki Arsuzi (1900-1969), Suriye'nin Negye şehrinde Alevi kökenli bir ailede doğdu. Daha sonra, İskenderun'a giden Arsuzi, burada ilkokulu, lise öğrenimini ise Konya'da tamamladı. Fransa'da Sorbon Üniversitesi'nde 1927-1930 yılları arasında felsefe öğrenimi gören Zeki Arsuzi, felsefi açıdan Bergson, Nietsche ve Fichte taraftarı olarak tanınmaktaydı. Kant ve Dekard'a da önem veren Arsuzi, Arap ulusu hakkındaki görüşlerini açıklarken, bu ulusun dil birliği üzerinde ısrarla durmasını, Fichte felsefesine borçluydu. Zeki Arsuzi, din ve milliyetçilik sorununa Comtecu terimlerle bakıyor ve dinci Ortaçağın yerini uluslar çağma bırakmış olduğunu iddia ediyordu. Arsuzi'ye göre; Arap ulusunun birliğinin kökleri, Isla-miyetten önceki dönemlere kadar uzanmaktaydı.[8] Zeki Arsuzi Fransız manda yönetimine karşı mücadele etmiş ve Fran-sızlara karşı olduğu için, 1934 yılında öğretmenlik görevine son verilmişti. Hatay'ın 1938 yılından itibaren Türkiye'nin kontrolü altına girdiği kesinleşince, Zeki Arsuzi 1938 yılı sonlarında Şam'a gitti. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Suriye ve diğer Arap ülkelerinde Arap milliyetçiliğinin yaygınlık kazanmasında oldukça etkili olan Zeki Arsuzi, üniversite öğrencileri arasında da büyük bir taraftar kitlesi buldu. Bunlardan bazıları daha sonra Baas Partisi'nin faaliyetlerinde de önemli rol oynadı. 1932 yılında kurulan Milli Hareket Birliği'nin kurucuları arasında yer alan Zeki Arsuzi, 1939 yılında bu birlikten ayrılarak aynı yıl içinde, Milli Arap Partisi'ni kurdu. Bu parti Arapların bir ulus olduğunu, yabancı etkisinden kurtulmak için geçmişlerine dönmeleri gerektiğini vurguluyordu. Zeki Arsuzi'nin 1939-1940 ders vermek üzere Irak'a gitmesi Milli Arap Partisi'nin sonunu getirdi. Arsuzi 1940 yılında Şam'a döndükten sonra tamamı öğrenci olan altı kişilik üye topluluğuyla birlikte Baas adlı yeni bir parti kurdu. Zeki Ar-suzi 1941 yılında Şam'dan sürgün edilince grubu dağıldı. Önemli bir bölümü ise Eflak ve Bitar'ın kurduğu harekete katıldı. Mişel Eflak'ın kurduğu Baas hareketinde yer

almayan Zeki Arsuzi’nin Mişel Eflak’a karşı kişisel bir nefreti vardı. Kişisel düşmanlıklara rağmen Eflak ve Arsuzi, aslında aynı siyasi görüşleri paylaşıyorlardı. Arsuzi’nin Eflak’ın kurduğu Ba-as’a yaptığı en büyük katkı, önemli ölçüde bir Alevi grubunu Baas Partisi’ne katmak oldu.[9]

Baasçılar, Fransızlar Suriye’yi terk edene kadar bildiriler dağıtarak, konuşmalar yaparak Suriye’deki Fransız varlığına karşı kamuoyunu tahrik edici rol oynadılar. İlk yıllarda Baas-çılar kendilerini bir siyasi hareket şeklinde görerek, yolsuzluk ve siyasi hayatın oportünizminden uzak durmaya çalıştılar. Ancak Mişel Eflak 1943 seçimlerine katıldı ve sadece 245 oy alarak seçilemedi. Baas 10 Temmuz 1945’te siyasi parti olarak başvurdu, ancak bu başvurusu kabul edilmedi. 3 Temmuz 1946’da günlük bir gazete olan Baas’ın ilk nüshası yayımlandı. Mişel Eflak ise, ilk editoryal yazısını bu gazetede, 3 Temmuz 1946’da “Baas’ın kökenleri” başlığı altında yayımladı.[10] Baas Partisi’nin anayasal resmi bir parti haline gelmesi Fransızların Suriye’yi 1946 yılında tamamen terk etmesinden sonra gerçekleşecektir.

Baas Partisi, formel anlamda gerçek bir siyasi parti haline 1947 yılında geldi. Parti’nin ilk Kurucu Ulusal Kongresi ise

4-6 Nisan 1947 tarihleri arasında, Şam’da, büyük çoğunluğu öğrenci, öğretmen ve diğer mesleklerden 247 kişinin katılımıyla, “Ebedi Misyonu Olan Tek Arap Ulusu” sloganı altında gerçekleştirildi. Bu kongrede Baas Partisi’nin Genel Sekreteri seçilen Mişel Eflak, Kongrenin ilk konuşmasını yaparak, “Arap dünyasındaki hiçbir parti, büyüme döneminde, Baas Partisi’nin karşılaştığı güçlüklerle karşılaşmamıştır,” demek suretiyle partinin karşılaştığı sıkıntılara dikkat çekti. Eflak yine bu kongrede Baas Partisi için, “Parti Arap ulusunun birleşik organıdır,” tanımlamasını yapmıştır. 1947 Kongresinde partinin adının Arap Baas Partisi olması kararlaştırılırken partinin iç tüzüğü de görüşülüp kabul edilmiştir. Baas böylece siyasi bir hareketten, organize bir siyasi partiye dönüşmüştür.

Mişel Eflak, Baas Partisi’nin Genel Sekreteri seçilmiştir, ancak Baas Partisi karizmatik bir lidere sahip olamamanın sıkıntısını yaşayacaktır. Eflak, iktidara oynayan bir partinin lideri gibi davranmak yerine, romantik ve hümanist yanıyla entelektüel bir profil sergileyecektir. K. Abu Jaber’e göre;

Müslüman inanışına sahip insanların çoğunlukta olduğu bir toplumda, Rum Ortodoks ve Hıristiyan oluşu da, ideal bir lider adayı olduğu görüntüsüne gölge düşürmüştür. Ancak, Mişel Eflak'ın göreve talip olmayan kişilik özelliği ve bu konudaki katı tutumu, parti üzerindeki gücünü ve popülaritesini arttırmasına olanak sağlayacaktır. Göreve talip olmak konusundaki negatif tutumu, onu aynı zamanda partinin hatalarına ortak olmamak kadar, bu konuda uzunca bir süre eleştirilmekten de uzak tutacaktır. Mişel Eflak'ın bu tutumu, Parti'nin karşılaştığı sorunlar karşısında ona esnek hareket edebilme olanağı sağladığı gibi, aşırıya kaçmayan bir kişi olarak bilinmesi, Parti içindeki hizipler tarafından bir hakem gibi görülmesine de neden olacaktır.'[2] Aslında, Mişel Eflak'ın kişisel özelliklerinin yanında, Baas Partisi'nin örgütsel yapısı da bu konuda önemli rol oynayacaktır.

B. PARTİ ÖRGÜTLENMESİ

Duvarger, partileri, kadro partileri ve kitle partileri olarak ikiye ayırmıştır.[11] [12] Kadro partileri seçkinlere dayanan partilerdir. Bu partilere üye olmak, servet, eğitim, prestij gibi özel kişisel niteliklerin sonucudur. Baas Partisi, Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi gibi bir azınlık partisi olmak yerine ülke genelinde bütün toplumsal kesimlere hitap eden ulusal bir siyasal ideolojiyi temsil ettiğini iddia ederek, kitle partisi olmak üzere yola çıkmışsa da azınlıklara çekici gelerek, üyelerinin çoğunluğu azınlıklardan oluşmuştur.[13] Baas Partisi totaliter partilerin kapalı niteliğine uyacak şekilde, üyeliği sıkı bir düzenlemeye tabi tutarak, uzun bir staj devresinden sonra parti organlarının kesin kararma bağlamak açısından ise kadro partisine uymaktadır.[14]

Bütün partilerin yakın dönemdeki siyasi amaçlan, kendi temsilcilerini iktidar mevkilerine getirmektir. Ancak doktriner niteliği zayıf olan partilerde iktidar başlı başına bir amaç olduğu halde, doktriner partilerde ise bu, daha çok partinin ideolojik amaçlannı, dünya görüşünü, siyasal programını gerçekleştirmenin bir aracıdır.[15] Baas Partisi iktidara bakış ve iktidann fonksiyonu açısından koyu doktriner nitelikte bir partidir.

BAAS PARTİSİNİN ÖRGÜTSEL ŞEMASI

Örgüt kavramı, parti topluluğunu meydana getiren bireyler arasındaki karşılıklı ilişkilerin belirli yerleşik kalıplara göre yürütülmesini, parti topluluğu içerisinde bir işbölümünün, rol farklılaşmasının ortaya çıkmasını, yöresel birimlerle partinin merkez organları arasındaki düzenli haberleşmelerin ve diğer ilişkilerin kurulmuş olmasını içermektedir. Siyasal Parti örgütü değerlendirmesinde, Örgütlenme Derecesi ve Yapısal Bağlantı faktörleri önem taşımaktadır.

Örgütlenme derecesi, parti içindeki ilişkilerin nasıl düzenlendiğiyle ilgili bir konudur. Parti içindeki ilişkilerin, biçimsel usul kuralları veya yazısız kurallar ve gelenekler yoluyla açık ve belirli davranış kalıplarına bağlanmış olması işlemi örgütlenme derecesini ortaya koyar. Bu açıdan bakıldığında belirtilen ilişkiler ne kadar kalıplaşmış, düzenlenmiş ve yapısallaşmışsa, partinin örgütlenme derecesi o kadar yüksek olmaktadır. Baas Partisi örgütlenme derecesi yüksek bir partidir.

Yapısal bağlantı deyimiyle, partiyi meydana getiren çeşitli unsurlar ve organlar arasındaki ilişkilerin düzenleniş tarzı anlaşılır.[77] Duverger zayıf ve kuvvetli bağlantılı partiler arasında ayrım yapmaktadır. Kuvvetli bağlantı karmaşık örgüte, zayıf bağlantı ise basit örgüte uygun düşmektedir. Parti çeşitli temel unsurlar arasında ne kadar açık ve kesin bir bağlantı sağlamak istiyorsa, parti organlarının sayısını o kadar çoğaltmalı bunların fonksiyonlannı geliştirmeli ve aralarındaki görev dağılımını belirlemelidir. Bu ayrımı daha belirgin ve kesin kılmak için bağlantı sisteminin yönü önem kazanmaktadır. Dikey ve yatay bağ, şeklinde belirtilen yönlerden dikey bağ biri-diğerine tabi durumdaki iki organı birleştiren bağdır. Yatay bağ ise aynı düzeydeki iki organı birleştiren bağdır. Dikey bağ aracılığıyla sert bir kompartmanlaşma sağlanmış olur. Aynı düzeydeki gruplar, üst kademenin aracılığı olmaksızın birbirleriyle haberleşemezler.™

77) Bu tanımlama için bkz: Özbuduncu, a.g.e., s. 61

78) Duvarger, a.g.e. s. 88

Duverger’e göre, dikey bağlantı sisteminin en iyi örneğini Komünist Partisi vermektedir. Bu sistem, parti içinde sıkı bir disiplin sağlamak yoluyla, her türlü bölünme, parçalanma ve muhalefetin gelişmesini kesin olarak engellemektedir. Sistemde yer alan alt organın her delegesi, kendisini

seçenlere karşı değil, üst organa karşı sorumludur; dolayısıyla onun görevi, kendisine emanet edilen grup içerisinde doğabilecek anlaşmazlıkları üst organın bilgisine sunmaktır. Bu işlemden beklenen amaç, söz konusu grubun görüşünü savunmak değil, merkezin "kurtarıcı müdahalesini" tahrik ve davet etmektir. Dikey bağlantı sisteminin en iyi örneğini sunan Komünist Partisi, temel yapı olarak hücreyi esas almaktadır. Baas Partisi de hücreyi esas aldığı için burada hücre üzerinde biraz durmak gerekmektedir. Baas Partisi'nin aynı zamanda, parti üyesi olmayan milis güçlerine sahip olduğunu da belirtmek gerekir.

Hücre sistemi hakkında Duverger'in yaptığı çözümlemeleri dikkate aldığımızda, komünizm kitlelere, faşizm seçkinlere inanır. Komünist partiler yukarıda belirtildiği gibi hücre sistemine, Faşist partiler ise milislere dayanır. Hücre hacmi ve sürekliliği sayesinde, düzenli, sıkı ve sağlam bir disiplin kurmayı mümkün kıldığı gibi yeraltı faaliyetlerine de çok elverişlidir. Hücre bir eğitim merkezi olmanın yanında, çabuk, kesin ve ciddi bir eylem aracıdır. Hücre içinde gerçek bir tartışma olmakla birlikte karara varıldıktan sonra herkes uymak zorundadır. Siyasi parti-seçim ilişkisi açısından bakıldığında hücre, mahiyeti ve boyudan bakımından, seçim mücadelesine elverişli bir araç olarak görülmez. Hücre, örgütün temeli olarak tercih edildiğinde ise siyasi parti kavramında derin bir değişime neden olmaktadır. Bu durumda siyasi parti, oy toplamak, temsilcileri bir araya getirmek ve bunlarla seçmenleri arasında temas sağlamak amacını güden bir topluluk olmak yerine; bir kışkırtma, propaganda, disiplin ve yeraltı faaliyeti aracı haline

gelmekte, seçimler ve parlamento görüşmeleri, onun için faaliyet araçlarından sadece bir tanesini hatta tali nitelikte bir tanesini meydana getirmektedir.[16]

Baas Partisi açısından esas siyasi paradoks ve sorun bu noktada doğmaktadır. Yani, seçim-hücre sistemi karşıtlığında. Bu parti seçimle iktidara gelmeyi esas almış olmakla birlikte, kuvvetli ve dikey bağlantılı parti organizasyonunun piramidal yapısının tabanında hücre bulunmaktadır. Bu açıdan bir diğer sorunlu alan da partini kimliğidir. Duverger'in yukarıda belirtilen, "hücre, örgütün temeli olarak tercih edildiğinde siyasi parti kavramında derin bir değişime neden olmaktadır" ifadesini dikkate

aldığımızda, Baas Partisi’nin siyasi kimliğinin tanımlanması önem kazanmaktadır. Baas Partisi hücre sistemi temelinde ve parti üyesi olmayan milislere sahip olmakla beraber kendisini komünist veya faşist bir parti olarak görmemektedir.

Baas Partisi’nin örgütsel yapısını inceleyen ve bu alanda haklı bir üne sahip bulunan K. Abu Jaber, bu konuda şunları söylemektedir: “Baas her şeyden evvel, M. Duverger’in tanımladığı gibi, bir hücre partisidir. Piramidal yapısının tabanında “halka” ve “hücre”, ucunda da “Milli kumandanlık” ve “Genel Sekreterlik” vardır, bununla beraber M. Duverger, sadece Komünist partilerle bazı faşist partilerin temel yapı olarak hücreye sahip olduklarını belirtmektedir. Fakat Baas Partisi muayyen bir sınıfın davalarının şampiyonluğunu yapmak istemediği için ne komünist; milisleri parti üyesi olmadığı cihetle, ne de faşisttir. Bundan başka Baas her ikisinden de, ideolojik ihtiva ve usul bakımından ayrılır. Baas Partisi, faşist ve komünist partilerin aksine, cebir ve şiddet yanlısı değildir. Her ne kadar “Hücre” Sovyet Komünist Partisi’nin bir buluşu ise de Baas Partisi gizli faaliyete mükemmel bir şekilde uyabilmesi için bu

özelliğe başanyla intibak etmiştir. Varlığının önemli bir kısmında muhalefette olan Baas, “hücrenin” oynak karakterinde, kolları olan birçok Arap memleketinde, hükümetlerin aldığı baskı tedbirlerine rağmen bekasını sağlayabileceği metodu bulmuştur.[17] Jaber’in bu sözleri dikkate alındığında, Baas Parti-si’nin ideolojik düzlemde Komünist ve Faşist Parti’yle bir benzerliğe sahip değildir. Benzerlik örgütsel yapı bağlamında olmakla birlikte, bundan amaç, içinde bulunduğu siyasi koşulların bir gereği olarak, siyasi baskılara karşı partinin varlığını idame ettirmeye yöneliktir.

Baas Partisi, yukarıda belirtildiği gibi içinde bulunduğu siyasi koşulları da dikkate alarak, Hücre, Fırka, Şube, Kollar, Bölgesel Komutanlık, Milli Kongre, Milli Komutanlık şeklinde, kuvvetli ve dikey bağlantılı piramidal bir parti organizasyonuna sahiptir.

1. Hücre

Örgütsel yapının tabanında yer almaktadır. Her yerde üç ve yedi üyeyi kapsar. Partide, yan yana bulunan iki çeşit hücre vardır. Üyelerini bir grup içinde birleştiren “bölge hücreleri” ve üyelerinin yaptıkları iş tipine uygun

düşen “iş hücreleri”. Hücre mensuplan genellikle haftada bir kez bir üyenin evinde toplanır. Bir hücre tipi daha bulunmaktadır. Bunlara “Arkadaş hücreleri” denir. Bu hücrenin iki fonksiyonu bulunmaktadır: 1. Yeni üye adayları için eğitim platformudur. Girenler en az bir yılını böyle bir hücrede geçirmelidirler. 2. Partiye mümkün olduğu kadar fazla arkadaş ve sempatizan kazandırılması amaçlanmaktadır. Gizlilik esasından hareketle hücreler arası iletişim olmaz, ancak bir üst birimle iletişim kurabilirler.[18]

2. Fırka

Hücrenin üstünde ikinci basamak olarak fırka bulunmaktadır. Bir fırkada üç ve beş hücre bulunmaktadır. Fırkadaki bütün hücrelerin bütün üyeleri toplanarak kendi liderini seçer.[19]

3. Şube

Fırkanın üzerinde bulunan şubeyi i-ki veya daha fazla fırka oluşturur. Şubelerin komutanları, daha alt kademedeki birimlerin yaptıkları toplantılarda seçilir. Şube sekreteri ise bir üst kademedeki birimin komutanı tarafından tayin edilir. Komutan ve sekreterin bu seviyedeki görevleri, daha yukarı birimlerin talimat ve kararlarını uygulamak; şubenin üye ve faaliyetleri hakkında aylık raporlar sunmak, alt birimlerdeki üyelerden ve teşkilattan gelen şikayetleri incelemek ve bunları daha yukarı birimlere bildirmektir.[20]

4. Kollar

Şube ve bölgesel komutanlıklar arasında bir tür aracı sayılır ve en az iki şubeden oluşmaktadır. Kapladığı saha bir şehir, köy veya semt olabilir. Bir kol komutanı veya genel sekreteri, daha yukarı bir birim olan Bölgesel Komutanlığa karşı doğrudan sorumludur. Her kolun sekreteri, o kolun komutanı tarafından seçilir. Kollar yeni üyeleri kabul eder veya reddeder, bölgesel sorunları inceler ve önerilerini sunar. Ayrıca bölgedeki parti eğitimi ve propaganda faaliyetleri ile meşgul olur, daha yukarı birimlere aylık raporlar sunar.[21]

5. Bölgesel Komutanlık ve Bölge

Partinin en aktif birimi bölgedir. Bölge, bütün ülkeyi kaplar. Ürdün, Irak, Suriye, Lübnan, Libya, Kuveyt ve Atlantik Okyanusu'ndan Fars Körfezi'ne kadar bütün diğer Arap ülkelerinin kendi bölgesel teşkilatı vardır. Bölgesel Kongre, Bölgesel Komutanını, o da kendi sekreterini seçer. Bölgesel Kongre bütün bölgeyi ilgilendiren önemli siyasal sorunları ele alır; partinin bu bölgedeki bütçesini hazırlar ve onaylar. Ulusal Komutanlığa tavsiyelerini sunar. Bölgesel Komutanlık, siyasi, kültürel ve ideolojik bakımdan partinin yönetimini elinde bulundurur. Adayları üyeliğe kabul eder veya reddeder. Partinin en yüksek kademesi sayılan Ulusal komutanlığın aldığı, politikayla ilgili kararları uygular.[22]

6. Ulusal Kongre

Her iki yılda bir defa toplanması ideal kabul edilen Ulusal Kongre, partinin karar veren en yüksek kademesidir. Ulusal Kongre'ye, Arap dünyasının Bölgesel Komutanlıkları'ndaki üyelerin hepsi ile daha alt kademelerden birkaç delege katılır. Kongre, Parti Genel Sekreteri ile Ulusal Komutanlık seçimini yapar. Ulusal Kongre'nin yetkileri şunlardır:

1. Ulusal Komutanlık ve Komitelerinin, partiyi ilgilendiren bütün sorunları ve tavsiyelerini derlemek, müzakere etmek, gerekli kararları almak.

2. Ulusal Komutanlığın program ve siyaset planlamasını dinlemek ve müzakere etmek, gerekli kararları almak ve tavsiyelerde bulunmak.

3. Ulusal Komutanlığın bütçesini müzakere etmek, gerekli karar ve tavsiyelerini tespit etmek.

4. Ulusal Komutanlık seçimlerini gerçekleştirmek.

5. Ulusal Komutanlığa güvenoyu vermek.[23]

7. Ulusal Komutanlık

Partide siyaset planlaması yapan ve direktif veren en yüksek kademedir. Bütün üyeler, liderler ve alt kademedeki organlar, buraya bağlı ve buranın emrindedirler. Ulusal Komutanlık, diğer siyasi parti ve hükümetlerle işbirliğini kabul ya da reddedebilir. Ulusal veya Bölgesel Komutanlıktan

üye ihraç etme yetkisine de sahiptir. Ulusal Kongre'yi toplantıya çağırır ve gündemi hazırlar. Partinin, siyasi, kültürel, kuruluş ve mali faaliyetlerinden sorumludur. Ulusal Komutanlık, bir anlamda partinin bir tür merkez komitesi gibidir. Toplantılar gizlilik içinde yapılmakta ve kararlar parti içinde nadiren yayımlanmaktadır.[24]

Baas Partisi'nin belirtilen örgütsel yapısına, parti içi iktidarın ne ölçüde dağılmış veya bir merkezde toplanmış olduğunu ifade eden merkeziyet değişkeni açısından bakıldığında, bu partinin merkeziyet derecesi yüksektir. Merkeziyet derecesi en yüksek partilere örnek olarak Komünist ve Faşist partiler gösterilmektedir. "Demokratik Merkeziyetçilik" Komünist partilerin temel örgütlenme ilkelerinden birisidir. Bu ilke, kararların alınmasından önce merkezi aydınlatabilmek amacıyla tabanda çok sert tartışmaların yaşanmasını, fakat karara varıldıktan sonra herkesin en sıkı disipline uymasını gerektirir.[25]

Baas Partisi'nin organizasyonel yapısı teorik olarak çeşitli aşamalarda seçimi esas aldığı için, parti-içi demokrasinin oldu-

ğu söylenebilirse de, Bölge Komutanlığının ve Sekreterinin gücü ve partinin diğer alt organlarının, buranın isteğine bağlı kalması, parti-içi demokrasiyi zorlaştırmaktadır.[26] [27] Parti organları arasındaki haberleşme ise yatay değil dikeydir. Hücreler ile fırkalar veya iki bölge arasındaki temaslar bile yasaklanmıştır. Temaslar yukarı kademelere doğru olmalıdır. Parti içinde eleştiri veya özeleştiri egemendir. Her üye, her konudaki düşüncesini, eleştiri ve itirazlarım ileri sürmekte serbesttir. Ama çoğunlukla bir karar alındıktan sonra üye, hücre veya kol, kişi kanaati ne olursa olsun bu kararı uygulamakla görevlidir. Demokratik merkeziyetçilik partinin kabul edip uyguladığı bir prensiptir. Üye kendisine verilen görevi yerine getirdikten sonra kademe sırasına göre tüzük uyarınca hareket etmek şartıyla parti mercilerine itirazım yapabilir.[1'0] Partiye üyelik işleminin çok sıkı kurallara bağlanmış olması da bu konuda disiplini sağlamayı mümkün kılmaktadır.

C. PARTİYE ÜYELİK

Arap dünyasında yaşayan veya deniz aşırı ülkelere göç etmiş bulunan Araplar, parti prensip ve tüzüğünü kabul etmek şartıyla Baas Partisi'ne üye olabilir. Böyle bir adayın, Arap milliyetçiliğine inanması, asgari 18 yaşında bulunması ve başka bir siyasi kuruluşun üyesi olmaması, partinin aidatını ödemesi, partiyi savunmak görevlerini yerine getirmesi ve mesleğinin gerektirdiği birlik ve derneklerde yer alması gerekmektedir.[28] Belirtilen özellik ve zorunluluklara ilaveten, partinin iç hizmet tüzüğü üyeleri için yemin şartını zorunlu kılmaktadır. Bu yeminin metni ise: "Şeref ve inancım üzerine yemin ederim ki,

Arap Baas Sosyalist Partisi'nin prensiplerine sadık kalacağım; güvenine layık olduğumu göstereceğim; kurallarına itaat edeceğim ve düşüncelerini uygulamaya koyacağım"[29] şeklindedir.

Baas Partisi'nde, taraftar, çırak ve aktif üye olmak üzere üç tür üyelik vardır. Yeni üye, taraftar ve çırak üye statülerinin her ikisinde de 18 ay beklemek suretiyle aktif üye olabilir. Aktif üye, partinin toplantı ve seçimlerine katılabilir.[30]

Ortadoğu'daki siyasi liderlerin önemli bir bölümü, öğrencilerin ve öğretmenlerin siyasal hedefler açısından stratejik bir öneme sahip olduklarının bilincindeydiler.[31] Bu dirim Mişel Eflak ve Baas Partisi için de geçerliydi. Kuruluşundan itibaren Baas Partisi'nin üyelerinin çoğu başkent Şam'a eğitim amacıyla köylerden gelen göçmenlerden oluşuyordu. Partinin şubeleri 1951 yılının sonuna doğru Şam, Hams, Halep, Banyas ve La-takia gibi önemli şehirlerde kurulmuş olmakla birlikte, partinin üye toplamak konusunda açık bir fikri yoktu. Üyeler daha çok kurulan kişisel ilişkiler aracılığıyla devşirildi.[32] Parti şehirlerdeki Sünni Müslümanlarla temas kurmada pek başarılı olamadı. Salah Bitar, Cemal Atasi gibi Sünni kökenli kur.ucu üyeler başta olmak üzere partide Sünni üyeler bulunmakla birlikte, Suriye nüfusunda ezici Sünni çoğunluğunu dikkate aldığımızda, partideki Sünni kökenli üyelerin oranı çok düşük kalmaktadır.[33] Bu durumda Baas Partisi'nin tabanını şehirli Sünni üyelerden ziyade azınlıklara mensup kişiler oluşturmaktaydı. Kırsal bölgedeki etnik ve dini azınlık mensupları, partinin üyelerinin çoğunluğunu meydana getirmekteydi.

Baas Partisi, Sosyal Milliyetçi Partisi gibi bir azınlık partisi olmayı hedeflememiş olmakla birlikte, azınlıklara çekici geb mekteydi. Baas Partisi bu noktada bir paradoksla karşı karşıyaydı. Parti ülke genelinde ulusal bir siyasal ideolojiyi temsil ettiğini iddia ederken, komünal ve bölgeci çıkarların temsilcisi bir parti durumuna gelecekti.[34] Suriye'deki sosyal hareketliliğin artması, kırsal kesimdeki gençlerin politize olması şeklinde bir siyasal sonuç ortaya çıkarmıştı. Özellikle Aleviler, çoğu askeri okullara giden, kır kökenli bir entelijensiya geliştirdiler. Genç Aleviler, laik milliyetçilik ve reformist ideolojileriyle Sünni düzenini tehdit eden Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi ve Baas'a katılarak kendilerine bir siyasal kimlik edindiler. Alevi gençlerin Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi'ne ilgisi kısa sürdü. Baas Partisi'nin sosyalizmi, topraktan yoksun, fakir ve devlet yardımına ihtiyaç duyan Alevi gençlerine daha çekici geliyordu.[35] Nikolaos Van Dam'a göre "...Baas'ın laik Arap Milliyetçiliği dini azınlıklara daha cazip gelerek, Baas Partisi'nin kendilerini azınlık konumundan kurtaracağına inanmaktaydılar. Dini azınlık mensupları, Baas Partisi'nin laik ve sosyalist bir siyasal sistem kurarak, geleneksel Sünni şehirli kesimin siyasal egemenliğini kırarak, Sünni olmayanlara karşı siyasal, sosyal ve ekonomik ayrımcılık yapmayacağına inanmaktaydı."[36] Baas Partisi'nin, Suriye'de toplumun geniş bir kesimini bir araya getiren büyük bir sosyal tabana kavuşmayı bu şekilde başaramaması, ileride görüleceği gibi, bu partiyi başta iktidara gelme yöntemi olmak üzere pek çok açıdan etkileyecektir.

D. PARTİNİN FİNANSMANI

Bir partinin finans kaynağı, partinin özerkliği açısından önemlidir. Mali kaynakları bakımından az sayıda kişinin büyük bağışlarına dayanan ve dolayısıyla bu bağışçıların nüfuzuna açık bulunan bir parti, gelirini çok sayıda üyenin küçük ölçüdeki aidatlarından elde eden bir partiye oranla, daha özerktir.[37] Baas Partisi'ne finansman boyutundan bakıldığında, partinin gelirleri, her ay alınan üye aidatı, bağışlar ve parti yayınlarından elde edilen gelirlerden oluşmaktadır. Özel bir kategoride değerlendirilen öğrenciler, Bölgesel Komutanlığın tespit ettiği aylık bir meblağı öderler. Bunun dışında kalan diğer üyeler ise aylık kazançlarıyla orantılı ve gittikçe artan oranda bir meblağ öderler. Şubeler gelirlerinin % 10'unu kendi

masrafları için ayırabilirler. Kollar ise bu miktarı % 25 olarak tespit etmişlerdir. Geri kalan miktar ise Bölgesel Komutanlığa gönderilmektedir.[38]

SURİYE DIŞINDA BAAS'IN ÖRGÜTLENMESİ

Baas Partisi'nin Suriye dışındaki ilk şubesi, Şam'daki üniversitelerde okuyan öğrenciler tarafından 1948 yılında Ürdün'de kurulmuştu. 1948 yılında Bağdat'ta ise biri "Arap Baasçılarının Sözleri" ismiyle Mişel Eflak, diğeri de "Arap Siyaseti Üzerine" ismiyle Salah Bitar tarafından iki broşür yayımlanmıştı. Bu iki broşür Şam'da kurulmuş olan Baas Partisi'nin tanımını yapmaktaydı. Bu çabaların da bir sonucu olarak Baas Partisi'nin Irak'ta örgütlenmesi öğrenciler tarafından 1951 yılında gerçekleştirilmişti. Lübnan'daki Baas Partisi'ni Amerikan Üniversitesi'ndeki öğrenciler örgütlendirmişti.[39]

Suriye dışında Baas Partisi'nin örgütlenmesi konusunda K. Abu Jaber'in açıklamalarını dikkate aldığımızda,[40] Baas Partisi, hücre ve kollarının olduğu Arap ülkelerindeki statükoyu değiştirmeye yönelik ciddi girişimlerde bulunamayacaktı. Baas Partisi Irak hariç olmak üzere diğer Arap ülkelerinde büyük bir gücünün olmadığını bilmekteydi. Ürdün ve Lübnan'ın özel durumları, partiye bu ülkelerde ciddi girişimlerde bulunmak olanağım sağlamazken, Baas Partisi Arap Yarımadasındaki şeyhlik ve prensliklerde de bir devrim yapma olasılığını pek mümkün görmemekteydi. Buralarda partiyi destekleyenler az olduğu gibi, Genel Merkez'in bulunduğu Suriye ile ortak sınırlar da bulunmamaktaydı. Bu zaaflara ilaveten belirtilen yerlerde siyasi ve sosyal koşulların yeteri kadar gelişmediğini de dikkate almıştı. Baas Partisi Arap dünyasına bu açıdan genel olarak baktığında tek uygun ortamın Irak'ta olduğuna inanmaktaydı.

1

Abu Jaber S. Kamel, Arap Baas Sosyalist Partisi, (Çev. Ahmet Ersoy), Ankara, 1970, s. 28

2

Bu konuda bkz: Olson W. Robert, The Ba’th and Syria(1947-1982), Princeton, N. J. : The Kingston Press, İne. 1982, s. 20

3

Seale Patrick, The Struggle For Syria (1945-1958), London: Oxford Univer-' sity Press, 1966, s. 148

4

Abu Jaber, a.g.e., s. 14

5

Abu Jaber, a.g.e., s. 14-15; Seale, a.g.e., s. 149-150

6

Abu Jaber, a.g.e., s. 15-16; seale, a.g.e., s. 151

7

Tibi Bassam, Arab Nationalizm, (2. Baskı), New York: St. Martin’s Press, 1991, s. 200

8

Devlin John, The Ba’th Party, California: Hoover Institution Press, 1976, s. 24

9

tmamzade Meryem, Irak Dosyası, İstanbul, Akabe Yay. 1986, s. 34-35; Aziz el-Azmeh, “Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık” (Çev. İskender Savaşır), Toplum ve Bilim, 29/30 Baharyaz 1985, s. 36

10

Rabinovich Itamar, Syria Under the Ba'th(1963-1966), Jerusalem: tsrael Universities Press, 1972, s. 7

11

Abu Jaber, a.g.e. s. 13-17

12

Duvarger Maurice, Siyasal Partiler (Çev. Ergun Özbudun), (2. Baskı), Ankara, Bilgi Yayanevi, 1974, s. 106-115

13

Rabinovicn, a.g.e. s. 11

14

Kadro Partilerine üyelik için bkz: Duvarger, a.g.e. s. 174-175. Baas Partisi'ne üyelik için bkz: Rabinovich, a.g.e. s. 230

15

A.g.e. s. 77-78

16

Duvarger, a.g.e. s. 35, 64-74, 100

17

Abu Jaber, a.g.e., s. 167-168

18

Abu Jaber, a.g.e. s. 167-168; Rabinovich, a.g.e. 230

19

Abu Jaber, a.g.e. s. 169; Rabinovich, a.g.e. s. 230;

20

Abu Jaber, a.g.e. s. 169; Devlin, a.g.e. s. 16

21

Abu Jaber, a.g.e. s. 169-170

22

Abu Jaber, a.g.e. s. 170; Devlin, a.g.e. s. 17

23

Abu Jaber, a.g.e. s. 170-171

24

Abu Jaber, a.g.e. s. 171; Devlin, a.g.e. s. 18-19; Torrey H. Gordon, "The Ba'th Ideology and practice", The Middle East Journal, Vol. 23, No. 4, 1969, s. 459

25

Ûzbudun, a.g.e., s. 69

26

Devlin, a.g.e. s. 19-20

27

Abujaber, a.g.e. s. 172

28

Abujaber, a.g.e., s. 172

29

Abu Jaber, a.g.e. s. 140

30

Rabinovich, a.g.e. s. 230

31

Richards Alan-Waterburrv John, A Political Economy of the Middle East, (2. Baskı), Colorado, Westview Press, 1996, s. 129-130

32

Devlin, a. g. e, s. 15, 39; Van Dam Nikolaos, The Struggle for Power in Syria, London, 1. B. Tauris Publishers, 1996, s. 16

33

Devlin, a.g.e. s. 40

34

Faksh A. Mahmud, “The Alawi Comunity of Syria: A New Dominant Political Force”, Middle Eastern Studies, Vol. 20, No. 2, !984, s. 141

35

Duvarger, a.g.e., s. 101

36

Van Dam Nikolaos, “Minorities and Political Elites in Iraq and Syria", The Middle East, NewYork : Mounthly Review Press, 1983, s. 36-37

37

Ûzbudun, a.g.e., s. 61

38

Abu Jaber, a.g.e. s. 173

39

Bu konuda bkz:Devlin, a.g.e. s. 99-110; tmamzade, a.g.e. s. 68

40

Abujaber, a.g.e. s. 22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAAS'IN İDEOLOJİK ZEMİNİ

MODERNLEŞME VE ORTADOĞU

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığım kazanan veya ülkesindeki yabancı egemenliğini bütünüyle ve resmen sona erdiren Arap ülkeleri, hızlı bir kalkınma arayışı içine girmiş bulunuyorlardı. Kalkınma aslında modernleşme demekti. Modernleşme Almond'un yaptığı tanımlamayı dikkate aldığımızda; kırsal alanlardan kentsel alanlara göç, okuma-yazma oranının artışı, iletişim araçlarının giderek daha fazla sayıda insana ulaşması, sanayileşmenin artışı, teknolojinin gelişimi, aile yapısının atomize hale gelmesi, yasal-ussal idari yapının yaygın hale gelmesi[1] olarak tanımlanmaktadır. Modernleşme bu şekilde tanımlanmakla birlikte, ortaya çıkış şekli ve nedenleriyle birlikte geçirebileceği aşamalar ve sonuçları toplumdan topluma değişiklik gösterebilmektedir.

Apter'e göre; modernleşme, ticarileşme ve sanayileşmenin sonucunda ortaya çıkarken, yeni uluslarda ise sanayileşme ger-

çekleştirilmeden başlayan bir süreç durumuna gelmektedir. Modernleşme olgusu bu uluslarda, sömürge döneminde yaşanan deneyimin seçkinlerde uyandırdığı geri kalmışlık bilincinin, yaygınlaşan kitle-iletişim araçlarının yarattığı etkinin sonucu ortaya çıkmaktadır.[2] Bu durum erken gelişenlere kıyasla, geç gelişen toplumlarda değişik bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Geç gelişen toplumlardaki özellikleri, Huntington şu şekilde sıralamaktadır: a. Devlet, sanayileşme sürecinde normal olarak daha önemli ve daha zorlayıcı bir rol oynar, b. Burjuvazi daha zayıftır, dolayısıyla demokrasinin ortaya çıkma olasılığı azdır, c. Siyasal gelişme üzerinde dış etkiler daha önemli rol oynayabilir, d. Sosyal mobilizasyon hızı, sanayileşme hızından daha yüksek olma eğilimindedir, e. Sosyo-ekonomik değişim genel olarak daha hızlı, dolayısıyla sosyal gerginlikler daha keskin olabilir, f. Siyasete

kitlesel katılma ve siyasal sisteme yönelik halk talepleri, ekonomik gelişme ve siyasal kurumlaşma düzeylerine oranla, daha yaygın ve yoğun olma eğilimindedir. g. Kısmen bunların bir sonucu olarak, şiddet ve istikrarsızlığın yaygın olması ihtimali daha kuvvetlidir.[3] Bu noktada siyasal gelişme- modernleşme ayrımı, geç gelişen toplumlardaki siyasetin doğasını anlamak açısından önem kazanmaktadır.

Huntington siyasal gelişmeyi, toplumun tümünü ilgilendiren, daha kapsayıcı nitelikteki modernleşme süreçlerinin bir yönü ya da ona yakından bağlı bir olgu olarak görmektedir. Modernleşme, toplumun bütün kesimlerini etkiler; bunun siyasal yönlerine de siyasal gelişme denir.[4] Huntington'a göre; geç gelişen toplumlarda, siyasal gelişme kadar siyasal bozulma da ihtimal dahiline girmektedir. Bu toplumlarda genellikle "mobilizasyon-kurumlaşma çatışması, siyasetin kördüğümü"[5] haline gelmektedir. Bu durum beraberinde farklı bir siyasal kültürü de ortaya çıkarmaktadır.

Siyasal sürece düzen ve anlam veren ve siyasal sistemde davranışı düzenleyen temel düşünce ve kuralları sağlayan tutumlar, inançlar ve duygular bütünü[6] olarak tanımlanan siyasal kültür, modernleşme sürecinin bir yönü ya da ona yakından bağlı olan bir olgu olan siyasal gelişmeyle karşılıklı etkileşim halindedir. Geç gelişen ülkelerde, kurumsal rasyonelleşme ve farklılaşma yerine, çoğu zaman, sömürge döneminden miras kalan yönetim örgütlerinin bozulması ve bağımsızlık mücadelesi sırasında gelişmiş siyasal örgütlerin zayıflayıp parçalanması olaylarına rastlanmaktadır.[7] Ortaya çıkan siyasi kaos ve düzensizlik ortamını aşmak için de halkın siyasal sisteme dahil edilmesi yerine, ters yönde bir siyasal değişme gerçekleştirilerek halk, siyaset alanından uzaklaştırılabilmektedir.[8]

Kalkınma ve "mobilizasyon-kurumlaşma çatışmasından kaynaklanabilecek sorunlar, Apter'in Kutsal-Kollektif Modelini dikkate aldığımızda, geç gelişen ülkelerde şu şekilde aşılmaya çalışılmaktadır: Toplumun korporasyon düşüncesinden hareketle organize olduğunu savunan Kutsal-Kollektif Model halkın farklığını değil, birliğini vurgulayarak sosyal yaşamda, bireyi değil kollektivitenin çıkarını öne almaktadır. Kutsal-Kollektif Model, etik ya da moral bir birliktir. Bu noktadan hareketle bireyin değer yargıları sistemin değer yargılarına tabi olmalıdır. Öncelikli

olarak siyasal ve ekonomik hedefler dikkate alınırken, düşünsel özgürlükler yerine siyasal ve ekonomik hedeflere yönelik bir yoğunlaşma tercih edilmektedir. Belirlenen amaçlara ulaşmak için ise yönetilenleri örgütlemek ve disipline etmek bir zorunluluk olarak görülmektedir. Kişisel kazanç ve bireycilik olumsuz özellikler olarak değerlendirildiği gibi muhalif görüşlerin gelişmesine ve hoş görülmesine olanak tanınmamaktadır. Eşitlik, bireysel isteklerin gerçekleştirilmesine yönelik olmazken, üyelerin toplam isteklerini temsil eden siyasal sistem tarafından sağlanmaktadır.[9]

Ortadoğu'daki Arap toplumlarında yaşanan modernleşme süreci de, erken gelişen-geç gelişen ülkeler ayrımındaki modernleşme ikilemi ve sorunları çerçevesi içinde değerlendirilebilir.

Bu toplumlar modernizasyonla tanışırken geç kalmış olmak kadar, modernleşme süreci de dışardan bunlara ulaşmıştır. Bu bölgedeki rekabet kabul etmez düzey farklılıkları bu konuda Batı'daki bir örnek ile karşılaştırıldığında durum daha da çarpıcı bir boyut kazanmaktadır: "Almanya'nın on dokuzuncu yüzyıldaki durumu, Fransa ve Ingiltere ile karşılaştırıldığında bir gecikmişliği ve geri kalmışlığı gösterse de, bu telafi edilebilir bir cinstendir. Ortadoğu'da ise mesafeler kapatılamayacak düzeydedir". Siyasal kurumlar ile toplumsal yapı arasında da sorunlar bulunmaktaydı. Siyasal kurumlar, içinde yer aldığı toplumsal dokunun ürünü olmayıp, daha çok sanayileşmiş toplumun ürünü durumundaydılar. Siyasal bağımsızlık öncesinde ülkeyi egemenlikleri altında bulunduran yabancı güçler, bağımsızlık mücadelesinin sonrasında, toplumsal dokuyla uyuşmayan yönetim biçimini miras bırakıp gitmişlerdi.[10] Belirtilen koşullar altında, Ortadoğu'daki toplumlar "sabrı az, aceleci bir şekilde, Batı'da yüzyılların içine sığan gelişmeyi yılların içine sığdırarak gerçekleştirmek istiyorlar. Dahası, bunu kendi yöntemleriyle yapmak arzusundaydılar.

Modernleşmenin dar zamana sıkıştırılması kadar, ortaya çıkan sonuçlar da son derece çarpıcıydı. Kari Deutsch'un belirttiği anlamda, geleneksel yaşam tarzından modern yaşam tarzına geçen ülkelerde, nüfusun büyük bir kısmında meydana gelen değişme süreci olan toplumsal hareketlilik[114], burada da meydana gelmeye başlamıştı.

Mısır'da 1930'larda nüfus artış oranı, yıllık % l'den biraz daha fazla olmuştu. 1960'ta % 2.5 ile 3 arasındaydı; toplam nüfus 1937'de 16 milyondan 1960'da 26 milyona çıkmıştı. Değişime, esas anlamda ölüm oranındaki azalma neden olmuştu. Suriye'de nüfus 2.5 milyondan 4.5 milyona, Irak'ta ise 3.5 milyondan 7 milyona çıkmıştı. Böylesine hızlı bir artış, nüfusun yaş dağılımında da değişikliğe neden oldu. 1960'ta, çoğu ülkede nüfusun yandan fazlası yirmi yaşın altındaydı. Kahire'de 1937'de 1.3 milyon kişi yaşarken, 1960'ta bu sayı 3.3 milyona, Bağdat'ın nüfusu 1940'larda yarım milyondan 1960'larda 1.5 milyona çıkmıştı. 1970'lerin ortasında çoğu Arap ülkesinde nüfusun aşağı yukan yansı kentlerde yaşıyordu. Mısır ve Suriye örneğinde, % 40 ile 50 arasındaydı.[115]

Nüfusun yapısında meydana gelen değişimi eğitim alanındaki gelişmeler izlemekteydi. 1939'da, çoğu küçük ve yabancıla-nn denetimi altında olan yanm düzine kadar üniversite vardı. 1960'ta ise dörtte üçü ulusal olan yirmi kadar üniversite ve çeşitli yüksek öğretim kurumlan bulunmaktaydı. En fazla öğren

in) Deutsch W. Karl, "Social Mobilization and Political Development", American Political Science Review, Vol. 55, 1961, s. 205

115) Hourani Albert, Arap Halkları Tarihi, (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul, İletişim Yayınlan, 1997, s. 433-503

ci Mısır'daydı, bunu Suriye, Lübnan ve Irak izliyordu. 1960'ta Mısır'da, ilkokul çağındaki öğrencilerin % 65'i okula gidiyor. 200.000'i ortaokullarda olmak üzere 3 milyon öğrenci vardı. Yine Mısır'da 1937 yılında, erkeklerin % 76'sı okur-yazar değildi. 1960'ta bu sayı % 56'ya indi. Bu ülkede okul çağma gelmiş kızların %50'si 1960'ta okula gidiyordu. 1960-1961'de Bağdat Üni-versitesi'nde öğrencilerin %22'si kızdı.[11] 1923'ten 1950'ye kadar Suriye Üniversitesi'nden mezun olanların sayısı, 3.334 iken 1950-1951'de mezun olanların sayısı 553'dü. 1952-1953 öğretim döneminde ise kayıtlı öğrencilerin sayısı 2580'di.[12]

1941'de Kahire'de ve başka kentlerde sinemalar vardı. 1925'de ilk özgün Mısır romanı "Zeynep"i temel alan ilk orijinal Mısır filmi yapıldı. 1932'de Mısır'da ilk sesli film yapılmıştı ve 1939'a gelindiğinde Mısır filmleri,

bütün Arap dünyasında gösteriliyordu.[13] 1960'ların başında, televizyon yayınları Arap ülkelerinde yeni başlıyordu. Ancak, çok sayıda sinema vardı. Mısır'da 1949'da 194, 1961'de ise 375 sinema bulunmaktaydı. Artış diğer ülkelerde de aynı düzeydeydi. 1940'larda. ve 1950'lerde radyo setleri geniş çapta ithal edildi. 1959'da Mısır'da 850.000 kadar radyo vardı ve bunlar halk tarafından kahvelerde ya da köy meydanlarında dinleniyordu.[14]

Bu dönemde temel üretim alanı olan tarımda da önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Irak, Suriye ve Mısır'a traktör ithal ediliyor ve buralarda 1959'da 10.000 kadar traktör bulunuyordu. Suriye'de tahıl üretimine ayrılan alan 1934'te 784 bin hektar iken 1954'te 1.890.000 hektara çıkarak, yirmi yılda iki katını aşmıştı.[15] Yaşanan bu değişiklikler toplumsal yapıyı dönüştürmenin yanı sıra yeni aktörler de ortaya çıkarmıştır.

Manfred Halpern, Ortadoğu'da yeni bir "ücretli orta sınıf'm doğduğunu, bu ücretli orta sınıfın, asker ve sivil ücretlilerden oluştuğunu, sanayileşmiş devletlerdeki orta sınıftan farklı olan bu yeni sınıfın devrimcilik, milliyetçilik ve sosyal reform konularına ise ideolojik yaklaştığını belirtmektedir.[16] Ücretli yeni orta sınıf, devlet kapitalizmini esas alırken, toprak reformu ve millileştirme, yeni bürokrasinin ekonomik temelini hazırlıyordu.[17] Böylece, modernizasyonun ekonomik taşıyıcıları yerine politik taşıyıcıları ortaya çıkmış oluyordu.

Geleneksel yönetici sınıfın başarısızlığı karşısında, işçilerin ve köylülerin kendi taleplerini oluşturmak konusunda örgütlü olmadığı bu atmosferde siyaset, yeni orta sınıfın kendi arasında bir oyuna dönüşecektir. Yeni orta sınıf, diğer sınıflardan daha eğitimli ve toplumun modern kesiminde en geniş grubu oluşturduğu için ileride bağımsız ve ayrı bir güç haline gelecektir.[18]

Yabancı güçlerden ülkeyi yönetme gücünü alan Mısır, Irak ve Suriye'deki eski kuşak, İslam ve Osmanlı gelenekleri doğrultusunda, Türk okullarında ya da Paris ve Londra gibi şehirlerde eğitim görmüşlerdi. Bir elit grubu olarak bunlar sofistike olmayan basit siyasal görüşlere sahiptiler. Bunların çoğu Sünni üst sınıf ailelere mensuptu ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki milliyetçi uyanışın doğal liderleriydi. "Bağımsızlık" ve "Kurtuluş" gibi iki sloganın dışında felsefi siyasal görüş ve değerlerden yoksundular.

1920'lerin genç ve ilerici görünen kuşağı, 1940'larda yaşlı ve muhafazakardı. Doktriner partiler ve huzursuz genç kuşak, bunların siyasal ufuklarının kapsama

alanı dışındaydı. İki savaş arası dönemde politikaları, kendi çıkarları ve statülerini korumak üzerineydi. Kurdukları sistem, genç kuşağın doktriner siyasal partilerini ve görüşlerini sisteme entegre edebilecek nitelikte değildi.[19] [20]

Bağımsızlık mücadelesinden sonraki yeni elit ise, sosyal köken ve psikoloji açısından farklıydı. Yeni elitin, geleneksel eli-te yönelik güven sorunu da yaşamaya başlaması, beraberinde yaşlı kuşağın dünya görüşünden kopması sonucunu getirdi.[123] Yeni kuşak geleceğini, toplumun ayrıcalıklı olmayan alt katmanlarına yaslanmada görürken, kimlik arayışı, yeni siyasal ve sosyal düzenin kurulması ise, ancak etkili bir siyasal eylemle başanya ulaşabilirdi. Bu yeni anlayışı, örgütlü bir ekonomik ve toplumsal devrim aracılığıyla, sanayiye dayalı ekonomilerin düzeyini yakalama gereği yönünde bir "aciliyet duygusu" da takip etmekteydi. Çabuk hareket etme gereği, çok partili demokrasi konusundaki hoşnutsuzluğu ve isteksizliği çözümlemede de yardımcı olabilirdi. Demokrasi bölücü olmak kadar, istenilen düzeni ortaya çıkaracak siyasi projenin zorunlu kıldığı güçlü ve etkili hükümetin önünde bir engel olarak da görülüyordu.[21] Bu bağlamda, Arap sosyalizmi ve devrimci ideoloji tartışmaları ve arayışları demokrasinin önüne geçmekteydi.

BAAS VE DEVRİMCİ İDEOLOJİ

Sosyalizmin Arap dünyasındaki gücünün kaynağını Manfred Halpern şu şekilde açıklamaktadır: "Marksizm, temel sorulara, İslam'dan daha fazla modern cevaplar getirdiği için cazip gelmektedir." Bu sosyalizm, sanayileşmiş toplumlardaki sosyalizme pek az benzemekte ve modernliğin çıkarları ile toplumun çıkarlarım birleştiren aynı zamanda bireye hem bir anlam, hem de dayanışma sunan, kendine özgü nitelikleri nedeniyle Arap sosyalizmi olarak adlandırılmaktadır.

Üçüncü Dünya Sosyalizmi için, "Eğer modernizasyonu, giderek yaygınlaşan yuvasız kalma olgusu olarak betimlersek, sosyalizmi yeni bir

yuva için verilen söz olarak anlamalıyız,"[22] şeklinde yapılan tanımlama, Arap Sosyalizmi için de geçerli-dir. Arap Sosyalizmi bir karma ekonomi modelidir. Üretken ve istismar edici olmayan özel girişime karşı çıkmazken, siyasal bir ideoloji olarak, Islami eşitçilik, Doğu siyasal geleneği, modern sosyal demokrasi, anti-koloniyalizmin bir karışımıy-

dı.[23] Hisham Sharabi ise bu konuda, "Arap Sosyalizmi özellikle Mısır'daki Marks'tan çok Proudhon'a Komünizm'den ziyade İngiliz Sosyalizmine yakındı. Ekonomik reform özellikle sosyal adalete yönelik vurgular, geleneksel İslam'ın sosyal adalet anlayışını çağrıştırıyordu," demektedir. Uluslararası ilişkilerde tarafsızlık siyaseti, ulusal çıkarları sosyalizmin genel çıkarlarının önüne almak ve özerk yönetim uygulaması gibi özelliklere sahip Tito'nun yarattığı Yugoslav modeli de Arap sosyalizmi tarafından cazip görülen modeller arasında yer almaktaydı.[24] Değişik model ve uygulamaları dikkate almanın yanında, kendi toplumsal koşullarını da göz önünde bulunduran Arap Sosyalizmi, bir devrim modeli ortaya koyarken, sadece siyasal devrimi amaçlamıyordu. Sosyal ve ekonomik hayatı da içerecek şekilde yeni değerler ve kriterler eşliğinde kapsamlı bir yaklaşıma sahipti. Devrim, gerçek ve ekonomik reformlar için tek yol olarak görülmekle birlikte, sosyalist doktrinin formülasyonu, pragmatik bir süreci esas alacak şekilde yapılmıştı.

Sosyalist düzen, devlet kontrolü üzerine kurulurken özel mülkiyet ortadan kaldırılmayacaktı. Millileştirme, büyük topraklar, endüstriyel işletmeler, bankalar ve kamusal araçları kapsayacak şekilde eski burjuva yapısını yıkmak ve sosyalist düzeni kurmak için kaçınılmazdı. Tarımsal devrim, sosyal ve ekonomik değişiklikler için temel önemde olan bir gelişme olarak değerlendiriliyordu.[25] Millileştirme hareketinin kendine özgü bir hareket mantığı bulunmaktaydı. Albert Hourani bunu şu şekilde açıklamaktadır: "Yeni hükümetler, siyasal iktidardan ya da eski yöneticilerle olan bağlantıdan kaynaklana-

bilecek bağımsız ekonomik güç merkezlerinin sürmesinden ya da gelişmesinden korkuyordu. Ayrıca, hızlı sanayileşme özel girişime bırakılması halinde zor yürüyecekti. Sanayileşmenin üretken yatırıma yönelmesi, örgütlü para piyasası olmadığı sürece zordu. Bunlar hükümetin ekonomik sürece müdahale etmesi için gerekli argümanları oluşturdu."[26]

Arap devrimci ideolojisinin temel prensiplerini Majid Khadduri özetle şu şekilde sıralamaktadır.

* Arap devrimci hareketi bir sınıf hareketi değil, popüler kitle hareketidir. Sosyal ve ekonomik reformlarla ileri bir topluma ulaşmayı hedefler.

* Aydınlanmış ulusal bilinci temsil ederek, ulusun tamamını özgürleştirmeyi amaçlayan bir kuruluş hareketidir.

* Ulusun tamamını sosyal ve siyasal devrimlerle iç ve dış baskılardan kurtardıktan sonraki amaç, bireyi özgürleştirmektir.

* Devrimci süreç, her ülkede kendilerini devrimci ideolojiye adamış küçük bir grup tarafından kitle hareketine dönüştürülünceye kadar sürdürülmelidir.

* Geniş bir popüler kitle desteğine sahip olacak şekilde kurulacak sistemin nihai amacı, sosyal adalet ve bireysel özgürlüktür.

* Devrimci sürecin amacı, halkın birlikte hareket etme konusundaki gücünü zayıflatan, Arap kaynaklarının tam olarak işletilmesini engelleyen ve Arap ülkelerini birbirinden ayıran suni engelleri ortadan kaldırmaktadır.

* Arap devrim süreci kendini, ulusal kurtuluş ve insani ilerlemeyi amaçlayan dünya devrimci hareketinin bir parçası olarak kabul eder. Arap devrimci hareketi, Arap ulusal karakterine vurguda bulunmak ve Arap ulusal çı-

karlarını amaçlamakla birlikte, diğer devrimci hareketlerle işbirliğine de açıktır.[27]

Bu temel prensipler, radikal sosyalist, Pan-Arapçılar ve Na-sırcılar dahil olmak üzere tüm devrimci gruplar tarafından kabul edilmektedir. Aralarındaki temel farklılık liderlik konusundadır. Bazıları sivil ya da askeri “tek liderlik” anlayışım savunurken bazıları da “kollektif liderlik” prensibini savunmaktadır.[28] İlerici olduklarını iddia eden ideolojilerin itibar erez-yonuna uğraması ve Arap Sosyalizmi modelinin başarısızlığından kaynaklanan hayal kırıklığı, muhalif ideolojilere boş bir alan bırakırken, bu boşluktan en fazla istifade eden İslamcı gruplar her yerde sanayileşmeyi,

kentleşmeyi, kitlelerin eğitimini gündeme alarak bunları önemli siyasi hedef ve program haline getirecektir. İslamcı gruplar bunu yaparken, Marksizm'den veya batılı siyaset biliminin terminolojisinden ithal ettikleri kavramları dinsel bir söylemle ifade etme yoluna gideceklerdir.[29] Farklı düşünce ve siyasi alanlara ait kavram ve sembolleri, uyumsuz bir şekilde olsa da pragmatik siyasi amaçlar için kullanma olayı Arap milliyetçiliği için de geçerli olabilecek bir'realitedir.

A. PAN-ARABİZM

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Arap dünyasındaki milliyetçiliğin arkasında kitlesel bir destek yoktu. Sokaklarda kalabalıklar gösteri ve ayaklanmalar düzenlemekle beraber, güçlü bir işçi ve köylü hareketlerine ve organizasyonuna rastlanmamak-

taydı. Arap milliyetçi hareketinin liderliği küçük bir oligarşinin kontrolü altındaydı. Eğitimli fakat işsiz gençler, ulusal ekonomiyi kontrol eden yabancıları hedef almışlardı. Faşizm ile Nazizmin yükselişi ve liberalizme tepki gösteren yönü de, Arap milliyetçiliğini etkiledi.[30]

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arap dünyasında ulusal bağımsızlık kazanılmış olmakla birlikte, Arap rejimleri, Filistin'de 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasını engellemek konusunda başarısız olmuştu. Bu durum, yeni tip siyasal aktivitelerin doğmasına katkıda bulundu. Birçok parti ve hareket, anti-emperyalizm, anti-siyonizm ve Arap Dayanışması sloganları doğrultusunda kitleleri seferber ederek reaksiyoner hale getirmeye başladılar.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ve yapay sınırlardan ibaret olan siyasi harita da, başta Baasçı hareket olmak üzere milliyetçi hareketler tarafından asla kabul edilmemekteydi.[31] Vatikiotis bu durumun sonucunu ise şu şekilde açıklamaktadır: "Pan-Arabizmi savunarak, dikkatlerini ülkesel olarak belirlenmiş ulus-devletlerin gereksinimlerinden öteye çevirdiler. Arap milleti kavramı, tüm Arapları kapsayacak şekilde, ulusal sınırlan aşmakta ve çerçevesi neredeyse imparatorluk sınırlarına dayanmaktaydı.

Bunun yanı sıra İslam'ın yeni ulus-devlet içindeki veya toplumdaki rolü tanımlanmadı ve vatandaşlık sorunu dikkate alınmadı."[32] Arap milliyetçiliğinin İslam karşısındaki tutumu, çatışmak yerine kendi bünyesine katmak suretiyle etkisizleştirmekti. Ulusal rejime karşı bir tehdit ve muhalefet oluşturacak hale gelmediği surece, özerk olmayacak şekilde, kendi haline bırakılan İslam ile Arap milliyetçiliği arasındaki pozitif ilişki, "birincisi açısından kutsallaştırma, İkincisi açısından ise Araplaştırma" boyutlarında[33] işleyen bir mantığa sahipti.

İslam ile Arap milliyetçiliği arasındaki bu pozitif ilişkinin amacı, Aziz Azmeh'e göre; "...radikal milliyetçi rejimlerin oluşturmaya çalışmış oldukları toplumsal ve siyasi tabanın niteliği ilgisi olduğu açık. Geleneksel milliyetçiler miras olarak devraldıkları açıkça tanımlanmış bir tabana hitap ediyorlardı; oysa radikal milliyetçi karizmatik önderlik, tek başına karizmanın yetmeyeceğine kani oldu... Bu ise Arap ve İslam tarihin simgesel değerlerinden seçilen... Müslüman çağrışımlı imgelerin benimsenmesini ve yeniden üretilmesini gerektiriyordu ama bu Müslüman çağrışımlı imgelerin içinde yer aldığı söylem köktenci değil modernistti: Şimdi geçmiş tarafından içeriliyordu tersi değil; üstelik bu içerilme bile şimdinin tamamını tüketmiyordu... Her halükarda, Arapçılık ve İslamcılık ideolojilerinin paylaştığı bazı kavramsal özellikler ikisinin arasındaki ilişkiyi ve ikisinin birbirine dönüştürülebilirliğini mümkün kıldı... Ümmet kelimesi hem milliyetçilerin ulus kavramını, hem de "Halk" tarafından kaçınılmaz olarak toplumsal evreni bir arada tutan sivil topluluk olarak anlaşılan İslam cemaatini ifade ediyordu. Önemli bir diğer ortak kavramsal özellik de toplumsal birlik ülküsü; bu ülküde beraberinde toplumsal sınıfların reddini ve tarihsel bir devridaime tabi tarih aşırı bir özne inancını getiriyordu."[34]

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, toplumsal açıdan birbirine yakın unsurlardan oluşan dört çekim kutbu (öğretmenler, üni-

versite öğrencileri, memurlar ve subaylar) Arap ulusal hareketinde hegemonyayı ele geçirmek için mücadele etmekteydi.[35] Rejimin içinde bilindiği kaos, atalet, yolsuzluklar ya da rejimlerin gerici karakterine karşı bir tepkinin sonucu olarak verilen bu hegemonya mücadelesinde, etkili ve en iyi organize güç olarak ordu önemli bir aktör durumundaydı.

B. BAAS VE MİLİTARİZM

Suriye'de bağımsızlıktan önce ordunun azınlıklar arasında hatırı sayılır bir yeri vardı. Ordu, yönetimde söz sahibi olabilmek için gerekli en önemli yerlerden biriydi. Sünniler ise orduya teveccüh etmiyorlar ve askerliği meslek olarak küçümsü-yorlardı. Orduda bulunmayı tembel işi sayarak, ordunun Fran-sızlara hizmet ettiğini düşünüyorlardı. Sünni yöneticiler orduyu devletin kuklası görerek aldırmıyorlardı. Ancak azınlıklar için durum tam tersiydi. Bu yüzden Hums Askeri Okulu'na özellikle Nusayrilerden giren öğrencilerin sayısı günden güne artıyordu. Sünni idareciler ise askeriye ve yönetimin üst kademelerinin kendi ellerinde bulunmasının yeterli olduğu kanaatini taşıyorlardı. Daha sonra bu görüşlerinin bedelini çok pahalı bir şekilde ödeyeceklerdi.

İkinci Dünya savaşı sonrası dönem, Arap dünyasında ordunun rolü açısından önemli bir değişiklik ortaya çıkardı. Bağımsızlıkla birlikte ordu ulusal gururun ve saygınlığın sembolü haline geldi. Çoğu düşük gelir grubuna mensup ailelerden gelen genç subaylar yaşlı elitin ve yöneticilerin değil, kendi sivil akranlarının düşüncelerini paylaşmaktaydı. Çağdaş ordu mensupları askeri akademilere girmeden önce sivillerle aynı eğitimi alıp milliyetçi değerler doğrultusunda yetiştirilirken bu değerler doğrultusundaki eğitim orduda da devam etmekteydi. Askeri okullar ve kurumlar, milliyetçi aktivitelerin merkezi durumuna gelirken genç subaylar, devrimci doktriner partilerin savunduğu görüşlerden de etkilenmeye başlamıştı. Eski sisteme şiddetle karşı çıkan ve aşırı militan doktriner partiler, devlet yönetimini ele geçirmek, yeni bir sosyal ve siyasal düzen kurmak istiyorlardı. 1948 yılındaki Filistin Savaşı, Mısır, Irak ve Suriye'de orduyu siyasal hayatın merkezine taşıyan olaylar serisinin ilkiydi. Bu savaşta uğranılan yenilgi ve Filisin-tin'de bir İsrail Devleti'nin kurulmuş olması, eski ve yaşlı liderliğin çürümüşlüğünü açıkça ortaya koymuştu.[36] İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arap dünyasında ilk askeri darbenin Suriye'de Filistin Savaşı'ndan kısa bir süre sonra 1949 yılında gerçekleştirilmiş olması bu açıdan dikkat çekici bir gelişmeydi. Bunu başta Suriye olmak üzere başka ülkelerde de bir dizi yeni askeri darbe takip etti.

Dankwart Rustow, yabancı, egemenliğinin sona ermesi ile Irak-Suriye ve Mısır'da meydana gelen darbeler arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir.

Rustow’a göre; bağımsızlık kazanıldıktan ya da yabancı egemenliği sona erdikteh dört ya da beş yıl sonra sivil kurumlar, kredibilitesini yitiriyor ve askeri darbeler meydana geliyor. Oysa yabancı idaresi döneminde bu ülkelerde askeri darbe hiç meydana gelmemiştir. Irak 1930 yılında bağımsız olduktan sonra General Bekir Sıtkı 1936 yılında darbe yaptı. Fransızlar Suriye’den 1945 yılının ortalarından itibaren çekilmeye başladı. Suriye’de de kısa bir süre sonra Hüsnü Zaim 30 Mart 1949’da darbe yaptı ve bunu aynı yıl içinde Hınnavi ve Edip Çiçekli liderliğindeki darbeler takip etti. Mısır’da ise İngiltere’nin etkinliği azalmaya başladıktan sonra

1952 yılında Hür Subaylar darbesi meydana geldi.[37] Hunting-ton’a göre ise orta sınıfın gelişmemiş olması, siyasal katılımın yetersizliği, siyasal kurumların merkezi şekilde yapılanmış olması ortaya mevcut sistemden hoşnut olmayan gruplar çıkarmaktadır. Bu durum karşısında rejim değişikliğine aydınlar, öğrenciler ve subaylardan oluşan “hoşnutsuzlar koalisyonu” önderlik etmektedir.[38] Bu analiz de dikkate alındığında eski elitle yeni elit arasında bir çatışma bulunmaktadır.

Majid Khaddurri’ye göre, genç ideolojik gruplar, başta toprak reformu olmak üzere, siyasal ve sosyal reformlar talep etmektedir. Yaşlı yönetici grup ise reformlar konusunda önemli adımlar ve uygulamalar yapabilecek durumda değildir. Bu durumda genç subaylar ise yeni elitle eski yaşlı yöneticiler arasındaki siyasi mücadeleyi bir süre gözlemlemektedir. Sempatileri ise doğal olarak kendilerinin de ait olduğu yeni kuşaktan yanadır. Ancak, genç-sivil kuşağın geleneksel yönetici eliti iktidardan uzaklaştırmak ve sosyal devrim gerçekleştirmek konusunda yetersizlik veya başarısızlığa uğraması durumunda genç subaylar, ordunun gücünü kullanarak düzen değişikliğini yaratmak noktasına gelmektedir. Ordu gerekli devrimi yapabilecek tek güç durumuna gelmekle birlikte, reformlar konusunda ciddi bir plan ve hazırlığa sahip bulunmamaktadır. Ordunun reform programı eklektrik bir özelliğe sahip olup, halk arasında popüler olmuş çeşitli düşünceleri içermektedir, iktidara geldiğinde örneğin toprak reformunu yapmaktalar, fakat ekonomik koşulların düzeltilmesinin sadece toprağı dağıtmaktan ibaret olmadığını da kısa süre içinde anlamaktadırlar. Bir anlamda, sosyal reform uygulamalarını deneme-yanılma yoluyla öğrenmeye başlarlar.[39] Ordu, hükümeti kolay devirir ama, ülkeyi yönetmeyi

o kadar kolay gerçekleştiremez. Bu ise; iktidarda kalmak- kalmamak arasında bir ikilem yaşanmasına neden olmaktadır.

Ordu, darbeden sonra genelde iktidarı geçmişi temiz ve güvendiği sivil kimselere bırakıp, sahne arkasından onlara destek vermek eğilimi içine girmektedir. Bir devrim konseyi kurularak, hükümet ağırlıklı olarak sivillerden oluşturulmaktadır. Fakat, kısa bir süre sonra sivil politikacıların yönetiminden tatmin olmayınca ülkeyi doğrudan yönetmeye karar verilebilmektedir. Ordunun kendi içinde de bir iktidar mücadelesi ve tasfiye süreci yaşanmaktadır. Bağlılıklarından şüphe edilen veya aynı düşünceden olmayan kişiler ordudan çıkarılmaktadır. Ordu içinde çeşitli rakip gruplar oluşabilmekte, bunun bir sonucu olarak da darbe-karşı darbe olgusu ortaya çıkmaktadır. Askeri yönetimler konusunda ortaya çıkan Arap deneyimi, diğer bazı ülkelerdekine şu konuda benzemektedir: Kurtarıcı gibi algılanan ordu, daha sonra kendisi bir baskı aygıtına dönüşmektedir.[40] Bu olumsuz deneyime rağmen Arap dünyasında başta Baas Partisi olmak üzere pek çok siyasi parti ve akım orduyu iktidara gelmek veya iktidarı korumak açısından en önemli güç olarak görmektedirler.

İDEOLOJİ TANIMLAMASI VE BAAS İDEOLOJİSİNE GENEL BAKIŞ

İdeoloji geniş ve dar kapsamlı olmak üzere iki şekilde tanımlanmaktadır. Geniş kapsamlı tanıma göre ideoloji, insan ve toplumun meydana çıkardığı, genel olarak, insan, toplum ilişkileri ve evrene yönelik son derece geniş bir düşünsel çaba olarak, zihinsel ve etik mekanizmaların bir öğesidir.[146] Dar kapsamlı tanıma göre ise ideoloji şu şekilde açıklanmaktadır: “Belirli bir biçimde düşünmeyi ve davranmayı haklı çıkarmak ya da düşünce ve davranışları belirli bir biçimde etkilemek işlevini taşıyan inanç, tutum ve düşünceler bütünü.”[147] Mannheim ideolojileri, tümel ve özsel olmak üzere ikiye ayırırken, ideolojilerin en kapsayıcı olanı ise “dünya görüşü” olarak adlandırılır. Dünya görüşü, Mannheim’ın ifadesiyle bir “tümel” (total) ideolojidir.[148]

146) Shils Edwards, “Ideology" International Encyclopedia of the soscial sciences, Vol. 7, NewYork: Macmillian-The free Press, 1968, s. 66

147) Ergil Doğu, Ideolojillik ve Milliyetçilik, Ankara, Turhan Kitapevi, 1983, s. 13

148) Manheim Karl, Ideology and Utopia, NewYork: Harcourt, Brace, 1936, s. 57-59. Bu konuda ayrıca bkz:Şerif Mardin, İdeoloji, (4. Baskı), lstanbuldle-tişim Yay. 1997^ s.. 61

Tümel ve özsel ideolojiler şu şekilde açıklanmaktadır: "Tümel ideoloji, dünyayı oluşturan nesneleri, kişileri, olayları ve eylemleri ve bunlar arasındaki ilişkileri, oldukça sistematik bir bütünlük içinde açıklamaya çalışır. Bir çağın ya da somut bir tarihsel-sosyal kümenin (bütün bir toplumun ya da sınıfın) düşünme biçimini, dolayısıyla toplu yaşamından kaynaklanan kavramsal çerçevesini içerir... Özsel ideoloji, gerçeğin (ya da gerçekliğin) bir bölümüne ilişkin düşünceleri, inançları ve tutumları içerebilir. Özsel ideoloji, belirli çıkarları korumaya, savunmaya ya da edinmeye yönelik, psikolojik düzeyde işlevsel bir düşünce sistemidir..."[41]

İdeolojiler, bu şekilde bir tanıma ve ayrıma tabi tutulurken, ideolojilerin doğuşunu hazırlayan faktörler, ideolojilerin mahiyetini ve kapsamını etkileyebilmektedir.

İdeolojilerin doğuşunu hazırlayan çeşitli faktörler şöyle sıralanmaktadır.[42]

1. Toplumsal ve ekonomik tatminsizlik ve bütün bunlardan doğan olumsuz duygular.

2. Toplumsal katmanlaşmadan kaynaklanan sınırlı ve yanlı görüş ve değerlendirmeler.

3. Yerleşik ve umulan çıkarlar.

4. Toplumsal değişme karşısında duyulan tedirginlik ve yitiklik duygusu.

5. Geleneksel kümelerin varlıklarına bağlı ya d'a onlardan bağımsız olarak süregelen eski gelenekler, çağdışı inaYıç ve düşünce kalıpları.

İdeolojiler türlerine göre ise şu şekilde ayrıştırılmaktadır.[43] 1. Tutucu ideolojiler: Bu tür ideolojiler genellikle ya da birçok yönleriyle var olan

düzeni savunurlar. 2. Düzeltimci (refor-mist) ideolojiler: Yeni koşullar ya da gereksinimler karşısında, var olan değerler sisteminde ve onun haklılaştırdığı kurumsal yapıda düzeltimler yapılmasını savunur. 3. İhtilalci ideolojiler: Bu tür ideolojiler, var olan değerler sistemine onun haklılaştır-dığı toplumsal yapının kökten değişmesini savunurlar. 4. Karşıt ideolojiler: Yerleşik düzende var olan değerlerle uygulamalar arasındaki çelişkileri vurgulayarak, yerleşik değer sistemine aykırı tutum ve davranışları haklı göstermeye çalışırlar.

Toplumsal varoluştan kaynaklanan bilincin bir parçası olan her ideoloji, kendisinin diğer ideolojilerden, akımlardan ve görüşlerden farklı ve özgün olduğunu çoğu zaman abartarak vurgular.[44] Özellikle bu nokta, Baas ideolojisi tarafından üzerinde durulan ve özenle vurgulanan bir husus olmuştur.

ideoloji ile ilgili olarak belirtilen açıklamaların ışığında bakıldığında Baas ideolojisi, Arap topraklarının hemen hemen tamamının doğrudan yabancı kontrolü altında ve ağır bir yabancı etkisi altında bulunduğu 1940’lı yılların başında, Birlik, Özgürlük ve Sosyalizm temalarını ulusal özgürlük temelinde bir araya getiren Arap Birliği’nin devrimci bir yaklaşımla gerçekleşebileceğini ortaya koyan ve eski mücadeleye yeni bir dinamizm ve heyecan vermek kadar bu mücadeleye manevi bir savaş duygusu da katan Arap dünyasındaki ilk ideolojidir.[45]

Baas Partisi’nin ideolojisi ile bu partinin kökeni arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Albert Hourani, Baas Partisi’nin kökenini şu şekilde açıklamaktadır: “Partinin kökeni Suriyelilerin ulusal kimliği ve bu kimliğin Arapça konuşan cemaatlerle ilişkisi hakkında yapılan entelektüel tartışmalarda yatar. Bu tartışma Suriye’de diğer yerlere nazaran daha acildi,

çünkü burada İngiltere ile Fransa’nın kendi çıkarlarına uygun biçimde çizdikleri sınırlar, doğal ve tarihsel ayrımlara çoğu Ortadoğu ülkesinden daha az tekabül ediyordu.”[46] Baas’m başlıca teorisyeni olan Mişel Eflak, bu entelektüel tartışmalarda genel olarak şöyle bir anlayışı ifade ediyordu: “Tek bir Arap ulusu vardı ve birleşik bir devlet içinde yaşama hakkına sahipti. Bu ulus büyük bir tarihsel deneyimle, İslam dininin Muham-med tarafından yaratılması ile bu dini cisimleştiren toplum tarafından

oluşturulmuştu. Bu deneyim sadece Arap Müslüman-lara değil, onu benimseyen ve dünyada özel bir misyona, bağımsızlık ve birlik hakkına sahip olma iddialarının temeli olarak gören bütün Araplara aitti. Bu hedefe ancak bir çifte dönüşüm aracılığıyla ulaşılabilirdi: Önce -zekâ ve hissiyatla- bir Arap ulusu fikrinin anlayış ve sevgiyle oluşturulması, sonra da siyasal ve toplumsal sistemle."[47]

Baas ideolojisinin formülasyonunda ve yayılmasında Mişel Eflak'ın kendi kişiliği güçlü bir faktör olmakla birlikte, Eflak, sosyal ve siyasal görüşlerini kapsamlı bir kitap olarak yazmamıştı. Bu nedenle, Mişel Eflak'ın düşünceleri birçok yazar tarafından, konferans ve konuşmalardan derlenerek ortaya çıkarılmış olan iki kitaptan yararlanılarak anlaşılmaya çalışılmıştır.

Mişel Eflak'ın konuşma ve makalelerinden derlenerek oluşturulan iki kitaptan birincisi, "Uyanış İçin (Fi Sabil al-Ba'as)", ikinci kitap ise "Tek Bir Kader Uğruna Savaş (Ma'rakat al-Ma-sir-al Vahedj'dır. Bu iki çalışma, çeşitli Arap ülkelerinde birden fazla baskılar yapmıştır.[48]

Mişel Eflak, iki entelektüel kaynaktan etkilenmişti. Bu kay-

naklar Paris'teki öğrencilik yıllarında Marksizm ve romantik idealist Alman Milliyetçilik Teorisidir.[49] Mişel Eflak, Marks, Hegel, Herder, Rousseau, Andre Gide, Nietzsche, Bergson, Tolstoy, Schopenhauer, İbn Haldun ve Satı al-Husri gibi düşünürlerin etkisi altında kalmıştır.[50] Mişel Eflak, Kautsky'nin, aydın için yaptığı tanımlamada "modernleşme kendi ülkesine ulaşmadan modernleşmenin ürünü olan"[51] bir düşünür olarak, soyut kavramlar iktidarda bulunanların hareketlerini sıraladığı gerekçesiyle soyut düşünce teorisini tamamen reddederek ve yeni bir toplum düzenine ihtiyaç doğrultusunda, kavramları kendi özgün bağlamlarından dilediği gibi çıkararak, Arap kültürü ve Batı düşüncesinin bir karışımından ibaret olan bir tür "ideolojik kokteyl"[52] ortaya koyacaktır.

Leonard Binder, Mişel Eflak'ın bu özelliğini dikkate alarak, Eflak'ın görüşlerini belirten düşünürlerin görüşleriyle bire bir kritik etmenin anlamsız olacağına dikkat çekmektedir.[53] Burada Mişel Eflak'ın soyut düşüncesiyle ilgili tavrına bir kez daha dikkat etmek gerekmektedir.

Yazılarında, “Toplum, canlı, organik bir varlıktır. Ölü mekanik bir yaratık değildir,”[54] diyen Mişel Eflak bu nedenle soyut düşünceye karşı çıkmaktadır. Somut ve gerçek olandan hareket etmeye önem veren Mişel Eflak, “yanılsamacı idealizm”

ve “gerçekçi idealizm” şeklinde iki tür idealizm olduğunu belirterek, gerçekçi idealizme önem vermekteydi.[55] Bu konuda K. Abu Jaber şunları yazmaktadır: “Ona göre gerçek idealist, realistin karşıtı demek değildi. Zira realist, teslim olan kimse değil onu anlayabilendir. Bu itibarla, Eflak’ın, düşünüşüne göre, gerçek idealist etrafında olup bitenleri anlayan ve onları değiştirmeye çalışan bir kimsedir.”[56] Eflak, düşünce ve görüşleri ayrıştırma ve Arap toplumuna uyabilecek olanları kendince seçme ve dönüştürme işlemini hemen hemen her konuda yapmaktadır.

Mişel Eflak, Elegel ve Marks’tan etkilenmiş olmakla birlikte tarih görüşü temelinde bunların görüşüne uymamaktaydı. He-gel’in dialektik anlayışı yerine İbn Haldun’un döngüsel tarih (tarihi yükseliş ve çöküşlerden ibaret görmek) anlayışının etkisi dikkat çekmekteydi.[57] Eflak’ın tarih görüşü, Hegel’in görüşüne uymamakla birlikte bu düşünürün madde-ruh ayrımından ve ruhun maddeden üstün olduğu şeklindeki görüşünden etkilenmişti.[58] Örneğin Hz. Muhammed’in doğum günü münasebetiyle 1943 yılında verdiği bir konferansta Eflak “...Arabizmi bir vücut, İslâmî ise onun ruhu olarak görüyoruz...”[59] demektedir. Eflak’ın görüşlerindeki irade kavramı, Rousseau’nun “Genel irade” ve Schopenhauer’un “irade” kavramlarını yansıtırken,[60] Herder’in vurguladığı “her ulusun özel bir misyonu” vardır anlayışının yansıması da vardır.[61] Bu

noktada Baas Partisi’nin en önemli sloganının, “Ebedi bir görevle yükümlü, tek bir Arap Milleti” olması dikkat çekicidir.

Mişel Eflak, “Biz genç Arap kuşağı, bir siyaset, bir inanç ve iman, bir teori ve boş söz değil, bir mesaj taşıyıcısıyız...”[62] derken “misyon” kavramına önem vermektedir. K. Abu Jaber’e göre, “misyon kavram, Arapların tarihte oynadıkları rolü tebarüz ettirir... Arap tarihinde şan ve şerefle dolu devredekine benzer Arap yaratmayı hedef güder. Fert ile toplum ve millet ile bütün insanlık arasındaki boşluğu kapatmaya çalışır. Baas ideolojisi içindeki ebedi Arap misyonuna verilen büyük önem, ferdin oynadığı rolü

ortaya koyar, fakat bütün insanlar büyük işler yapma iktidarında değillerdir. Bunun için öncülük kavramı, kendini gösterir.”[63]

Eflak’a göre öncü, bilinçli Arap, İslam’ın devrimci ve dinamik doğasını fark edendir. Bu bilinç Eflak için Arabizm demek olurken,[64] örnek alınacak en iyi Arap ise Hz. Muhammed’dir. Eflak bu konuda, “Muhammed, bütün Arapların tecessümü-dür. Öyleyse bugün de her Arap bir başka Muhammed olmalıdır,”[65] demektedir.

Eflak, geçmişteki parlak dönemi yeniden inşa etmek isterken, “Arabizm, geçmişteki yararsız şeylerin canlandırılmasının gerekliliğine karşıdır... Arabizm ilerlemecidir, mirasını kopye etmeden yeniden keşfetmeyi tasvip eder,”[66] demektedir. Bu yeniden kurma girişimi, tarihin yükünden kurtulmak için tarihe rağmen ve tarihe karşı girişilen zamansal olmaktan çok on-tolojik bir süreçtir.[67] Abdullah Laroui’nin, yabancılaşma bağlamında Arap aynmını tanımlarken, “...modern Arap toplumun-

da yaygın ama örtük olan bir yabancılaşma biçimi... vardır; bu klasik Arap kültürünün muhteşem dönemiyle yarı büyüsel bir özdeşleşme yoluyla ulaşılan bir ortaçağdaşlaşmadır. Tüm Arap devletlerinin kültür politikaları, batılılaşmanın getirdiği yabancılaşmaya karşı iki vasıtaya başvurarak mücadele eder; arkaik şekliyle Arapça’nın kutsallaştırılması ve klasik metinlerin avamileştirilmesi (kültürel mirasın diriltilmesi)... Tüm nesnel gözlemciler için, gerçek yabancılaşma, dil ve kültürün mutlakları ve geçmişin destanları içinde benliğin bu kaybedilişidir. Arap aydını böylece tam özgürlüğünü kanıtlamayı ve en derin kişiliğini ifade etmeyi umarak, sevinç içinde onlara dalar. Öyleyse, hâlâ kabul etmek istemediği bir şimdiye onu bağlayan zincirler burada bulunur,”[68] şeklindeki açıklamaları, Mişel Eflak’ın düşünce yapısını da aydınlatmaktadır.

Eflak’a göre şimdiki zamanda, geçmişin derslerinden yararlı sonuçlar çıkarılıp daha iyi bir gelecek inşa edilebilirdi. Öte yandan Baas ideolojisi, Toroslar’dan Sahra’ya, Atlantik’ten Basra Körfezi’ne kadar olan alanda, sadece siyasal sınırların sona erdirilmesini değil, Arap karakterinde ve toplumunda dönüşüm yapılmasını hedeflemekteydi. Bunun başarılabilmesi için Arapların bölgeci, dini ve komünal bağlılıklardan kendilerini özgürleştirmeleri gerekmekteydi.[69] Arap karakterinde ve toplumunda

meydana gelecek dönüşüm ise bir rönesans sonucunda gerçekleşecekti. Eflak, “Milletimize bulaşan rahatsızlıklar, sistemin bozuk tarafları, eskimiş politikacıların ustaca oyunlarıyla düzeltilemez...”[70] derken, devrim ya da inkılap kavramı gündeme gelmektedir.

inkılap, Arap toplumunda değişimi sağlayacak olan Arap insanlarındaki düşünce ve ruhun yapısal dönüşüme uğraması demektir. Bu durumda inkılap, sistemden ziyade insanları değiştirmek anlamına gelmektedir. İnsanların değişmesini otomatik olarak sistemin değişmesi izleyecektir.[71] Eflak, inkılabın başarılı olması için gerekli koşulları ortaya koymaktadır:[72] Köklü dönüşümü davet eden tarihsel ve çağdaş gerçeklerin farkında olmak. Güçlü bir ahlak temelinde sorumluluk duygusu hissetmek. Dönüşümün gerekli olduğunu anlamak yeterli değildir. Tarih, yazgı ve bütün koşulların, inkılabın başarısı için hazır olduğuna dair gerçekçi bir inanç. Baas ideolojisine göre inkılabın başarılması sonucu, “Birlik”, “Özgürlük” ve “Sosyalizm” gerçekleştirecektir. Birlik, özgürlük ve sosyalizm birbirinden ayrılmaz, eşit önemde ideallerdir. Aslında, eşit önem teorik düzlemdir. Pratikte sosyalizm, milliyetçi hareketin bir kanadı olarak daha az bir önem taşıyacaktır.[73] Eflak, “Milliyetçilik, bireyi ailesine bağlayan duygunun aynısıdır, çünkü anavatan tek bir büyük ev, ulus ise bir büyük ailedir” ifadesinin yanı sıra, “Sosyal ve ekonomik sorunlar hayatımızın en önemli konularıdır, fakat bunlar milliyetçiliğin geniş konusuyla doğrudan bağlantılıdır,”[74] demek suretiyle milliyetçiliğe verdiği önemin derecesini ortaya koymaktaydı. Mişel Eflak, Arap milliyetçiliği ve Batı milliyetçiliği bağlamında ise, “...milliyetçilik, Avrupa’da doğru anlaşılmadı,”[75] derken, Baas ideolojisi Faşizm ve Nazi Sosyalizmini şiddetle reddederek bu iki akımın, bazı ırkların diğerleri üstündeki üstünlüğü adına sömürgeciliğe izin

verdiğine inanmaktadır. Geçmişteki Arap milliyetçiliği Sünni İslam karakter taşıyarak, Hıristiyanlara ikinci derecede yer veriyordu. Baas ideolojisi bu konuda farklı temelde hareket ederek, sosyalist bir sistem eşliğinde, laik ve birleşik bir Arap toplumu istemekteydi. Ancak Baas ideolojisinde Arap milliyetçiliği laik bir temelde olmakla birlikte, daha önce belirtildiği gibi İslam’a Arap tarihinde özel bir rol tanımaktaydı.

Mişel Eflak, Marksist teorideki sınıf mücadelesini kabul etmekle birlikte, determinizm ve materyalizmi reddederek, Marksizm’in sınıf mücadelesini

abartarak, ulusçuluğun tarihsel formasyonunu ihmal ettiğine inanmaktadır. Eflak, “Komünizm, Avrupa düşüncesinin kardeşidir. Araplar, ikinci derecede önemli diğer milletlere benzemez; bu yüzden, yabancı bir doktrini kabullenemezler, taklit edemezler; yaratmalıdırlar,”[76] derken, Baas Partisi, Sosyalist demokrasi ile batı tipi kapitalist demokrasi arasında bir ayrım yaparak, “Halk demokrasisi” kavramını kullanıyordu. Baas Partisi sınıflar arasındaki uçurumu gidermeyi arzularken, sosyalizm anlayışı ileride daha ayrıntılı üzerine durulacağı gibi Fabian sosyalizminden daha ileri gidememiştir.[77] .

Liderleri karizmatik olmadığı gibi evrensel düzeyde popüler de olmayan Baas Partisi, gerekli politik gerçekliğe sahip politikacılardan yoksundu.[78] Ne bir ekonomik teorisi, ne bir kalkınma planı, ne de bir reform tasarısı olan, ‘biz doktrinci değiliz doktrinlerimizi deneylerle gerçekleştireceğiz,’[79] diyen Baas Partisi hakkında düşüncesini ifade ederken, Baas partisi geniş kitlelere ulaşacak bir propaganda kapasitesi de geliştirememiş-

tir. Bu parti, kitleleri etkileyecek bir üslup yerine, görüşlerini uzun bir süre entelektüel formlar içinde açıklayacaktır. Oysa rakibi durumuna gelecek olan Nasır, basit bir dil ve üslupla birlikte, radyoyu kullanarak Arap dünyasındaki kitleleri etkilemeyi başarabilecektir.[80] Baas Partisi özetle, siyasal sütunlarını, Birlik, Özgürlük ve Sosyalizm kavramlarını oluşturduğu bir siyasal üçgenin içinde, daha önce de belirtildiği gibi bir “ideolojik kokteyl” ortaya koyuyordu.

A. BAAS PARTİSİ’NİN ÜÇ KUTSALI

1. Birlik

Mişel Eflak, “Değerler ölçüldüğünde Arap birliği üstün bir yere sahip olarak sosyalizmden daha önde görülmektedir,” derken, “...Birlik için verilen savaş; özgürlük, kurtuluş ve sosyalizm için verilen savaştan ayrılamaz...”[81] şeklinde bir uyarıda bulunuyordu. Baas Partisi Suriye’de doğmuş olmakla birlikte, yabancıların çizdiği suni ve ulusal sınırları reddediyordu. Kuruluşundan itibaren partinin Suriyeli olmaktan ziyade Arap olduğu konusunda ısrar ediliyordu.[82] Mişel Eflak Arap birliği

bağlamında sömürgecilik konusuna değinirken, “...bizim problemimizin tüm insanlığın problemin'e bağlı olduğunu duymak istemediler. Koloniyalizme karşı verdiğimiz mücadelenin, içeride verdiğimiz toplumsal mücadeleye bağlı olduğunu kabul etmediler. Topraklarımızın üstünde uygulanan suni ve engelleyici ayrılıklar karşısında birlik mücadelesinin gerekli olduğunu anlamadılar...”[83] demekteydi. Birlik bağlamında

sadece sömürgecilik ve dış güçler eleştirilmiyordu. Baas Partisi Arap Ligi Antlaşması’na da karşı çıkmıştır. Parti, “Anlaşma, Arap dünyasındaki mevcut ayrılığın kabul ve tasdikinden başka bir şey değildir. Birlik yolunda atılmış çok kısa bir adım olarak kalmamakta, yanlış bir adım olarak nitelenmektedir”[84] görüşü doğrultusunda Pan-Arabizmi savunuyordu.

Mişel Eflak’ın Pan-Arabizmi, romantik bir milliyetçilik esasına dayanıyordu. Örneğin, “Milliyetçilik, aşkın her şekli gibi, kalbi neşeyle doldurur ve insan ruhuna ümit saçar. Onu hisseden, bu sevinci herkesle paylaşmak ister... Bu bakımdan gerçek insanlığa giden en iyi yoldur,”[85] demek suretiyle Eflak, milliyetçilik anlayışındaki romantizm ve duygusallığın boyutlarını ortaya koymaktadır.

Mişel Eflak’ın Pan-Arabizm’i, Satı al-Husri’nin laik milliyetçilik anlayışından etkilenmiş olmakla birlikte, İslamiyet’in vahiy yoluyla indiği dili Arap dili, Hz. Muhammed’i ise İslam dininin kurucusundan çok, Arap ulusunun kurucusu olarak gören Eflak, Islamiyetin, Arap milliyetçilik hareketine etik değerler itibariyle katkı sağlayacağına inanıyordu.[86] Mişel Eflak bu çerçevede, “Tek kelimeyle İslam, bir Arap medeniyetinin ürünüdür. Eğer Arap devrimi Arap soyluluğunu korumak istiyorsa, onu yabancı bir unsur olarak ele alarak atmamalıdır. Arap Baas’ı İslam’ı Arap milletinin tanıtıcısı olarak bilmektedir ki, Arap tarihinde İslam, üstün bir yere sahiptir ve sadece Arap özelliklerinin kaynağıdır,”[87] diyordu. K. Abu Jaber ise Baas Partisi ve İslam konusunda şunları söylemektedir: “Partinin dini kabullenişi, mümkün olduğu kadar çok taraftar toplamak

ve aynı zamanda rakibi olan Komünist Partinin Allah’a inanmadığını ortaya koymak isteyişinden ileri geliyor.”[88] Baas Partisi, Arap birliğine birinci derecede önem verirken, gerçek özgürlüğün de ancak büyük bir birlik içinde yaşanabileceğine inanmaktaydı.

2. Özgürlük

Mişel Eflak'a göre özgürlük, anayasa maddelerinde veya kanunlarda bulunamazdı. Özgürlük, yabancı egemenliğine ve iç sömürüye karşı verilen mücadelede gizli olarak bulunmaktaydı.[89] Baas Partisinin ilk yıllarındaki faaliyetlerinin ve mücadelesinin çoğu demokratik özgürlükler uğrunaydı. Öte yandan, Eflak'ın özgürlük konusundaki düşüncelerinde elitist bir yön de bulunmaktaydı. Mişel Eflak'ın, aydınlanmış kitleler için öncü kimselerin gerekliliğini savunması, siyasi düşüncesinin sağ tarafını oluşturmaktadır. Eflak, yeni bir toplum yaratmak ve halkı bu hedeflere yönlendirmek için öncü elitlere görev vermektedir.[90]

Köklü bir devrim sürecinde seçkinler, millete önderlik eder. Öncülüğün önemi; milleti, milli fikir etrafında ebedi misyonunu yerine getirmede sevk ve idare etmek olurken, bireysel özgürlük ve ortak birlik Arap tarihinin ortak elementleri olarak görülüp, bireysellik, ulusal devrimin gereklerine bağlı hale getirilmektedir.[91] Baas Partisi, iktidarı kitleler adına öncülerin kullanması gerektiğine inandığı için "kollektif liderlik" anlayışını da savunmaktadır. Özgürlük konusu, Baas Partisi açısından aynı zamanda sosyal adaletle de ilgilidir.

Eflak için, Arapların özgürlük mücadelesi aynı zamanda sosyalizm için verilen bir mücadeledir. Yönetici gruptan ve emperyalizmden kurtulmak, özgürlük ve sosyal adaleti getirecektir.[92] Bir başka açıdan gerçek özgürlük, sosyal adalet sağ-. landığı zaman mümkün olabilecektir. Sosyal adalet ise Sosyalizm yoluyla gerçekleştirilebilecektir.

3. Sosyalizm

Baas Partisi'nin sosyalizm anlayışı, Avrupa sosyalizmi ve komünizminden çok farklıdır. Yerel bir hareket olarak, uluslararası hareketlerle bir bağlantısı yoktur. Batı demokrasisi ve Marksist komünist anlayışına karşı çıkarak, bunlardan hiçbirinin Arapların ekonomik ve sosyal problemlerini çözmek için uygun olmadığına inanılıyordu.

Güçlü bir işçi sınıfı ve bilinçli köylü kitlesinin bulunmadığı Suriye'de Baas Partisi, ücretli yeni orta sınıfın desteğini arkasına alarak, sosyalizmi sadece

ekonomik bir sistem değil, toplumsal aktivitelere katılacak bireyi, saygınlık noktasına götürecek bir değerler bütünü olarak görmekteydi.[93] Baas Partisi, sosyalizmi bir amaç değil, araç olarak gördüğü için, sosyalizm sözcüğü 1953 yılına kadar partinin adında yer almayacaktır. Arap Baas Partisi, 1953 yılında Ekrem Hurani'nin Arap Sosyalist partisiyle birleşince, partinin adı Arap Baas Sosyalist Partisi olmuştur.

Mişel Eflak, Arap toplumuna özgü bir sosyalizm anlayışı oluşturmaya çalışırken, "Marksizm, milletlerin ve manevi değerlerin verdiğini reddeder. Komünizm yıkıcıdır. Zira yeryüzünde bir cennet yaratacağı vaadiyle gelir. Halbuki bu cennet,

mevcut toplumun yok edilmesinden sonra gelecektir. Yıkıcı diğer bir yönü de, Arap kaderini Sovyetler Birliği'ne bağlama arzusundan ileri gelmektedir,"[94] demek suretiyle Marksizm'e sert eleştiriler yöneltirken, Batı Sosyalizmi hakkındaki görüşlerini ise şu şekilde açıklamaktadır: "Batı Sosyalizmi'nin görüşlerini kabul edemeyiz... Sosyalizm bizim ulusumuza ve siyasal mücadelemize uymalı... Biz sosyalizmi milliyetçi davamıza hizmet için istiyoruz... Sosyalizmi hayat felsefemiz olarak adapte edersek, Arap düşüncesinin geleceğini ve özgürlüğünü kendi ellerimizle tahrip etmiş oluruz."[95]

Yerli bir ideoloji oluşturmayı sürekli olarak dikkate almış olan Eflak, "Bizim sosyalizmimiz, halklarımızı ve milliyetçiliğimizi yeniden yaşatmak için bir vasıta ve Arap milletinin tarihe yeniden girdiği kapı gibidir,"[96] derken, Komünizm ile Baas-çılık arasındaki farkı ise özetle dört temel teorik farklılık üzerinde durarak açıklamaktadır.

1. Komünist sistemde sosyalizmin anlamı ekonomik organizasyonla sınırlı değildir. Baasçı sosyalizmde ise sosyalizm, vatandaşlar arasında ekonomik eşitlik ve adalet temelinde zenginliğin Arap ulusunda dağıtımı şeklinde ekonomik organizasyonla sınırlıdır.

. 2. Komünist sosyalizm, spesifik bir toplumun ürünü olan komünist felsefeye dayanır. Bizim sosyalizmimiz ise, Arap ulusunun tarihsel koşulları ve onun özel şartlarına dayalı ihtiyaçlarından kaynaklanan kendi felsefemize dayanır.

• 3. Komünist felsefe, materyalizm inancına dayanır, tarih ve toplumun gelişimini sadece ekonomik faktörlerle açıklar. Bizim felsefemiz ise bu materyalist görüşle uyuşmaz. Tarihin ve insanlığın gelişiminde entelektüel ve spirütü-el faktörün büyük etkisi olduğunu dikkate alır.

4. Komünist felsefe bireyselliğe önem vermez ve saygı duymaz. Bizim sosyalizmimiz bireysellik ve bireylerin özgürleştirilmesi üzerinedir.

Mişel Eflak, Araplara özgü yerli bir sosyalist ideoloji oluşturmak istemiş olmakla birlikte Sosyalizm, “fakirlik, cehalet ve hastalığı ortadan kaldırmaya teşebbüs, tüm yurttaşların ülke kaynaklarım paylaşması demektir...”[97] sözleriyle Fabian Sosyalizmini çağrıştırmaktadır.[98]

İngiltere’de demokratik Sosyalizmin en önemli ve karakteristik şekli, Fabian Sosyalizmi olmuştur. 1884 yılında kurulan Fabian Derneği, ismini Romalı general Fabius’tan almıştır. Fabian sosyalistleri arasında Sydney ve Beatrice Webb, Graham Wallas, H. G. Wells ve G. B. Shaw, en çok tanınmış olanlarıdır. Fabiancılar, siyasal demokrasinin gerekliliğine inanmakla beraber, tam ve gerçek anlamıyla demokratik bir düzenin olabilmesi için, siyasal demokraside reform yapılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bu reformların başlıcaları ise, oy hakkının daha geniş kitlelere verilmesi, daha iyi eğitim olanaklarının fakir vatandaşlara sağlanması ve iyi yetişmiş memurların hazırlanmasıdır. Fabian sosyalistlerinin programına göre, sosyalizme halk eğitimi yoluyla ve sosyalleştirme için en uygun görülen endüstri dallarından başlayarak, devlet faaliyetlerinin kademeli olarak arttırılması ve yayılması yoluyla ulaşılacaktır. Fabian sosyalistlerine göre, endüstrideki kâr, girişimcinin niteliklerinden ziyade, toplumdaki gelişmelerden doğmaktadır. Bunun bir gereği olarak, bu kârdan girişimci değil, toplum fay-

dalanmalıdır düşüncesi Fabiancılarm en önemli hareket noktasını oluşturmaktadır. Toplumun doğal gelişmesinden doğan değerler bütün topluma iade edilirken, bunun yolu şimdiye kadar özel mülkiyetin elinde bulunmuş büyük toprak ve kapitali, evrimci bir yolla devletin tekeline geçirmektir.[99] Baas ideolojisi açısından ekonomik ve sosyo-politik yapı üzerinde durulurken, Fabian Sosyalizmini çağrıştıran görüşler üzerinde ileride ayrıntılı olarak durulacaktır.

Mişel Eflak, Tito'nun Yugoslavya modeline de hayranlık duymaktaydı. Yugoslavya, komünist enternasyonalizm yerine ulusçuluğu öne çıkaran ilk sosyalist ülkeydi. Baas Partisi, Yugoslav örneğinde olduğu gibi işçilerin fabrika yönetimine katılımını savunuyordu.[100]

Programı itibariyle büyük benzerliklere sahip bir sosyalist akım olarak Nasırcılık, Baas'la birlikte hareket etmesi gerekirken ona muhalif bir tutum takınacaktır. Baas Partisi'nin özellikle "kollektif liderlik" konusunda ısrarcı bir tutum takınması, Mısır ile birlikte hareket etmesini bir süre engelleyecektir.[101]

Baas Partisi, sosyalizmi, Suriye'nin parçalı vaziyette bulunan toplumsal yapısını bir bütünlüğe kavuşturmak için de gerekli görmekteydi. Suriye "mozaik" bir toplum olarak, rakip aileler, kabileler,' dini mezhepler ve etnik grupların karışımından oluşmaktaydı. Baas Partisi, sosyalizmin gruplar arasındaki düşmanlığı azaltacağına, herhangi bir grubun siyasal egemenlik kurmasına engel olacağına inanıyordu. Dolayısıyla, siyasal düzlemde Müslüman Araplar, Hıristiyanlar, Kürtler ve diğerleri arasında herhangi bir fark olmayacaktı. Ekonomik eşitlik garanti edilirken, kültürel asimilasyon talep edilmeyecekti.[102]

Baas Partisi'nin belirtilen üç kutsalı Birlik, Özgürlük ve Sosyalizm birbirinden ayrılmaz idealler olarak, partinin ekonomik ve sosyo-politik yapı ile ilgili görüşlerinin çerçevesini de belirlemektedir.

B. BAAS İDEOLOJİSİNİN POLİTİK VE EKONOMİK ÇIKTILARI

Baas'ın parti tüzüğü, politikaları ve ekonomik uygulamaları konusunda önemli ipuçları vermektedir. Partinin, iç ve dış politika, ekonomi, toplumsal ve kültürel politikalarının hareket noktalan kabaca maddeleştirilmiştir.

1. Iç Politika

Baas Partisi'nin İç Tüzüğü'nde partinin iç politikası açıklanırken, (Madde 14) "Arap Devletinin idaresi, Anayasaya dayalı parlamenter rejimdir. İcra kuvveti, doğrudan doğruya halk tarafından seçilen meclise karşı

sorumludur”, (Madde 17) “...Devlete, bütün Arap vatandaşlarını kanun önünde kati surette eşit gören bir Anayasa; vatandaşlanna düşüncelerini tam bir serbesti içinde ifade Iıakkı ve temsilcilerini gerçekten seçme imkanı vermeyi taahhüt ederek, onlara kanun çerçevesinde hür bir hayat sağlar”[103] denilmektedir. Burada seçim ile daha önce belirtilen öncü ve sahip olduğu misyon bağlamında bir siyasi tezat durumu bulunmaktadır. Baas partisinin savunduğu öncü ve sahip olduğu misyon, seçime dayalı parlamenter hükümet anlayışına saygı ilkesiyle uyuşmamaktadır.[104]

Vatandaşlık ve birey bağlamında ise (Madde 20) “Vatandaş-

lık hakkı, Arap topraklarında yaşayan, kendisini Arap anavatanına adamış ve müfrit derneklerle ilgisi olmayan her vatandaşa tanınır”, (Madde 15) “Milli bağ, Arap devletinde mevcudiyetinden bahsedilebilecek yegane bağdır. Bütün vatandaşları tek bir milletin potasında eritmek suretiyle aralarında ahenk sağlar; her türlü din, aşiret, cemaat, ırk ve bölge hizipleşmelerine karşı durur,”[105] denilmektedir. Burada “kendisini Arap anavatanına adamış”, “bütün vatandaşları tek bir milletin potasında eritmek” ifadeleri, demokratik liberal bir anlayış yerine, otoriter ve kuşkucu bir siyasal anlayışı yansıtmaktadır. Bu durumun devlet anlayışı ile ilintisine baktığımızda, Devlet, milleti meydana getiren ve onun, milli hedef içinde kabul edilen arzu ve ideallerini yansıtan bir unsur olarak görülmektedir.[106] Devlete yönelik otoriter çizgide yapılan tanımlama, devletin ekonomik alanda da ağırlıklı bir rol oynaması sonucunu doğurmaktadır.

2. Ekonomik Politika

Baas Partisi’nin İç Tüzüğü’nde ekonomik politikayla ilgili görüşlere bakıldığında, (Madde 26) “Arap Baas Partisi, sosyalist bir partidir. Anavatanın iktisadi zenginliğinin milletine ait olduğuna inanır.”, (Madde 28) “Bütün vatandaşların eşit olduğu fikri, beşeri değerler üzerine kurulmuştur. Bunun içindir ki, parti başkalarının emeğinin istismarını yasak eder”, (Madde 29) “Kamu hizmetleri, büyük milli kaynaklar, ağır sanayi ve ulaştırma vasıtaları, milletin malıdır. Devlet bunların idaresini doğrudan doğruya yürütür ve özel şirketler ile yabancılara ait imtiyazları lağveder.”, (Madde 30) “Tarımsal

topraklara sahip olmak, mal sahibinin, kendi topraklarını, başkalarının emeğini istismara meydan vermeyecek oranda işleyebilmesi şeklinde sınırlandırılmıştır", (Madde 31) "Küçük çapta sınai mülkiyet, genel olarak devletin vatandaşlarının hayat standartlarına göre ayarlanıp sınırlandırılır", (Madde 32) "İşçiler, fabrikalarının yönetimine katılırlar. Devletin tesbit ettiği ücretlerine ilaveten, kardan, keza devletin tesbit ettiği bir meblağı hisse olarak alırlar", (Madde 33) "Gayrimenkule sahip olmak,-bütün vatandaşlara, bu mülkü başkalarının zararına küllanmadıkları müddetçe ve devletin bütün vatandaşlara asgari derecede gayrimenkul temin etmesi şartıyla mümkündür" (Madde 34) "Mülk ve miras iki tabii haktır. Milli menfaat hudutları çerçevesinde himaye görür", (Madde 36) "Devlet, müstahsilin müstehliki istismar etmesini önlemek maksadıyla, iç ve dış ticareti bizzat kontrolüne alır. Milli istihsali, yabancı emtianın rekabetine karşı masun kıldığı gibi, ithalat ve ihracat arasındaki dengeyi de temin ederek, her ikisini de himaye eder."[ns]

Baas Partisi'nin ekonomi politikasında dikkat çeken temel özellik, her şeyin ölçüsünün "milli menfaat" olmasıdır. Ancak, bu milli menfaatlerin sınırları net olarak çizilmemiştir. Bu durum ise devlete, müdahaleler konusunda geniş bir özerklik olanağı sağlamaktadır.

Baas Partisi, ekonomik görüş ve uygulamalarının bir devlet kapitalizmi olduğunu kabul etmemektedir. Devlet kapitalizminde, sermayenin olumlu faaliyetlerini ölçmede hükümetin kâr unsurunu bir ölçü olarak kullandığını iddia ederek, bundan başka, devlet kapitalizmi sınıfları ortadan kaldırmaz, suis-timali önleyemez, sadece yasaklar görüşü savunulmaktadır.[107] [108]

İslam dinine aykırılığı dikkate alınarak özel mülkiyeti tamamen ortadan kaldırmayan veya reddetmeyen Baas sosyalistleri bu konuda uzlaşma yolunu tercih etmişlerdir. Baas sosyalist devletinde amaç, üretimin tek ölçüsünün "kâr" olmadığı noktasından hareketle, üreten ile tüketen arasında direkt demokratik bir ilişkinin yaratılmasıdır.[109] Baas partisi, ekonomik politikaları açısından özetle, daha önce de belirtildiği gibi Fabian sosyalizmi anlayışına yakın bulunmaktadır. İşçilerin fabrika yönetimine katılımını savunması ise Yugoslav modelini hatırlatmaktadır.

3. Toplumsal ve Kültürel Politika

Baas Partisi'nin toplum ve kültür politikaları, ekonomik politikalarının bir gereği ve sonucu olarak, koruyucu sosyal devlet politikaları niteliğindedir. Örneğin; (Madde 38) "Aile, cemiyeti meydana getiren temel hücredir. Ona yardım; gelişmesini sağlamak ve himaye etmek devletin görevidir", (Madde 39) "Devlet, koruyucu tıp, hastane ve dispanserler gibi bütün vatandaşların ihtiyacını karşılayacak müesseseleri bizzat kurar ve onlara parasız sıhhi tedavi imkanları sağlar."[110] (Madde 40) "Muktedir olan herkes çalışmak mecburiyetindedir. İster el, ister kafa işi olsun, her vatandaşa iş bulmak devletin görevidir. İşveren; işçilerine, şerefli ve asgari hayat standardını temine mecburdur. Devlet çalışamayan herkese bakmakla görevlidir. İşçinin günlük çalışma saatlerini, hafta sonu veya tatilde ödenecek ücreti, haklarının korunmasını, yaşlılık için sosyal sigortayı, kısmen ve tamamen iş yapamaz hale geldiğinde verilecek tazminatı, ancak çıkarılacak kanunlarla tayin eder. Hür iş-

çi ve köylü birliklerinin kurulması ve teşviki; işçi haklarının savunulmasında, hayat standartlarının yükseltilmesinde, onlara bahşedilen imkanların arttırılmasında, aralarında bir birlik ruhu yaratılmasında, kendilerinin müşterek işçi encümenlerinde temsil olunmalarında müessir bir vasıta teşkil edebilmesi maksadıyla sağlanır. İçinde devletin, köylü ve işçi birliklerinin temsil edildiği "müşterek işçi encümenleri" kurulur. Bu encümenlerin birliklerde fabrika müdürleri ve devlet temsilcileri arasında çıkacak anlaşmazlıklar hakkında karara varmak selahiyeti vardır."[111] (Madde 41) "Parti; bütün Arap anavatanı için; Arap, liberal, ilerici, şümullu, derin ve hümanist nitelikte milli bir genel kültür geliştirmeye çalışır. Bu kültürü, çeşitli halk tabakaları arasında yaymaya çalışır. Devlet, yüksek Arap menfaatleri hudutları içinde kalmak şartıyla; konuşma, yayım, toplanma, basın ve protesto hürriyetlerinin korunmasından sorumludur... Zihni faaliyet, işlerin en kutsal olanlarından biridir. İlim adamları ve entelektüelleri himaye ve teşvik, devletin sorumluluğundadır. Arap milli düşüncesinin hudutları içinde kalmak şartıyla, kulüp, dernek, parti gençlik gruplan ve turist teşekkülleri kurulması için gerekli bütün hürriyetler tanınır...", (Madde 42) Sınıfların birbirinden ayrılması ve aralarında fark gözetilmesi yasaklanmıştır. Sınıfların birbirinden ayrılması, hatalı bir toplum düzeninin neticesidir... Parti, işçiler ve toplumun mazlum sınıfları arasındaki mücadelesine devam ederek, böyle bir ayrım ve farkın son bulmasını temin eder. Böylece vatandaşlar, insan haysiyetlerinin bütününü

kazanmış olur ve içinde, bir vatandaşı diğerinden, zihni kabiliyet ve el işi mahareti dışında hiçbir şeyin ayırmayacağı adil bir toplumsal düzende yaşayabilirler."[112]

Baas Parfisi'nin toplumsal politikalarında dikkati çeken en önemli nokta, sınıfların varlığı kabul edilmekle birlikte, sınıfları kaldırmak yerine aralarındaki farkı sosyal devlet politikalarıyla azaltmak, adil bir toplumsal düzenin kurulması amaçlanmaktadır. "Özgür" işçi ve köylü birliklerinin kurulması ve teşvik edilmesi kabul edilmekle birlikte, "müşterek işçi encümenleri"nin yapısı dikkate alındığında çalışma hayatıyla ilgili alanda otoriter-popülist çizgiye uygun bir şekilde, bir tür devlet kontrolü ve hakemliği anlayışı egemendir.

Devlet, konuşma, yayım, toplanma, basın ve protesto hürriyetlerinin korunmasından sorumlu tutulmakla birlikte, belirtilen alanlardaki özgürlüklerin sının "yüksek Arap menfaatleri hudutlan içinde kalmak" şartıyla çizilerek, devletin bu alanlara müdahalesi gerekli ve haklı kılınmak istenmektedir. Özetle vesayetçi bir toplumsal ve kültürel politika izlenmesi savunulmaktadır.

4. Dış Politika

Baas Partisi diğer Arap siyasi kuruluşları arasında tarafsızlık siyasetini savunan ilk siyasi kuruluştur.[113] Dış politika konusundaki görüşlerine bakıldığında; (Madde 22) "Arap devletinin dış politikası, Arap milliyetçiliğinin menfaatleri ve Arapların "ebedi misyonuna" uygun olarak yürütülür. Ebedi misyon, diğer devletlerle hür, ahenkli ve güvenilir bir dünya tesisine çalışmak, devamlı olarak terakki etmek demektir", (Madde 23) "Araplar bütün güçleriyle, müstemlekecilik ve yabancı işgalinin temelini tahrip ve memleketlerinde, yabancıların her türlü siyasi ve iktisadi nüfuzunu ortadan kaldırmaya çalışır", (Madde 24) "Yegane kuvvet kaynağı Araplar olduğuna göre,

Arapların hükümranlık haklarını hiçe sayan hükümetlerle yapılmış olan anlaşma, pakt ve imzalanmış vesikalar hükümsüz sayılır", (Madde 25) "Arap dış politikası, Arapların hürriyet içinde yaşama azimlerinin, diğer

bütün milletlerin aynı hürriyete kavuşinalarım görme yolundaki samimi arzularının gerçek manzarasını ortaya koymaya çalışır."[114]

Baas Partisi, Toroslar'dan başlayıp, Basra Körfezi, Arap Okyanusu, Habeşistan Dağları, Sahra, Atlantik Okyanusu ve Akdeniz Bölgesini içine alan alanda, bütün Arapları tek bir bağımsız devlet içinde bir araya getirmek misyonunu üstlenmiştir. Bu misyonun bir gereği olarak Baas Partisi, Hatay'ın Türkiye'ye verilmesine karşı çıkmış ve bu konuda kampanyalar düzenlenmiştir. Bu noktadan hareketle, her yıl 20 Aralık günü, bu olayı kınayan beyannameler hazırlamak ve bu bölgenin iadesini istemek partinin rutin faaliyeti haline gelmiştir.[115]

Tarafsızlık ve bağlantısızlık siyasetini savunan Mişel Eflak, Baas Partisi'nin 1947 yılındaki ilk kongresinden üç gün sonra, dünyada iki büyük devlet olan Amerika ve Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu iki blok hakkında şunları söylemiştir: "Bunlardan biri ile beraber olmak, Araplara kötülükten başka bir şey sağlamaz."[116] [117] Dış yardım konusuna da soğuk bakan Baas Partisi, Başkan Truman'ın Türkiye ve Yunanistan'a yardım yapılması konusundaki açıklamasına, parti gazetesinde şu yanıtı vermiştir: "Zayıf bir ülkeye yapılan dış yardım, kısa zamanda o ülkeyi siyasi nüfuz sahasına dönüştürür. Bırakınız Araplar, birbirlerinin yardımına koşsunlar; hürriyetlerinin, Londra, Washington veya Moskova'da değil de, kendi ülkelerinin içinde olduğunu fark edeceklerdir."[115]

Baas Partisi sosyalist bir parti olmakla birlikte Sovyetler Bir-liği'ne uzun bir süre olumsuz bakmıştır. Sovyetler Birliği, 1947 yılında Birleşmiş Milletler'de Filistin'in bölüşülmesi lehinde oy vermişti. Baas Partisi bu yüzden de Sovyetler Birliği'ni Batı kadar kötü görmekteydi. Sovyetler Birliği ile Marksist ideoloji arasındaki ayrımı ise daha sonra yapacaktır.[118]

Baas partisi dış politikada tarafsızlık ve bağlantısızlığı savunmakla birlikte, olayların seyri ve Ortadoğu'da değişecek dengeler sonucu, Sovyetler Birliği'ne doğru yönelecektir.

5. Eğitim Politikası

Baas Partisi’nin eğitim politikasında sosyal devlet anlayışının yanı sıra otoriter bir anlayış da egemendir. İç Tüzük’ün eğitim bölümünde yer alan şu açıklama eğitime yönelik otoriter anlayışı yansıtmaktadır: “Partinin eğitim politikası, milletin birliği ve misyonunun ebedi olduğuna inanan yeni bir Arap neslinin yaratılmasını hedef güder. İlmi mantığa istinad eden politika, gerici cereyanlar ve batıl itikatların yaratacakları engellerden masun kılınmıştır. Topyekün Arap ihtilali ve beşeriyetin ilerleme davasının gerçekleştirilmesi için bu politika, iyimserlik, mücadele ve dayanışma ruhu ile dolu olacaktır.”[119] Bu açıklamada yer alan “yeni bir Arap neslinin yaratılması”, hedefleri itibariyle, demokratik yönetimler yerine otoriter rejimler tarafından arzulanan bir amaçtır.

Eğitim ile ilgili şu politikalar ise bu alana yönelik milliyetçi ve sosyal devlet anlayışını ortaya koymaktadır: (Madde 45) “Öğretim, devletin en müstesna görevlerinden birini teşkil eder. Bunun içindir ki, bütün özel ve yabancı eğitim müesse-

seleri kaldırılacaktır”, (Madde 46) “Eğitim, her derecede ve bütün vatandaşlar için parasızdır, ilk ve orta öğretim mecburi olacaktır.”[120]

Baas Partisi, özellikle iktidara geldiğinde rejime destek sağlayan önemli bir araç olarak gördüğü eğitim kurumlarına daha sonra büyük önem verecek ve bunların üzerinde kontrol sağlamaya çalışacaktır.[121]

1

Almond A. Gabriel-Verba Sidney, The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations, Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1963, s. 3

2

Apter E. David, The Politics of Modernization, Chigago: The University of Chigago Press, 1965, s. 1-3

3

Huntington P. Samuel-Dominquez I. Jorge, Siyasal Gelişme, (Çev. Ergun Özbudun), Ankara: Siyasi İlimler Derneği, Yay. (B. T. Y) s. 17-18

4

Huntington P. Samuel, "Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma", (Çev. Ergun Özbudun), Hukuk Fakültesi Dergisi, 22-23/1-4, 1965-1966, s. 56

5

Huntington, a.g.m. s. 55-64

6

Pye W. Lucien, Aspects of Political Development, Boston: Little, Brown and Co., 1966, s. 104

7

Huntington, a.g.m. s. 62-63

8

Huntington, a.g.m. s. 63

9

Apter, a.g.e. s. 29-32

10

Oktay Cemil, Siyaset Yazılan, İstanbul, Der Yay. 1998, s. 138

11

Hourani, a.g.e. s. 450-452

12

Lerner, a.g.e. s. 276

13

Hourani, a.g.e. s. 395

14

Hourani, a.g.e. s. 454

15

Hourani, a.g.e. s. 436-437

16

Halpern Manfred, The Politics of Social Change in the Middle Hast and North Africa, Princeton: Princeton University Press, 1965, s. 51-53

17

Amin Samir, “The Arab Nation: Some Conclusions and Problems”, Middle East Research and Information Project, No. 68, June 1978, s. 6

18

Halpern, a.g.e. s. 59, 74

19

Sharabi Hisham, Nationalism and Revolution in the Arab World, New-York, D. Van Nostrand Company Ltd., 1966, s. 58-59

20

Sharabi Hisham, “The Transformation ofldeology in the Arab World”, The Middle East Journal, Vol. 19, No. 4 Autumn 1965, s. 479

21

Owen Roger, “Ortadoğu Persfektifinde Modernleştirici Projeler”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, (derıSibel Bozdogan-Reşat Kasaba), (Çev. Nurettin Elhûseyni), İstanbul, Tarih Vakfı, Yurt Yayınlan, 1998, s. 201-203

22

Berger L. Peter-Kellner Hansfried, Modernleşme ve Bilinç, (Çev. Cevdet Cerit), İstanbul, Pınar Yayınlan, 1985, s. 152

23

Amuzegar Jahangir, “Ideology and Economic Growth in the Middle East”, The Middle East Journal, Vol. 28, No. 1 1974, s. 2-3

24

Halpern, a.g.e. s. 163

25

Sharabi, a.g.e. s. 84

26

Hourani, a.g.e. s. 442

27

Khadduri, a.g.e., s. 146-147

28

A.g.e., s. 148

29

Roy Oliver, Siyasal Islamın İflası, (Çev. Cüneyt Akalın), (2. Baskı), Istanbul, Metis Yayınları, 1995, s. 61, 79

30

Peretz Don, The Middle East Today, (6. Baskı), WestportiPraeger Publisher, 1994, s. . 152-153;Khadduri, a.g.e., s. 23-44.

31

Oktay Cemil, a.g.e., s. 148.

32

Vatikiotis P. J. İslam ve Ulus Devlet, (Çev. Eiıis Arslanoglu), İstanbul:Pınar Yay., 1998, s. 21.

33

El-Azmeh, “Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık’’, (Çev. İskender Savaşır), Toplum ve Bilim, 29/30 Bahar-Yaz 1985, s. 37.

34

Azmeh, a.g.m., s. 38-40; Ümmet Kavramının Fonksiyonu için bkz: Şerif Mardin, Din ve İdeoloji, İstanbul: İletişim Yay., 1983, s. 58-60.

35

Harbi Mohammed, “Arap Ulusal Mitini Sorgularken”, Uluslar ve Milliyetçilikler, (der.: Jean Leca), (Çev. Siren ldemen), İstanbul: Metis Yay., 1998, s. 86.

36

Shrabi, a.g.e. s. 60-61; Khadduri, a.g.e. s. 135

37

Rustow A. Dankwart, “The Military in Middle Eastern Society and Politics”, The Contemporary Middle East, NewYork: Random House Inc., 1965, s. 466

38

Huntington P. Samuel, Political Orderin Changing Societies, NewHaven:Yale University Press, 1968, s. 198-238

39

Khadduri, a.g.e. s. 134-139

40

Be’eri Eliezer, Army Offîccers in Arab Politics and Society, London: Pall Mall Press, 1970, s. 259; Khadduri, a.g.e. 139-141

41

Ergil, a.g.e. s. 13-14

42

A.g.e. s. 26

43

Ergil, a.g.e. s. 36

44

A.g.e., s. 14, 16

45

Olson W. Robert, The Ba’th and Syria(1947-1982), Princeton:The Kingston Press, Inc. 1982, s. 3-4; Kamel S. Abu Jaber, Arap Baas Sosyalist Partisi, (Çev. Ahmet Ersoy), Ankara, 1970, s. 24-25

46

Hourani, a.g.e. s. 467

47

Hourani, a.g.e. s. 467

48

Bu konuda bkz: Khadduri, a.g.e. s. 155; N. Salem Babıkian, “A Partial Reconstruction of Michael ‘Aflaq’s Thought”, The Muslim World, Vol. LXVI1, No. 4, 1977, s. 280

49

Seale Patrick, The Struggle for Syria (1945-1958), London: Oxford University Press, 1966, s. 153

50

Bu konuda bkz: Agwani Shafi Mohammed, “The Ba’th: A Study in Contemporary Arab Politics ’, The Contemporary Middle East, NewYork, Random House, Inc. 1965, s. 455

51

Kautskyjohn, Political Change Underdeveloped Countries: Nationalizm and Communizm, NexYork, John Wiley and Sons, 1962, s. 46

52

“İdeolojik Kokteyl” tanımlaması için bkz: Agwani, , a.g.m. s. 456, Mişel Eflak’ın Soyut düşünce konusundaki tutumu için bkz: Abu Jaber, a.g.e. s. 118

53

Binder Leonard, The Ideologial Revolution in the Middle East, NewYork, John Wiley and Sons, Inc. 1964, s, 159-160

54

Abu Jaber, a.g.e. s. 117

55

Babıkian, a.g.m. s. 286

56

Abu Jaber, a.g.e. s. 117

57

Babıkian, a.g.m. s. 83-286; ; Döngüsel Tarih Anlayışı için Bkz: Mardin, a.g.e. s. 104

58

Babıkian, a.g.m. s. 284,

59

Bezirgan A. Najm, "İslam and Arab Nationalizm", Middle East Review, Vol. XI, No. 2, Winter 1978-79, s. 42

60

Babıkian, a.g.m. s. 283

61

Binder, a.g.m. s. 99

62

tmamzade Meryem, İrak Dosyası, İstanbul, Akabe Yayınları, 1986, s. 78

63

Abu Jaber, a.g.e. s. 139

64

Olson, a.g.e. s. 104

65

lmamzade, a.g.e. s. 83

66

Binder, a.g.m. s. 107

67

Azmeh, a.g.e. s. 40

68

Laroui Abdullah, The Crisis of The Arab Intellectual, California: University of California Press, 1975, s. 156-157.

69

Olson, a.g.e., Ss. 9; Devlin John F., The Ba'th Party, California: Hoover Institution Press, 1976, s. 26

70

Jaber, a.g.e., s. 140.

71

Olson, a.g.e., s. 140.

72

Olson, a.g.e., s. 4; Babıkian, a.g.m., s. 293.

73

Olson, a.g.e., s. 5.

74

Devlin, a.g.e., 32-33.

75

Gordon H. Torrey, ’’The Ba’th-ldeology and Practice”, The Middle East Journal, Vol. 23, No. 4, Autumn 1969, s. 448.

76

Jaber, a.g.e., s. 126.

77

Jaber, a.g.e., s. 127, 149.

78

Hudson, a.g.e., s. 251; Olson, a.g.e., s. 4.

79

Devlin, a.g.e., s. 24.

80

Devlin, a.g.e., s. 32-33.

81

Sharabi, a.g.e., s. 111.

82

Jaber, a.g.e., s. 28.

83

Olson, a.g.e., s. 9-10.

84

Jaber, a.g.e., s. 30.

85

Jaber, a.g.e., s. 138.

86

Bu konuda bkz: Tibi Bassam, Arap Nationalism, (2. Baskı), Newyork:St. Martin's Press, 1991, s. 82; lmamzade Meryem, a.g.e., s. 82.

87

lmamzade, a.g.e. s. 82

88

Abujaber, a.g.e. s. 156-157

89

Babıkian, a.g.m. s. 289; Roberts a.g.e. s. 69

90

Hinnebusch, a.g.e. s. 90; Devlin, a.g.e. s. 27

91

Olson, a.g.e. s. 6

92

Devlin, a.g.e. s. 32

93

Khadduri, a.g.e. s. 156-157

94

Abujaber, a.g.e". s. 126-127

95

Sharabi, a.g.e. s. 111

96

Abujaber, a.g.e. s. 122

97

Torrey, a.g.m. s. 450

98

Bu konuda bkz: Devlin, a.g.e. s. 33-34

99

Daver Bülent, Çağdaş Siyasal Doktrinler, Ankara, Doğan Yayınevi, 1969, s. 98-100

100

Torrey, a.g.m. s. 449-451

101

Abu Jaber, a.g.e. s. 26

102

Hudson, a.g.e. s. 263

103

Abu Jaber, a.g.e. s. 190-191

104

Devlin, a.g.e. s. 32

105

Abu Jaber, a.g.e. s. 191

106

A.g.e. s. 143

107

Abujaber, a.g.e. s. 192-194

108

Abujaber, a.g.e. s. 144

109

A.g.e. s. 144-148

110

A.g.e. s. 194

111

A.g.e. s. 195

112

Abu Jaber, a.g.e. s. 195-196

113

A.g.e. s. 33

114

A.g.e. s. 192

115

Abujaber a.g.e. 30-31

116

A.g.e. s. 33

117

A.g.e. s. 31-32

118

A.g.e. s. 125

119

A.g.e. s. 197

120

Torrey, a.g.e. s. 197

121

Abu Jaber, a.g.e. s. 453

IV

iktidara gelme şekli Baas Partisi için tam bir muamma olacaktır. Parti seçimlerde düşük bir başarı sergileyeceği gibi halk kitlelerinin siyasi bilincine yönelik yeterli güvene de sahip olamayacaktır. Baasçılar ihtilali, Arap dünyasının geri kalmışlık şartlarının tamamen ortadan kaldırılması şeklinde anlarken, Eflak, "Şiddet ve cebir bizim programımızda yer almaz,"[1] demiştir. Baas Partisi, hükümetin silahlı kuvvetler aracılığıyla devrilmesine inanmamaktadır. İhtilal, halkı eğitmek ve insanlara partinin hayran olduğu değerleri hazmettirmek, maletmek olarak değerlendirilmektedir.[2]

Suriye'de bağımsızlık sonrasında siyasal sisteme yönelik meydan okuma geniş halk yığınlarından gelmezken, genç subaylar ve ücretli yeni orta sınıfın radikal entelektüellerinin bir koalisyonu, siyasal sisteme meydan okuyacaktır.[3] Bu durumun bir gereği olarak da, Baas Partisi Suriye'de iktidara seçimle değil, ordunun gücü ve desteği sayesinde gelebilecektir.

1

A.g.e. s. 158

2

Abu Jaber, a.g.e. s. 159; Hinnebusch, a.g.e. s. 90-92

3

Lerner, a.g.e., s. 264

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAAS'IN IRAK'TA GELİŞİMİ VE

SADDAM HÜSEYİN

IRAKTA İDARÎ VE SİYASÎ OLUŞUM

A. İDARİ YAPI

Irak temelde dört bölgeden oluşmaktadır. Güneyde bir dini topluluk olan ve aslında ülkenin çoğunluğunu oluşturan Şii-Araplar, Kuzeyde ve Kuzeydoğu'da etnik gruplar olan Türk-menler, bu ikisinin arasında da nüfusta azınlık olan ancak yönetimi elinde tutan Sünni-Araplar bulunmaktadır. Tarih boyunca Sünnilerin Şiilerden nüfus itibariyle az olmasına karşılık iktidarda, Şiiler'in- ise muhalefette kaldığını görürüz.

Resmi adı her ne kadar Irak Cumhuriyeti de olsa uygulamada diktatör bir rejim söz konusudur. Başkent Bağdat yaklaşık 7 milyon nüfusa sahiptir. 18 II İdaresi mevcuttur: Basra, Mu-tanna, Kadesiye, Necef, Erbil, Süleymaniye, El-Tamim, Babil, Bağdat, Dohuk, Zikar, Kerbela, Maysan, Musul, Selahhaddin ve Wast.

Bu illerden Süleymaniye, Dohuk ve Selahhaddin kuzeyde Kürt grupların hakimiyeti elinde bulunmaktadır.

Irak Parlamentosu, Devrim Konseyi ile birlikte yasama görevini yerine getirmektedir. Rejimin en güçlü organı devrim Komuta Konseyi'dir. Başkan Yardımcısı Devrim Komuta Konseyinin 2/3 çoğunluğu ile seçilir. Son seçimlerde 1995'te Saddam Hüseyin oyların % 99'unu, Ekim 2002'de de % 100'ünü alarak yeniden seçildi.

250 üyeli meclisin 30 üyesi Dohuk, Erbil ve Süleymaniye'yi (Kürt grupların hakimiyetinde olan iller) temsil etmesi için Saddam Hüseyin

tarafından atanır ve geri kalan 220 üye halk tarafından seçilir. En son parlamento üyelerinin seçimi 2000 yılında yapıldı.

Siyasi partiler ve bunların faaliyetleri büyük oranda sınırlandırılmıştır. Rejime muhalif olanlar arasında Baas Partisinden atılan / ayrılan üyeler, ordu yetkilileri, aşiretler, Şii ve Kürtler en önemli baskı gruplarıdır. Kürt gurupların arasında KDP (Kürdistan Demokrasi Partisi) ve KYP (Kürdistan Yurtseverler Partisi), Şii gruplar arasında da El- Dava, lslami Çalışma Örgütü ve lslami Devrim Yüksek Konseyi önemli bir yer tutar. Bir de hükümet kontrolünde Yeşiller Partisi vardır. İktidardaki parti Baas Partisi ve lideri Saddam Hüseyin'dir.

Yasama erki tek kamaralı Ulusal Meclistir. Mecliste (El-Va-tani) 250 milletvekili vardır. Yargısal işlemler özel dini mahkemelerde İslam Hukuku'na göre çözülür.

B. ÜLKEDE YAKIN DÖNEM SİYASİ GELİŞMELER

Irak, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı yönetiminden çıktı ve 1920 yılında İngiliz manda idaresi altına girdi. Önce Ingilizler ülkeyi yönetmeyi denediler, ancak çıkan isyanlar, sert halk muhalefetleri Ingilizleri Kral Faysal yönetimini kurmaya yöneltti (23 Ağustos 1921). Böylelikle ülkede meşru idare kurulmuş oldu.

1922 yılında Ingiltere ile yapılan bir antlaşma sonucu Irak, yarı otonom hale geldi ve Mart 1924'te kralın onayladığı anayasa yürürlüğe girdi. Irak 1932'de Milletler Cemiyeti'ne katıldı, ardından bağımsızlığını kazandı. Kral Faysal'm bağımsızlıktan hemen sonra ölmesi sonucu yerine oğlu Gazi geçti. Ne var ki Gazi zayıf bir yöneticiydi ve kendilerine Genç Milliyetçiler topluluğu diyen bir grup iktidara el koydu. General Bekir Sıtkı önderliğinde ihtilal yaparak yönetimi ele geçiren milliyetçiler, reform vaatlerini yerine getiremediği gibi, reform yanlılarını da yönetimden uzaklaştırmıştır. 1938'de Bekir Sıtkı muhalifleri Ingiliz yanlısı bir politikacı olan Nuri Sait'i iktidara getirip Başbakan ilan etmişlerdir. Nuri Sait, îngilizlerin desteği ile ülkeyi 20 yıl yönetmiştir.

14 Temmuz 1958’de General Kasım’ın liderliğinde bir grup iktidarı devirerek monarşiye son vermiş ve yeni iktidar Cum-huriyet’i ilan etmiştir. Başlangıçta halkın desteğini elde eden Abdülkerim Kasım daha sonra geniş çaplı ayaklanmalarla karşı karşıya kaldı. Baasçılar 9 Şubat 1963 tarihinde gerçekleştirdikleri bir darbeyle Kasım’ı görevden alarak öldürdüler. Bundan sonra devlet yönetimine Baas Partisi hakim oldu ve Devlet Başkanlığına da Albay Abdüsselam Muhammed Arif getirildi. Bir süre sonra Baasçılar arasında bazı anlaşmazlıklar ortaya çıktı ve Abdüsselam Arif bazı kişileri saf dışı etti. Arifin 14 Mayıs 1966’da bir helikopter kazasında ölmesi üzerine yerine kardeşi Abdurrahman Muhammed Arif geçti. Onun döneminde ordu yönetimde büyük bir etkinlik kazandı. 17 Temmuz 1968’de ordudaki Baasçılar Tümgeneral Ahmet Hasani’l Bekr öncülüğünde bir darbe gerçekleştirerek yönetimi ele geçirdiler. Bu devrimle birlikte gençliğinden beri Baasçılar arasında yer alan Saddam Hüseyin yönetimde etkili konuma geldi.

Başlangıçta kendini el-Bekr destekçisi olarak gösteren Saddam zamanla parti içindeki bütün muhalifleri saf dışı etti. Bu

hesaplaşmada Baas’m ileri gelenlerinden birçoğu öldürüldü. Saddam Hüseyin 1976’da başbakanlığı ve bazı önemli görevleri el-Bekr’den devraldı. 1979’da devlet başkanlığını üstlendi. Saddam önce kendi çalışmaları ve kurmak istediği diktatörlük rejimi açısından tehlikeli gördüğü kimseleri idam ettirmekle işe başladı. Ayağının tozuyla bakanlardan ve yüksek rütbeli subaylardan oluşan yirmi kişiyi idam ettirdi. İdamlar sonraki yıllarda da devam etti. Saddam bununla da yetinmeyerek bazı suikast olaylarından dolayı pek çok insanı öldürttü.

İran ile giriştiği savaş ise Saddam iktidarının ilk yıllarındaki en önemli hareketlilik olarak göze çarpıyor. 22 Eylül 1980’de başlayan savaş tam 8 yıl sürdü. Irak bu savaşta 100 bin ile 200 bin arasında insanını kaybetti. Bunun üç katı yaralı vardı ve çoğu ömürboyu sakat kaldı. 60 bin esir, mahvolmuş bir altyapı, yerle bir olmuş Basra ve 70 milyon dolar değerinde borç da bunlara eklenince savaşın ülkeye pahalıya malolduğu gün gibi açıktı.

Irak, İran’a karşı savaşında kendisini sürekli destekleyen Kuveyt’e 1990 yılı ortalarında, tartışmalı bölgeden petrol çıkarmak ve petrol fiyatlarını düşük tutmak suretiyle kendisini zarara uğrattığı gerekçesiyle bir ültimatom verdi.

Ardından 2 Ağustos 1990’da bu ülkeyi tamamen işgal etti. Irak-Kuveyt krizinin başlangıcında olayların dışında görülen ABD işgal olayından sonra Irak’a karşı cephe oluşturmaya başladı. ABD savaş hazırlıklarını tamamladıktan sonra 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt’ten çekilmemesi halinde Irak’a karşı savaş açacağını açıkladı. 17 Ocak 1991 gününün ilk saatlerinde savaşı fiilen başlattı. Irak kuvvetleri uzun süre dayanamadı ve teslim olmak zorunda kaldılar.

Körfez Savaşı Irak’ı tam bir kargaşanın, otorite boşluğunun ve ekonomik krizin içine itti. Birleşmiş Milletler’in ekonomik ambargosu-altına ezilen Saddam ve Irak halkı için zor yıllar

başlamıştı. Otorite boşluğundan yararlanan bazı Şii gruplar yönetime karşı ayaklanma başlattılar. Irak Kürdistanı olarak da adlandırılan Kuzey Irak bölgesi Bağdat yönetiminin otoritesi dışına çıktı.

Aslında Irak yönetimi bu gücü çok daha önce İran’la yapılan savaşta yitirmişti. Savaşın ardından devletin ekonomi üzerindeki denetimi gevşedi ve Mısır modeli “infitah” ekonomik serbestlik üzerine kurulu bir serbestleşme politikası kendini göstermeye başladı: Döviz işlemlerindeki kolaylıklar, devlete ait bazı şirket ve çiftliklerin özel kişilere devri ve özel girişimciliği teşvik... Diğer yandan ise borcun büyüklüğüne ve petrol fiyatlarının düşüklüğüne rağmen askeri alanda şaşırtıcı yatırımlar devam etti. Ağustos 1988 ateşkesini izleyen ekonomik plan, askeri malzeme alımı için yılda 5 milyar dolar ayrılmasını öngörüyordu. Bu rakam başkanlık saraylarının ve “zafer” anıtlarının yapımı da içine almak üzere ülkenin yeniden inşa-ası programına ayrılan paranın çok üstündeydi. Buna karşılık ufukta ne barış ne de demokrasi işaretleri görülüyordu. Uluslararası basının “üzerini örtmeye” davet edildiği sözde serbest başkanlık seçimleri Nisan 1988’de gerçekleşti. Ancak bu da herkesin bildiği bir gerçeği doğrulamaktan öte bir anlam taşımadı: İktidar tek bir adamın, Saddam Hüseyin’in elindeydi.

Bununla birlikte Saddam’m yanında rejime sadık, ard arda gelen temizleme operasyonlarından kurtulmuş ve Devrim Komuta Konseyi’nde yer alanlar da vardı. Düzen güçlerini “kollayan” halk ordusunun kurucusu ve Başbakan Başyardımcısı Ta-ha Yasin Ramazan, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, Partinin ideologu Sadun Hammadi, Parti ve Devrim

Komuta Konseyi Başkan Yardımcısı İzzet İbrahim bunlar arasındadır. 60'lı yıllarda, ülke nüfusunun sadece % 20'sini oluşturan Sünni kökenlilerin meydana getirdiği parti kadrolarının çoğunluğu, Saddam'm onun selefi Hasan el-Bekr'in ve Haçlı

Savaşları'nın muzaffer komutanı Selahattin Eyyubi'nin memleketi Tikrit kentinden geliyordu. Buna rağmen bu çember şimdilerde daha da daralmış durumda ve sadece Başkan'ın kendi aile fertlerinden oluşuyor. 1989 Mayıs'mda kuşkulu bir biçimde ölen Savunma Bakanı Adnan Hayrullah, Saddam'ın kayınbiraderiydi. Kürdistan'daki "normalleşme" programından sorumlu Yerel Yönetim Bakanı Ali Hasan El Macid ise kuzenidir. Yine Sanayi ve Askeri Sanayi Bakanı Hüseyin Kemal El Mecid (Ekim 1990'da Petrol Bakanlığı'nı da üstlendi) kuzeni ve damadıdır. Bunların dışında önemli devlet görevlerinde de yine aile fertleri bulunmaktadır. Saddam'ın Ekim 1988'de karanlık bir cinayet olayına adı karışan oğlu Udey, sonraları Olimpiyat Komitesi Başkanı oldu ve ardından iç istihbarattta önemli bir rol oynamaya başladı. Bu iç çatışmalarla parçalanmış ama dış tehlikeye karşı dayanışma içinde olan bir klandı.

Her türlü muhalefete karşı geliştirilen devlet terörü, 1984-86 İran taarruzlan karşısında gösterdiği başarılı direniş ve zaferle prestiji bir hayli yükselmiş orduyu eldeki tek çare haline getirmişti. Bununla birlikte Elisabeth Picard'ın da vurguladığı gibi günümüz Arap dünyasında bu tür darbe girişimi büyük riskleri göze almak anlamına geliyordu. Çünkü "radyoyu ele geçirmek ve 1 no'lu bildiriyi okumak devrimci bir darbe için yeterli değildi artık. Aynı zamanda sonu belli olmayan kanlı savaşları da göze almak gerekiyordu. Tıpkı 1984 Mayıs'ında Şam sokaklarında rakip milisler arasında yaşanan savaş, ya da 1986 Şubat'ında Mısırlı güvenlik güçlerinin ayaklanmasında olduğu gibi."[1] Ancak Saddam hiçbir riske girmek istemiyordu. Genelkurmay Başkanları hızla birbirini izliyor, hiçbirisi dikkate değer bir etki yaratacak şekilde uzun süre bu görevde kalmıyordu. Helikopter kazaları fazla öne çıkmış generalleri

yok ediyor, diğerleri ise, Fao adası galibi Mahir Abdülreşit gibi ortadan kayboluyorlar, sonları hakkında hiç kimse bir şey bilmiyordu.

C. SADDAM'A MUHALİF GRUPLAR

1. Şii Gruplar

a. El Dava (Islami Dava Partisi)

1958 Darbesi'nden sonra Necef Kenti'nde Cemiyet-ül Ulem-ül Din (Din Alimleri) öncülüğünde kurulmuştur. Öncelikli amacı bir İslam Cumhuriyeti kurmaktır.

Dava ilk denemesini 1974 yılında Hüseyini törenlerinin öfkeli protestolara dönüşmesiyle gerçekleştirmiştir. 1977 yılında örgüt Necef-Kerbela arasında yürüyüşler düzenlemiştir. Iran Devrimi ile birlikte daha da radikalleşen El-Dava 1982 yılında İran'a taşınmak zorunda kalmış ve Kuveyt, Lübnan, Irak gibi ülkelerdeki birçok sabotaj ve şiddet eylemine karışmıştır. Örgüt bir süre İran'dan da uzaklaşarak İngiltere ile Suriye-Suudi Arabistan eksenine yönelmiş ve eylemlerine Londra'da devam etmektedir.

b. Islami Devrim Yüksek Konseyi

1982 yılında birçok örgütün birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Liderliğini El-Hakim'in yürütmekte olduğu örgüt tamamen İran'ın siyaset anlayışını benimsemektedir.

Bugün Irak'ta Şii hareketini yürüten İslam Devrimi Yüksek Konseyi ve El-Dava hâlâ etkili olmakla beraber aralarında itilaflar da mevcuttur. Her iki örgüt de rejime karşı faaliyetlerde bulunmaktadır. Şii'ler ABD tarafından sunulan projeye sıcak bakmamakta ve Irak'tâki dikta rejiminin değişmesinin İraklılar

tarafından yapılmasından yana olduklarını her fırsatta tavır ve söylem düzeyinde dile getirmektedirler.

2. Kürt Gruplar

a. Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)

Süleymaniye merkezli Kürt milliyetçi subay ve aydınlar tarafından Molla Mustafa Barzani'nin teşvikiyle kurulmuştur. 1958 darbesi sonrası KDP Irak'ta yasal kimliğe bürünmüştür. 1961'de Irak'tan özerklik talebi

reddedilmiş ve bunun üzerine peşmergelere (ölüm kuvvetleri) dayanan ayaklanma başlamış ve kısa sürede Kuzey Irak'a KDP güçleri hakim olmuştur. 1970 Mart'mda özerklik de dahil çoğu Kürt talebini kabul eden Bağdat, Barzani ile antlaşma imzalar. KDP; Irak Komünist Partisi ve Irak Kürdistan Sosyalist Partisi ile birlikte 1980 Kasım ayından bu yana demokratik cephe üyesi olarak İrak Meclisi'nde temsil edilmektedir.

b. Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)

Önceleri KDP içinde yer alan Celal Talabani'nin Barzani hareketinden kopup farklı gruplan biraraya getirerek oluşturduğu siyasi örgütlenmedir. Şam'da kurulan KYB daha açık Batılı güçlere ve özellikle de ABD'ye dayanma eğilimi olan, bölge ülkelerinden de İran ve Suriye'ye yaklaşım sergileyen bir örgüt görünümündedir.

Bu iki siyasi örgütün başını çektiği fiili Kürt Devleti eğilimi Kuzey Irak'ta 1992'de yapılan seçimlerle ortaya çıkmıştır. 16 Aralık 1991'de Celal Talabani'nin liderliğindeki KYB ile Mesut Barzani'nin önderliğindeki KDP'nin de aralarında bulunduğu sekiz Kürt Partisini biraraya getiren Irak Kürdistan Cephe-

si'nin toplantısında Temsilciler Meclisi oluşturulması yönünde görüş birliğine varılmıştır. 1992'de gerçekleştirilen seçimlere KDP, KYB, Kürdistan Sosyal Demokrat Partisi (KSDP), Kürdis-tan Sosyalist Parti (Seçimlere bu iki parti temsilen katılmıştır), Irak Kürdistan İslam Hareketi (İKİH), Kürdistan Demokratik Halk Partisi, Kürdistan Komünist Partisi ile Hıristiyan Süryani Partisi katılmıştır. 105 sandalyeden 50'sini Mesut Barzani ve diğer 50'sini Celal Talabani'nin aldığı seçimlerde hiçbir parti salt çoğunluğu sağlayamamıştır.

Kürtler parlamento seçimlerinin ardından 7 Temmuz'da Bakanlar Kurulu oluşturarak devletleşme sürecinde önemli bir adım atmışlardır. Devlet; kurum ve kuruluşlar (yasama, yürütme, yargı, güvenlik, kolluk kuvvetleri gibi teşkilatları) açısından bölgeye baktığımızda, resmen (de jure) olmasa da fiilen (de facto) bir devlet kurulmuştur.

3. KDP ve KYB Arasındaki Farklar

KDP ve KYP Irak'taki Kürt varlığının en önemli iki siyasal yapısıdır ve birbirinden çok başka yönelim ve mentalitelerin temsilcileridir. Egemen oldukları topraklarda yaşayan aşiretleri himayesinde bulunduran iki siyasi yapı, aynı coğrafyada bi-rarada bulunan farklı alt kültürlerin bir ürünüdür. Örneğin KDP; kabaca bir tarifle Zap Suyu'nun batısında yer alan ve Bahdinan diye adlandırılan bölgede egemendir. KYB ise, Zap Suyu'nun doğusunda bulunan Soran adındaki bölgeyi yönetmektedir. Bahdinan'daki dil Türkiye'de konuşulan Kürtçe'ye benzerken, Soran'daki Kürtçe de İran'daki Kürtlerin diyalektiğine çok yakındır.

Kuzey Irak'ta Soran bölgesinde Bahdinan'a göre daha az aşiret mevcuttur. Bu nedenle Soran bölgesindeki aşiretlerin siyasete etkisi daha azdır. Soran bölgesinin Kürt aşiretlerinin baş-

Ucaları; Ziyaler, Zengene, Talaban ve Havrazmi olarak bilinmektedir. Bahdinan bölgesindeki aşiretler ise, Berzenci, Barza-ni, Zebari, Sürçi, Herki, Selivan, Brifkan, Ziyai Metini, Miran, Hemavent ve Havrani şeklinde sıralanmaktadır. Pişter aşireti ise, her iki bölgede yer almaktadır.

Soran ve Bahdinan bölgelerinde egemen olan tarikatlar So-ran'da Şafii olup, Bahdinan'da nakşibendiliğin yoğun olduğu gözlenmektedir. Bununla beraber, Kuzey Irak'ta Şafii inanışının görece yaygın olduğu ve Irak'm güney kesimlerindeki Kürtlerin ise Feyli olduğu bilinmektedir. Bahtinan'da Nakşibendilik Barzani Ailesi tarafından sahiplenilirken, benzer durum Soran'daki Talabani Ailesinde görülmemektedir.

Soran ve Bahdinan bölgeleri arasında ortak paydanın tespitinde yaşanan zorluk, tarih boyunca yaşanan Kürt ayaklanmalarının özünde Bahdinan kaynaklı ayaklanmalar olması ve yukarıda sayılan nedenlerin de etkisiyle Soran'da yeteri kadar destek bulamamasından kaynaklanmaktadır. Mesela, Soran bölgesinde Süleymaniye merkezli olarak 1918'de patlak veren Şeyh Mahmut isyanı da Bahdinan'da kabul görmemiştir.

KDP ve KYP'nin birbirinden farkını netleştiren sosyo-kül-türel yapı, aynı zamanda düşmanlık ile kardeşliğin ortak zeminini meydana getiriyor. KDP, 1947 yılında partileşmesi sırasında kontrolü elinde tutmak için Genel Sekreterliğe Soran kökenli Habib Kerim'i getirdi. Ama Soran Kürtleri daha sonra şaftımı, kendisine daha yakın gördüğü Mahabad Hükümeti olarak

seçti. Bir bölümü İran'a geçerek Mahabad'a destek verirken, bir bölümü Mahabad'ın Soran bölgesinde örgütlenmesini üstlendiler. Her ne kadar, Soran Kürtleri Mahabad'ın yıkılmasından sonra KDP'ye dönmüş olsalar da bu durum kalıcı olmadı. Yaşanan kamplaşma bir süre sonra yerini ayrılığa bıraktı. 1959'da zeminini kuvvetlendiren ve 1964'te başlayan

ayrılık, KYB'nin 1976'da kurulmasıyla son halini aldı. Irak Hükümeti'nin KDP'yi zayıflatmak için verdiği destek sayesinde kuruluşu hızlanan KYB, bölgenin iki büyük partisinden biri oldu.

Böylece Soran bölgesine egemen Şafii inanışının hakim olduğu, sosyo-kültürel açıdan İran Kürtlerine yakın KYB, kuruluşunda Suriye ve sonrasında Almanya ve İran'ın desteği ile bölgeye ağırlığını koyarken, Bahdinan bölgesini kontrol eden, Nakşibendi tarikatının ağırlığını hissettirdiği, gerek dil, gerek se aşiret bağları dolayısıyla Türkiye Kürtleriyle benzeşen ve bir ara SSCB ve sonrasında ABD, İngiltere, İsrail ve Türkiye'nin farklı derecelerdeki desteğine sahip olan KDP de bölgesinde üstünlüğünü sürdürmeye zorlandı. KDP'nin üstünlüğünü sürdürmekte yaşadığı zorluk ve KYB'nin KDP'ye direnirken içerisine girdiği seçeneklerini arttırma arayışı, her iki grup için de Bağdat'ı "en değerli koz" haline getirdi.

4. KDP ve KYB Arasındaki Benzerlikler

Mesut Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Celal Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), konumlar ve taban sahibi oldukları bölgenin uluslararası gelişmelere duyarlılığı nedeniyle, coğrafyanın Bağdat'tan sonra en önemli kuvvet merkezleri olarak kabul ediliyorlar. Ancak, hem KDP hem de KYB; Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve "Saddam ülkesinin" atomizasyonu yönündeki senaryolar karşısında iki ayaklı politika izlerken, paralelinde de mevcut konumlarını kuvvetlendirmek ve geleceğe giden kaim bir sis perdesiyle örtülü, virajlı yolda sistem dışına düşmemek için, birçok devletin arka bahçesi olan Kuzey Irak'ta, Bağdat ile Birleşik Kaplar Kuramı'nı andıran bir ilişki modeli uyguluyor.

Elektronik, askeri ve diplomatik mengenelerle sıkıştırılan Bağdat, dış ticaretteki zayıf yaşam belirtilerini, kuzeyden ve güneyden farklı

yöntemlerle bağladığı çıkış yollarıyla sürdürmeye çalışıyor. İşte KDP ve KYB'nin çıkarları da bu noktada Bağdat'ın takip ettiği siyasetle uyum sağlıyor. Sağlanan uyum, doğal olarak KDP ve KYB arasındaki karşıtlı konuşlulugun getirdiği zorunluluklarla da devamlılık kazanıyor. KDP ile KYB'nin Bağdat ile uyumunu "mecburi istikamet" haline getiren detaylar arasında yine KDP ve KYB arasındaki anlaşmazlıklar çok önemli.

Her iki Kürt fraksiyonu da bu çerçevede ticari varlık ve olanaklarını Saddam yönetimini Ortadoğu'nun belirsizliğinde politik çıkarlarına ekleyerek, özenle korunan kaygan zeminde çıkarlarını korumayı ve geliştirmeyi sürdürüyor. Bu da doğal bir sonuç olarak KDP-Bağdat ve KYB-Bagdat ilişkilerinin toplamını, bütününden daha önemli, etkin ve kuvvetli hale getiriyor. Saddam'm muhalifleri ile sağladığı sinerji; bütün dünyada Ba-sın'a egemen olan enformasyonun birlikteliğine rağmen çok önemli. Çünkü Saddam'm her iki grupla oluşturduğu ilişkilerin sistematiği, Irak'm geleceğinin toprak bütünlüğü kavramı içerisinde biçimlenmesini mümkün kılacak şekilde gelişiyor.

D. SADDAM'IN MUHALİF GRUPLARLA İLİŞKİLERİ

Her totaliter rejimin yaptığı gibi Bağdat da, bugüne kadar ülkesindeki etnik renklililiği ve sosyal dokusundaki başkalıkları körükleyerek rejime alternatif çıkmasının önünü kesti. Bunun yanısıra, bütünden farklı ve ayrı olarak gördüğü Arap olmayan toplukların birbirleriyle kavgasını devamlı kılarak, kendi içerisinde birbirini dengeleyen ve güdük bırakan bir sistem oluşturdu.

Bu noktadan hareketle bölge ve Irak hakkında yapılacak

analizlerde aşiretleri dikkate almak gerekiyor. Çünkü sosyal yapının en önemli dokusu olan feodal yapılı aşiretler, bugüne kadar yapılan düzenli çalışmalarda yeterli düzeyde ele alınmadı. Halbuki Irak aşiretleri, Irak'ın takip ettiği Kürt siyasetinde ve Irak'ın idari sistemine de etki etmiştir. Kürtlerin birbirleriy-le ve "diğerleri" ile uzlaşamamasında da, siyasi sınırların etnik ve kültürel sınırların gerisinde kaldığı coğrafya da büyük bir öneme sahiptir. ,

Ingiltere’nin bölgeye egemen olduğu dönemde Şeyh Ahmed Barzani aracılığıyla aşiretler üzerinde bir mekanizma kurmaya yönelmesi de, Atatürk’ün Irak Şeyülmeşayihi Uceymi Paşa’ya 1919, Bitlis’teki Küfrevizade Şeyh Baki Efendi’ye 1922 ve Mü-cahid-i Muhterem Sadattan Seyyid Muhammed’e 1925’te yazdığı mektuplarda aşiretlerin öneminin Türkler tarafından da kavrandığını ortaya koymaktadır. Bölgede aktör olan bazı devletlerin aynı şekilde Güneydoğu Anadolu Bölgesini mercek altına aldığı bilinmektedir. Bağdat’ın geçen on yılda ülke birliğini aşiretlerle kurduğu özel ilişkiler, koruculuk sistemi, Mücan-nat el-Sekeniye adı altında dağınık yerleşim birimlerinin top-lulaştırılması ve toprak reformu vasıtasıyla sağlamaya çalışması da bu gerçeğe işaret ediyor. Irak’ta genel politikalar ve bunların yerel düzeydeki uygulamaları aşiretçilik ve bölgecilik çerçevesindeki başkalıklar dikkate alınarak hayata geçiriliyor. Irak’ta kamuoyunun dünyayı sadece rejimin yayın ve açıklamalarından tanıdığı ve mevcut Bağdat rejimi ile Saddam Hüseyin dışında bir alternatif olmadığı göz önünde tutulduğunda, Irak’m aşiret yapısının önemi kendiliğinden öne çıkıyor.

Seyyitlik iddiasında olması nedeniyle Arap kökenli olduğunu iddia eden Berzenciler, Körfez Savaşı sonrasında bölgenin Bağdat yönetiminden çıkmasına kadar Zebariler, Sürçiler ve Herkiler gibi hükümet yanlısı politikalar izliyordu. Berzenci ve Zebari aşireti bölgesel etnik çatışmalarda etkin rolde olduğu

gibi, aynı zamanda Bağdat’a 1990’a kadar korucu yetiştirmesi ile de tanınıyor. Irak’m genelinde ^şok sayıda Türkmen aşireti ve oymağı da mevcut. Bunların en önemlisi olarak Bayat kabul ediliyor. Çok sayıda Arap aşiretinin Bayatlar’m kendiliğinden türediği iddialarının olmasına rağmen, Bayat’ın Türkmen olduğu net olarak biliniyor. Bunun yanı sıra, bölgesel kuvvet olmaları dolayısıyla aşiret olarak algılanan, ama aslına önemli aileler olarak görülmesi gereken aile ve sülaleler de var. Bunların başında Sincan ye Kazzaz geliyor. Aynı zamanda bazı kaynaklarda Soran ve Tuzhurmatu gibi bölge isimlerinin de aşiret şeklinde algılandığı görülüyor. Bunun nedeni ise, kendisini Irak’ta iç içe geçmiş olan bölgecilik ve aşiretçiliğin yeteri kadar tanınmaması olarak ortaya koyuyor.

Burada bir parantez açmak gerekir. Bir dönem Arap dünyasında liderlik arayışına yönelen ve bazen Mısır bazen de yine Baas'ın iktidar olduğu Suriye ile rekabete girişen Irak, uhdesine almaya çalıştığı Arap Milliyetçiliği konusunda aşiret politikalarıyla zaafiyet yaşıyor. Şöyle ki: Arap Sosyalist Milliyetçiliğine göre, bu akım mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçilik karşısında bir panzehirdir. Suriye'deki Baas mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçilik kartlarının oynanmasını, emperyalizmin toplumu bölme planlarına hizmet eden aşağılık bir yöntem olarak değerlendiriyor ve halk düşmanı olarak görüyor. Baas'm bu üç kutsalı Suriye'yi etkisi altında tüttüğü gibi, aynı şekilde Irak'a da egemen oldu.

Devlet, Saddam Hüseyin'in kökeni Tikrit Bölgesi'ne dayanan ailesi ile özdeş hale gelirken generallerin büyük bölümü de Tik-rit'in yanı sıra Samarra, Bağdat ve Romadi bölgelerinden çıktı. Irak'taki Sünni Arap nüfus genel olarak üç aşiret arasında paylaşılmış durumda. Bu aşiretler; Suriye ve Ürdün'de bulunan Dileyin aşireti, bütün Arap dünyasında görülen Hicaz-Ürdün ve Suriye hattında yoğunlaşan Şemmar aşiretinin bir kolu olan

Cubur aşireti ve tarihi boyunca gerek Cubur, gerekse Türkmen Bayat aşireti ile sürekli çatışma halinde yaşayan Ubeyd aşireti. Dileym, Musul ve Irak'm batı kesimi ile Romadi'den Dicle nehrinin batısından Suriye sınırının içlerine kadar olan topraklarda egemen. Cuburların lideri Meşhan Cuburi halen Fransa'da yaşıyor. 350 yıl önce Hicaz'dan çıkan ve Arap coğrafyasına dağılan Cuburiler Irak'ta en yaygın olan aşirete mensuplar.

E. MUHALİF GRUPLARIN ABD İLE İLİŞKİLERİ

ABD Körfez Savaşı sonrasında Saddam yönetimini düşürmeye yönelik dış politikasının bir parçası olarak Irak'ta kendisine yakın bir grubu işbaşına getirmek için çeşitli muhalif grupları desteklemiştir. Bu muhalif grupları üç kısımda ele alabiliriz: Kürtler, Irak Ulusal Konseyi (INC) ve Şii gruplar. Buna göre şunu söylemek yanlış olmayacaktır: Kürtler ve Şiiler, Irak'a yönelik ABD politikalarına sıcak bakmamakla beraber, Irak'ta Saddam yönetiminin değişmesinin İraklılar tarafından sağlanması gerektiğine inanmaktadırlar. Bu bağlamda zaman zaman Saddam'm ABD tarafından devrilerek yerine Washington yanlısı (kuklası) bir iktidarın gelmesine de hoş bakmaktadırlar.

Irak Ulusal Konseyi (INC), Irak muhalefet gruplarının 16-19 Haziran 1992 tarihinde Viyana'da yaptıkları toplantı sonucu kurulmuştur. INC yönetiminin özel durumları dikkate alındığında (Kürtler ayrı tutulursa) tabanı ve gücü olmayan kişi ve gruplardan oluştuğu görülmektedir. Ancak bu yönetim, ABD açısından son derece güvenilir ve ona bağlı unsurlardan meydana gelmektedir. ABD'nin Irak'ta yapmak istediği değişimde ve gelecekteki Irak yönetiminde bu grupları ve bölge ülkelerini ortak yapmak istediği anlaşılmaktadır.

IRAKTA KÜRT GRUPLARLA BAĞDAT YÖNETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

KDP-Bağdat ilişkilerinin siyasi boyutu konusunda sağlanacak gelişmenin Irak'm her gelişmeye duyarlı dengelerinin ve Irak ile uluslararası toplum arasında süregelen durağan uyumsuzluğun bu sayede pekişeceğini veya aşılacağını düşünerek ihtiyatlı iyimserlikle hareket etmek gerekiyor. KDP ve KYB'nin Bağdat'la arasındaki etkileşim, resmi verilere göre 1970 yılında önemli bir kavşağı geçerken, öncesinde de 1961 yılma kadar uzanıyor. KDP'nin ikili, bölgesel ve uluslararası dengelerde elindeki en önemli iki koz olarak görülen 1970 Anlaşması ve 1974 Otonomi Yasası, Bağdat'ta monarşinin yıkıldığı 1958 yılından bu tarafa Kürtleri en çok tanıyan belgeler olarak tanınıyor. Bir diğer deyişle 1970 Anlaşması, KDP'nin Bağdat ile , 1961, 1963, 1964, 1966 ve 1970 yıllarındaki müzakere ve fikir teatilerinden sonra ulaştığı bir nokta. 1970 Anlaşması ana hat-larıyla kültürel, idari ve siyasi hakların geliştirilmesi, örgütlenmeye konan sınırların kaldırılması ve toprak reformu vaadi içeriyor. 1974 Otonomi Yasası ise dört yıl önce sağlanan anlaşmanın detaylandırılması anlamını taşıyor. Bununla beraber

Irak'ta 1958, 1963, 1975 ve 1991 yıllarında yaşanan ayaklanmaların sonunda gelen de facto otonomi gibi, Körfez Savaşı sonrasında Bağdat ile KDP ve KYB arasında yaşanan müzakereler de bu iki belgeye dayanıyordu.

Körfez Savaşı sonrasında KDP ve KYB'nin Bağdat ile müzakereleri 1992'nin ilk çeyreğinde yaşandı. 5 Ocak'ta Şam'da bir araya gelen muhalif grupların ortak hedef konusunda uzlaşa-mamaları sonucu Talabani Bağdat

ile sınır pazarlığı yaptı. Bağdat daha sonra Barzani ile de sınır konusunda görüşmeler yaptı. KDP-Bağdat görüşmeleri bu dönemde genel olarak İrak Sulama eski Bakanı, bir dönemin Irak Komünist Partisi Genel Başkanı ve Celal Talabani'nin de mensubu bulunduğu Talabani aşiretinin lideri Mükerrem Talabani tarafından yürütüldü. Talabani'nin 24 Nisan 1991'de Irak yönetimi ile otonomi konusunda yazılı bir anlaşma imzaladığını açıklamasından sonra, muhtemel bir otonom yönetimde Kerkük'ün konumu konusunda KDP ve KYB arasındaki görüş farklılığının giderileme-mesi, Körfez Savaşı'nm daha başlangıcında 1974 otonomi sınırlarına çekilen Bağdat açısından da sıkıntıya neden oldu. Bağdat gerek KDP ile gerekse KYB ile ayrı ayn anlaşmaya varabiliyordu, ama KDP ile KYB arasındaki görüş ve duruş farklılıkları çözümü imkansız kılıyordu.

Devamında Eylül 1996'da yaşanan Erbil Krizi öncesinde vücut bulan, Neçirvan Barzani ve Uday arasında hazırlanan, devamında Musul'da bilinmeyen bir yerde Mesut Barzani ile Saddam Hüseyin arasında karara bağlanan KDP-Bağdat işbirliği de bu esaslar çerçevesinde gelişmişti. Barzani, Erbil Krizi'ni, yani Erbil'in yeniden KYB'nin denetiminden çıkıp kendi kontrolüne girmesi sonucunu doğuran gelişmeyi, Saddam ile yaptığı bir pazarlıkla mümkün kıldı. Barzani müzakerelerde, 1974 Otonomi Yasası'na bütün düzenlemeleriyle beraber onay verdi. Yani KDP, 1974'teki otonomi sınırları arasında içişlerinde

nispi bir muhtariyete sahip olacaktı. Ancak, ulaşım, iletişim ve güvenlik Bağdat'ın denetiminde olacağı gibi, idari görevliler KDP tarafından seçilecek ve Bağdat tarafından atanacaktı. Her üst düzey makam için Bağdat'tan atanan bir yardımcı iş başında olacaktı. Eğitim, dil kullanımı ve yayın konusunda ise Bağdat esnek davranacak, ancak Habur gelirinin paylaşımı ise Bağdat'ın alacağı kararlara bağlı kalacaktı.

Bu çerçevede KDP belirlenen harekât zamanından 20 gün önce Zaho ve Dohuk'tan KYB denetimindeki Erbil ile kendi egemenliğinden bölgeleri ayıran Hamilton Yolu ve Muharrem Mıntıka diye anılan bölgede sınır kasabası durumundaki, KDP' nin karargahının da bulunduğu Selahaddin bölgesine önemli miktarda peşmerge ve araç sevk etti. 31 Ağustos 1996 günü Kuşte-pe üzerinden harekete geçen Irak zırhlı birlikleri ve özel kuvvetleri 40.000 askerle Erbil'in dış mahallelerini zorlarken, Soran ve

Bahdinan coğrafyalannı kıvrıla kıvrıla dev bir yılan gibi ayıran Hamilton Yolu'nu aşan KDP gruplan da Erbil'e sızmayı başarmıştı. Bu arada Kesnedan'da konuşlu Irak topçusu da ikinci kol saldırısını başlatmış ve Erbil'in stratejik önemi büyük, eski 4. Kolordu Karargahı'nm da bulunduğu Ankawa'yi dövüyordu. KYB'nin direnişini Rewanduz ve Galala'da artırmasına rağmen, yerel parlamento seçimlerinin 5 gün ve Irak'm parçalanması yönünde karar çıkması beklenen Londora Konferansının 1 gün öncesine denk gelen operasyon başanya'ulaşmıştı.

Irak topçusunun kentin 3 km dışarılından sürdürdüğü yumuşatma ateşi 2 Eylül sabahında Bağdat, başta sarayların*ve Saddam'm kişisel güvenliği için yetiştirdiği Cihaz El Hassas ve Cihaz El Emin gibi seçkin birlikleri olmak üzere Erbil'deki askeri mevcudiyetini geri çekinceye kadar durmadı. Ancak Irak Ordusu'nun operasyonda kullanılmak üzere KDP'ye verdiği zırhlı personel taşıyıcıları ile 5 adet tankın akibeti bilinmiyor. KDP-Bağdat operasyonunun sonrasında Türkiye'nin bölgede etkinliğini geometrik artışla tırmandırması, sınır bölgesi boyunca geçici güvenlik bölgesi kurması, Ankara Süreci'nin başlatılması ve bölgedeki mevcut 100 dolayında NGO ve sayıları aileleri ile beraber 2.500 ile 7.500 arasında tahmin edilen CIA yandaşı Iraklının.bölgeden, hiç değilse birkaç yıl için tahliyesi gerek Bağdat gerekse KDP için rahatlama ve hareket serbesti-sinin artmasını sağlıyordu.

Erbil Krizi'nde vurgulanması gereken bir boyut var: Yaşanan kriz son tahlilde, bölgede bölgedışı güçlerin ağırlığına kesin bir darbe indirmiş, Irak'ın toprak bütünlüğüne tam ve koşulsuz destek veren Türkiye'nin etkinliğini artırmış ve KDP her ikisinde de önemli bir rol üstlenmiştir.

Bu dönemde bölgenin dominant gücü KDP ile Bağdat arasında şekillenen işbirliği zamanla, Ankara'nın da yüreklendirmeleriyle bir "entegrasyon" politikasına dönüştü. KDP Lide-ri'nin Arap dünyasının tesirli yayın organlarına verdiği bağımsızlık arayışı olduğu iddiasını reddeden ve çözümü Irak'm toprak bütünlüğü çerçevesinde aradığı yönündeki demeç ve mülakatları, gelişerek devam eden entegrasyonun geleceğine yönelik ipuçları veriyor. Bir diğer deyişle; bölgekı modern gelişmelerin miladı'olarak tanımlanmaya uygun Erbil Krizi, entegrasyona yönelen adımların da hızlanmasını sağladı.

Mevcut veriler, KDP’nin de KYB’nin de Bağdat ile kesintisiz temas halinde olduğunu ortaya koyuyor. Ancak KYB’ye oranla daha eski ve etkin olan KDP’nin Bağdat ile ilişkileri KYB’ye göre daha yoğun. KDP-Bağdat yoğunluğunun özellikle Erbil Krizi dönemi ile beraber arttığı ve halen kuvvetli bir şekilde sürdüğü kesinlik kazanan bilgiler arasında. KDP’nin Irak rejimi ile diyalog ve temasında taraflar çoğunlukla Mesut Barzani, Neçirvan Barzani ile Kusay ve Saddam Hüseyin olarak şekillenirken, KYB-Bağdat ekseninінde ise Celal Talabani neredeyse tek etkin isim. Zaman zaman Kosrat Resul’ün de adı geçiyor.

Talabani, üst düzey görüşme olarak en son Temmuz 1999’da Süleymaniye’de Irak’ın eski Ankara Büyükelçisi ve Jihaz Al-Mukhabarat Al-Amma başkam olan, Ekim 1999’da ise MİT ajanı olduğu iddiası ile “üzücü bir kalp krizi sonucu kaybedilen” Rafih Mijvel Daham El Tikriti’yi 5 gün süreyle ağırlamıştı. KDP’nin istihbarat teşkilatı Rekkhistin’in de (eski adıyla Paras-tın) Irak’m askeri ve sivil istihbarat kuruluşlarıyla temas halinde. Rekkhistin’in özellikle adını Körfez Savaşı sonrasındaki ayaklanmada ölen Süleymaniye Valisi Albay Kakil’den alan ve ilgi sahası Kuzey Irak’taki muhalif gruplar olan Manzumma-ı Kakil ile haftalık peryodik görüştüğü kesinlik kazanan bilgiler arasında yer alıyor.

Bölgedeki kuvvetler terazisinde bu bağlamda İran’ın konumunda da KDP ve KYB açısından bir değişiklik gözlemleniyor. Bağdat’ın KDP’ye oranla daha düşük seviyede görüştüğü KYB, hükümet nezdinde halen KDP’ye göre.daha az güvenilir nitelikte. Bunun başlıca nedeni ise KYB’nin, İrak ile din, petrol ve tarih bakımından büyük sorunlara sahip olan İran ile çok yakın ilişkide olması. KYB heyetlerinin Tahran’daki sayısız teması ve İran’ın KYB’ye her zaman siyasi ve askeri lojistik, mühimmat ve silahın yanı sıra, KDP ile çatışmalarında aktif destek sağlamış olması, Bağdat’ın KYB’ye güvenmesini zorlaştırıyor.

Bununla birlikte KYB’nin yaklaşık iki yıldır, KDP-Bağdat yakınlaşmasını temin eden ve ödüllendiren Türkiye'de olumlu ilişkiler kurmak için göstermelik olduğu iddia edilse de PKK’ya sağladığı olanakları sınırlaması ve Bağdat’ın can düşmanı olarak gördüğü İran’ın tam desteğine sahip olan Irak ts-lami Devrim Yüksek Konseyi (SCIRI) gibi bazı muhalif örgütlere bürolarını kapattırması dikkat çekicidir. Bu taktik adımın ardında bir

taraftan Saddam’ın yeniden kuzeye yönelmesi durumunda yaşanabilecek gelişmeleri sınırlama arayışı, diğer taraftan ise Bağdat’la federatif çözüm gibi birçok işbirliği ve uyu-

mu makul kılan zeminde KDP’yi rakipsiz bırakmamak düşüncesi fark edilmektedir.

A. KÜRTLERLE TİCARİ ORTAKLIK

KDP ve KYB’nin Bağdat’la ilişkilerinin ticari boyutu da göz ardı edilmeyecek kadar önem taşıyor. KDP ve Bağdat arasında gelişen ilişkilerin ana hatları itibariyle aileler arasında oluştuğu söylenebilir. BM ambargosu yüzünden petrol satışına sınır ve gelirini uluslararası mekanizmaların kontrolü getirilen Bağdat, dış ticaretinin önemli bir bölümünü Habur ve Basra üzerinden yürütüyor. Birleşik Arap Emirlikleri ve Dubai üzerinden yürüyen Basra hattı bir tarafa, Habur hattı doğrudan KDP ile bağlantılı. Her iki hattın da ortak yönü, elde edilen gelirden Bağdat’ın kasasına giren bölümünün yönetiminin çoğunlukla İsviçre bankaları ve Saddam’ın kardeşi Barzan tarafından yürütülmesi.[234]

Habur hattında gelişen petrol ticaretinin günlük gelirinin Bağdat için anlamının 800.000 dolar ile 1.000.000 dolar arasında olduğu tahmin ediliyor. KDP yönetiminde Habur konusunda, kendi terminolojisine göre Zaho ve Dobuk’u kapsayan Lak 1 bölgesini yakından tanıyan ve KDP’nin bina ettiği idari yapıdan sorumlu olan Neçirvan Barzani yetkili. Neçirvan Bar-zani’nin bu sahada, Aralık 1997’ye kadar, bu tarihteki suikast girişimi sonucunda sakat kalan Udai ve sonrasında, Saddam’ın veliahtı ve Bağdat rejiminin iki numaralı ismi haline gelen Ku-say ile ortak olduğu iddia ediliyor. KDP, sınır değiştiren günde yaklaşık 8 milyon litre dizel yakıtı için bu kanal üzerinden İrak Petrol Bakanlığı’na litre başına 1.5 cent ödüyor.

Ortalama 960.000 dolar düzeyini yakalayan ticaret büyük

ölçüde Musul’da bulunan KDP-Bağdat ortaklığı Mosul Asya Oil Company adındaki firma üzerinden yürüyor. Satış fiyatı 11.5 cent/litre olan dizel yakıtının sağladığı gelirin yüzde 40’ınm Saddam Ailesi’nin özel hesabına ait olduğu bildiriliyor. Bu arada belirtilmesi gereken önemli bir detay var.

Habur üzerinden yürüyen ticaret sadece dizel ile sınırlı değil. Aynı hat ham petrol ve az miktarda fuel-oil ticaretine de imkan tanıyor. Türkiye’deki yaklaşık 44 bin kamyoncuyu ilgilendiren petrol ticareti, KDP’ye yılda 350 milyon dolar düzeyinde gelir sağlıyor.

KDP’nin “Kürdistan Cumhuriyeti” adı altında çıktığı ve “Kürt Yerel Yönetimi” adıyla devam ettiği yoldaki gelişimin en büyük kaynağı olan söz konusu ticaretin Mayıs 2001’de açılması beklenen, Türkiye ile Irak arasındaki ikinci sınır kapısı ile doğrudan Bağdat-Ankara hattına kaymasına kesin gözüyle bakılıyor. Saddam’m denetimindeki bölgelerde ve özellikle Bağdat’ta yaşayan zenginlerin sayfiye yeri olarak Dohuk’u seçmesi ve buradaki lüks otellerde kalarak Türkiye’den alışveriş yapmaları gibi, Bağdat’tan kuzeye yürütülen sıfır kilometre araç ticareti ve Musul’dan yine KDP bölgesine sürdürülen asfalt satışı da, KDP ile Bağdat’ın ekonomik olarak, ne ölçüde iç içe geçtiğini gösteren diğer kanıtlar.[235]

Elbette ilişkilerin bu düzeye gelmesi, Irak’ta entegrasyona karşı çıkan kesimlerde memnuniyetle karşılanmıyor. Teyit edilemeyen bilgilere göre KDP, Bağdat ile ilişkilerinin içerdiği özel dokusu nedeniyle gerek INC gerekse Washington DC’de zaman zaman somut eleştirilerle karşılaşıyor ve bu durum ödeneklerine de yansıyor.

KDP ile Bağdat’ın ortaklığı sadece petrol ile sınırlı değil. Türkiye’ye Irak’tan giren yılda 100.000 ton düzeyindeki Ürdün

kaynaklı batı sigarasının da yine Neçirvan Barzaui ve Kusay Saddam Hüseyin El Tikriti’nin kontrolünde el değiştirdiği biliniyor. Ton başına KDP’ye 150 dolar bırakan bu ticarette de Kani adında bir firmanın adı geçiyor.

Petrol ve sigaranın dışında da bazı detaylar var. KDP, petrol ürünü almak için Kuzey Irak’a geçen kamyonlardaki gıda ve tüketim maddelerini de Bağdat’ın egemenliğindeki bölgelere pazarlayarak bundan gelir sağlıyor. Kamyonların yürüttüğü ticari ilişkilerin yanı sıra KDP bölgesindeki bütün pazarın yüzde 80’inin Türkiye kaynaklı ürünlerinden oluştuğu biliniyor. Ankara Süreci ile KDP’nin “garantör devlet” olarak tanıdığı Türkiye, gelinen noktada KDP’nin Kürt Yerel Yönetimi adına yatırım istediği kuvvet konumunda bulunuyor. KDP’nin hem Ankara hem de Bağdat ile uyumlu

olmaya elinden gelen özeni göstermesi kadar, egemen olduğu bölgenin sosyal yapısının çokkültürlü olduğunu teyit etmesi de, çokkültürlü yapının gereklerini yerine getirmesi durumunda, bölgede sağlanacak çözümün kalıcılığı için katkı sağlayabilecek nitelikte.

KYB'ye gelince; KYB'nin kuzey komşuları ile ilgili ticari yöneliminde KDP'nin simetrisini teşkil ettiğini söyleyebiliriz. KYB, İran ile Irak arasındaki ticarette köprü rolü görüyor. KYB'nin, bu ticaretin geneline hakim olduğu ve İran menşeili ürünlerin Bağdat'a ve denetimindeki topraklara akışında belirleyici bir rolü olduğu da söylenebilir. KYB-Bağdat ilişkilerinin İran boyutunun yanı sıra, ikili yönü de var. KYB, büyük ölçüde Bağdat'ın ağır baskısı nedeniyle de olsa egemenliğinde bulunan Dokan Barajı ve civarındaki su bentlerinden Bağdat'ın denetimindeki bölgelerin bir bölümünün elektrik ve sulama gereksinimi karşılıyor.

Irak ile ticari konularda uyumlu olduğu görülen KDP ve KYB yine aynı konularda birbiri ile uyumsuz hareket ediyor. KYB'nin KDP bölgesi üzerinden Türkiye sınırına geçiş yapabil-

me hakkı yönündeki talepleri büyük ölçüde ticari nedenlere dayanıyor. Aynı zamanda KYB, Habur'a sadece Barış İzleme Gücü (PMF) refakatinde geçiş değil, bunun yanı sıra Habur'a kadar açılacak bir koridor ile Türkiye ile kalıcı komşuluk sağlamak istiyor. Buna mukabil, KDP'nin KYB'nin isteklerine gösterdiği direnç de elinde tuttuğu ekonomik avantajları KYB ile paylaşma arzusunda olmamasından kaynaklanıyor. Sonuçta; en iyi tahminle ham petrol ve dizel yakıtı ticaretinin ayrı kapılara yönlendirilmesi, KDP'yi devletleşme şeklinde algılanan transformasyonunda vites küçültmeye zorlayacaktır. Bununla birlikte Washington Anlaşması ve Ankara Süreci'nde imza altına alman belgelerde Habur gelirini KYB ile paylaşmayı kabul eden ve Irak ile Erbil Krizi'nden önce imzaladığı anlaşmayla Irak'ın Habur gelirinin kullanım ve paylaşımında söz sahibi olmasını kabul eden KDP'nin bu noktada herhangi bir pazarlık serbestisi bulunmuyor.[236]

B. IRAK'IN GELECEĞİNDE KÜRTLERİN YERİ

İdeolojik olarak birbirinden fazla ayrışmayan, ama birbirine karşı verdikleri mücadele "kayıkçı kavgasını" anımsatan her iki parti açısından da Bağdat

kartı giderek daha fazla önem kazandı. Körfez Savaşı'ndan sonra yaşanan coşku ve verilen vaatler bir süre sonra yerini gerçeklere bırakınca, Bağımsız Kürdistan, Büyük Kürdistan ve Türkiye'ye entegrasyon gibi hayallerin sadece birer serap olduğunun anlaşılması, her iki partinin liderinin ve karargahının "konjonktür" ve "çıkar" arasındaki bağlantı doğrultusunda hareket etmesi sonucunu doğurdu.

KYB'nin Talabani'nin bir taraftan Irak'm toprak bütünlüğünün önemine işaret eden ve diğer taraftan Büyük Kürdistan

idealine gönderme yapan açıklamaları arasında, Bağdat ile ilişkilerini gereken düzeyde geliştirmek için ihtiyaç duyduğu zemin yoksul kalıyor. Günlük gelişmeleri değerlendirmeye yönelik açıklamalara ağırlık veren Talabani açısından kendisinin ve partisinin konumunu belirleyecek olan, yine KDP-Bağdat ilişkilerinin gelişimi ve Türkiye ile İran'ın takip ettikleri Irak politikaları. Tabii bütün bunları Amerikan etkileşimli genel politikalardan soyutlamamak gerekir.

Irak'ın geleceğini görmeyi amaçlayan beyin fırtınaları temel olarak Irak'm bölünmesini ve bölünmemesini çıkış noktası olarak alıyor. 1996 yılından bu tarafa yaşanan gelişmeler, Irak'm bölünmesi yönündeki sinyalleri giderek zayıflatırken, özellikle KDP ve KYB'nin Körfez Savaşı'nın sonrasındaki sert ve bağımsızlık taraftarı açıklamalarından uzaklaşması ve çözümün Irak sınırları içerisinde sağlanabileceğini vurgulaması Irak'm bölünmeyeceği yönündeki kanıları kuvvetlendiriyor. Bir diğer deyişle; diktatoryal rejim altında ve her türlü güvenceden yoksun bir yaşam ile bağımsız devlet kurulması seçenekleri arasında gidip gelen sarkaç, Irak'm sınırlan arasında ve bayrağı altında federatif bir sistem noktasında yavaşlıyor.

Irak'ı gelecekte neyin beklediği konusunda birbirine taban tabana zıt iki varsayım mevcut:

Birincisi, Amerika'nın Bağdat rejimini çökertmesi ve ardından başlayacak olan yeni yönetimin kuracağı demokrasi sonucunda Kürtlerin Irak'tan kopmak için herhangi bir talebinin kalmayacağı yönünde.

İkincisi ise, Bağdat'ın egemenliğinde tuttuğu bölgenin sınırını Körfez Savaşı • öncesindeki duruma ulaştırması halinde, Kürtlerin kazanacakları

otonomi sayesinde Irak'ın toprak bütünlüğünü yaralayacak girişimlerden kaçınacağı şeklinde.[237]

Senaryolardan birincisinde Irak'ta demokrasinin nasıl var olabileceği ve sonuç itibariyle milliyetçi kökene sahip olan Kürt hareketlerinin, Bağdat'ın varlığının getirdiği bütün dolaylı ve doğrudan baskılarının son bulduğu bir aşamada, neden Irak'm bir parçası olmak için ısrar edecekleri açıklanamıyor! Birinci senaryo ile ilgili olarak göz önünde tutulması gereken bir başka detay da demokrasi. Irak'ta demokrasi kurulması yönünde hiçbir kesimin samimi bir ısrarı söz konusu değildir. Tarihinin hiçbir döneminde demokrasi ile yönetilmeyen Irak coğrafyasında, muhalif ve statükocu hiçbir yapılanma da gücünü demokratik değerlerden ve kitlelerin demokrasi talebinden almamaktadır. Aksine; Irak'ta demokratik bir oluşumun gelişmesi, bir taraftan Ortadoğudaki bütün rejimleri, diğer taraftan Irak'ta da sosyal zeminde aşiretlerin ve siyasi zeminde partilerin aşılması zor bir kaosa sürüklenmesine yol açacaktır. Sonuçta Mesut Barzani ve Celal Talabani de siyasi ve sosyal liderliklerini sadece Saddam Hüseyin kadar demokratik değerlere ve erdeme dayandırmaktadır.

ikinci senaryodaki temel sorun ise, Kürtler ve Bağdat arasında bugüne kadar varılan uzlaşmaların uzun soluklu olmamasından hareketle, Bağdat rejiminin devamı durumunda Kürtlerin Bağdat'la sağlayacakları ve muhtemelen federatif modele dayanacak olan anlaşmanın büyük bir olasılıkla dış etkenler dolayısıyla, son bulması durumunda, Irak'tan kopmak için her zaman tutarlı nedenleri olacağı göz önünde tutulmalıdır.

Ancak bölge ölçeğindeki işbirliği için ve aynı sıkıntıları paylaşan, ulusal ve bölgesel çıkarlarındaki paralellikleri ikili ilişkilerinde degerlendirebilen bölge devletlerinin karşılıklı güven kurmaları, riski düşürecektir. Nitekim, Ankara'nın PMF vasıtasıyla bölgedeki kabile savaşlarının önünü alması, Irak Türkmenlerini Irak'm sınırlarının ve bayrağının devamı yönünde desteklemesi ve onları Irak Kürtleri ile yakınlaşmaya ve

işbirliğine teşvik etmesi, KDP ve KYB'ye adres olarak Bağdat'ı işaret etmesinin paralelinde kayda değer stratejik açılımlardır. Aynı şekilde Bağdat-Tahran hattında gelişen iyi komşuluk ilişkileri arayışı ve devamında kendisini gösteren, Halkın Mücahitleri Örgütü ile Irak İslam Devrimi

Yüksek Konseyi (SCIRI) örgütlerinin edilgin kılınması, bina edilen yeni yapının temel taşlarını kuvvetlendirmektedir.

KDP ve KYB'nin, sınırların değişmezliği ilkesi doğrultusunda ve Ortadoğu'daki dengelerin ışığında Irak'ın toprak bütünlüğü zemininde bir çözüm sağlanması için Bağdat ile iki grup arasında ulaşılabilecek anlaşmanın zemininin mümkün olduğu ölçüde uzun soluklu, kalıcı ve devamlılığı olan bir karşılıklı çıkar ilişkisine dayanması gerekiyor. Bunun sağlanması durumunda Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, KDP ve KYB için de önem kazanacağı gibi, Bağdat'ın KDP ve KYB ile etkileşimi uluslararası topluma dönmesinde başat rol oynayabilecektir. Uluslararası toplum, bölgede etkin olan aktörler, komşu devletler ve bölge devletleri kadar Irak halkı açısından da öncelikli sorun, Irak'ta demokrasinin kurulması değil; ekonomik ve siyasal istikrarın tesisi ile, devamında güvenlik, sağlık ve eğitim sahalarında gelişme kaydedilmesidir. Zaten demokratikleşme, ancak bu gelişmelerin sağlanmasından sonra yaşanacak uzun soluklu bir sosyal evrim ile mümkün olacaktır.

Dolayısıyla Irak'ta her kesimin önceliği, Bağdat'ın otoritesinin Irak'ın tamamına egemen olması ve Kürtlerle karşılıklı çıkarlara dayanan ve ülkede bir ortak paydanın gelişimine olanak tanıyan federatif bir çözümün sağlanmasıdır.

Bununla birlikte; diplomaside ve müzakerecilikte KYB'ye nispeten daha başarılı olduğunu örnekleri ile ortaya koyan KDP'nin Bağdat'la bütünleşme arayışı ve Bağdat'ın uluslararası toplumla barışması süreçlerindeki tatmini, bölgede devam

eden buhranın aşılmasında belirleyici olacaktır. Çünkü KDP'nin paralel gelişen süreçlerde beklentilerine karşılık görmemesi, KDP'nin yeni arayışlara yönelmesi sonucunu doğuracaktır. Aynı şekilde KYB'nin, KDP-Bağdat ve KDP-Ankara hatlarında yaşanan gelişmelerde kendisini "ihmal edilmiş" olarak görmemesi için, KDP-KYB dengelerinin çok iyi gözetilmesi ve Bağdat'ın hem KDP-Ankara hem de KYB-Ankara hatlarına güveninin tesisi gerekmektedir.[238]

Gelişmelerin bütününü incelerken dikkate alınması gereken son bir nokta var. Saddam Hüseyin 1991'de Körfez Sava-şı'ndan sonra Kürtlerle yaptığı

pazarlıklarla Barzani'ye eğer bağımsızlığını ilan ederse, tanıyacağı konusunda taahhüt vermişti. Bütün bu dinamiklerden yola çıkarak Amerika'nın Irak'ta gerçekleştireceği rejim karşıtı bir operasyonda en önemli açmazlarından birinin hatta en önemlisinin Kuzey Irak meselesi olduğunu söylemek yanlış olmaz... Hatta Washington'un bu bölgeye bakışı Ankara'yı böyle bir operasyonda arkasına alıp almayacağını da doğrudan etkileyecektir. Bölgeyle ilgili Amerikan projeksiyonlarının netlik oranı doğrultusunda Türkiye'nin Irak politikası da berraklaşacaktır.

1

Giacomo Luciani ve Ghassan Selame, The Arap State, op. Cit.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİNİN KURULUŞU VE BAAS

BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİ NE GİDEN SÜREÇ

Ortadoğu ülkelerinin çoğunda bağımsızlık gerek iç gerekse dış siyasal güçlerin yönlendirmesiyle ve halkın zaman zaman hoşnutsuzluğa kapılmasına rağmen görece barışçıl müzakerelerle kazanılmıştı. Yeni bağımsız olan devletlerde iktidar, ilk anda mevki ve toplumsal beceri sahibi egemen ailelerin ya da eğitim görmüş seçkinlerin eline geçti. İktidarın el değiştirmesi sırasında bunlara ihtiyaç duyulmuştu. Ne var ki bu gruplar genellikle bağımsızlığın yarattığı yeni koşullarda halkın desteğini seferber etmek ya da tam anlamıyla bir devlet kurmak için gerekli beceri ve cazibeye sahip değildiler. Temsil etme iddiasında bulundukları kişilerle aynı siyasal dili konuşmuyorlardı ve çıkarları daha fazla toplumsal adalet yönünde değişimler yaratmaktan çok, mevcut toplumsal doku ile servet dağılımının muhafaza edilmesinde yatıyordu. Bu ülkelerdeki siyasal hareketler bağımsızlıktan sonra dağılma eğilimi gösterdiler ve böylece milliyetçilik, din ve toplumsal adalet unsurlarını daha cazibeli bir tarzda harmanlayacak yeni hareket ve ideolojilere yol açtı. Özellikle Mısır, Sudan ve Suriye'de Müslüman Kardeşler bu türden bir hareketti. Komünist ve sosyalist gruplar da gerek son aşamasındaki emperyalist yönetime gerekse bunun yerini alan hükümetlere muhalefette önemli bir rol oynamaya başladılar.[1]

Mısır'daki komünist hareket belirli kriz anlarında bir rol oynamayı başaran küçük gruplara bölündü. Özellikle savaşın bitimini izleyen yıllarda, İngiltere ile çatışma sırasında, komünistlerin hakim olduğu işçi ve öğrenci komitesi o sırada canlanan halk güçlerine önderlik ederek bu güçleri yönlendirdi. Irak'ta hükümeti 1948'de İngiltere ile imzalanan savunma

anlaşmasından vazgeçmeye zorlayan komünistler de hükümet içinde benzer bir rol oynadılar. Bu anlaşma yerleşik siyasal liderlerin çoğunun desteğine sahipti ve orduya silah ve Filistin'de başlayan mücadelede İngiltere'den destek imkanı sağlaması nedeniyle Irak için bazı bakımlardan avantajlıydı. Ancak Irak ile İngiltere arasında sürekli bir bağ oluşturuyor ve bu da bir anlamda Irak'ın Ingiltere'nin çıkarlarına sürekli boyun eğmesi anlamına geliyordu. Buna muhalefet bir dizi çıkar grubunun çevresinde birleşebileceği bir mihrakın oluşmasına hizmet etti. Bu çıkar grupları, toprak sahipleri haline gelmiş şeyhlerine yabancılaşmış köylüler, yüksek gıda maddesi fiyatlarıyla karşı karşıya kalmış kent proleteryası, öğrenciler ve milliyetçi önderlerdi. Bu durumda Komünist Parti farklı gruplar arasında bağlantı kurma bakımından önemli bir rol oynadı. Gene Sudan'da İngiltere'nin konumunu devralan hakim grup, ikisi de geleneksel ve dinsel önderliklere sahip Sudan ile Mısır'ın birleşmesini farklı derecelerde istemelerine rağmen, benzer toplumsal bileşime sahip iki partiyle bağlantılıydı. Bu partilerin oynayamadıkları popüler rolü genellikle Mısır'da okuyan öğrencilerden oluşan Komünist Parti oynamaya çalıştı.[2]

Siyasal güçlerin bu şekilde bölünmesi karşısında bütün önemli unsurları birleştirebilecek yeni türde hareketler .yaratma girişimleri oldu. Bunların ikisi özellikle önemliydi. Bunlardan birisi Baas Partisiydi. Parti, Suriye'nin siyasal hayatına az sayıda kentli büyük ailenin ve bunların çıkarlarını dile getiren partilerin ya da önderlerin oluşturdukları gevşek birliklerin hakim olmasına karşı bir meydan okumayı temsil ediyor; eğitimdeki hızlı gelişmenin ortaya çıkardığı, toplumda hakim konumda olmayan sınıflardan ve büyük ölçüde Aleviler, Dürziler ve Hıristiyanlar gibi Sünni Müslüman çoğunluğun dışındaki cemaatlerden gelen, eğitimini henüz tamamlamamış bir zümreyi cezbediyordu. Partinin kökeni Suriyeliler ulusal kimliği ve bu kimliğin Arapça konuşan cemaatlerle ilişkisi hakkında yapılan entelektüel tartışmalarda yatar. Bu tartışma Suriye'de diğer yerlere göre daha acildi, çünkü burada İngiltere ilç Fransa'nın kendi çıkarlarına uygun biçimde çizdikleri sınırlar doğal ve tarihsel ayrımlara çoğu Ortadoğu ülkesinden daha az tekabül ediyordu.

Baas'm teorisyeni Mişel Eflak'ın bu soruya verdiği yanıt kesinlikle. Araplara özgü bir anlayışı ifade ediyordu. Tek bir Arap ulusu vardı ve birleşik bir devlet içinde yaşama hakkına sahipti. Bu ulus büyük bir tarihsel

deneyimle, İslam dininin Mu-hammed tarafından yaratılması ile ve bu dini cisimleş tiren toplum tarafından oluşturulmuştu. Bu deneyim sadece Arap Müs-lümanlara değil, onu benimseyen ve dünyada özel bir misyona, bağımsızlık ve birlik hakkına sahip olma iddialarının temeli olarak gören bütün Araplara aitti. Bu hedefe ancak bir çifte dönüşüm aracılığıyla ulaşabilirlerdi: Önce zeka ve hissiyatla-bir Arap ulusu fikrinin anlayış ve sevgiyle oluşturulması-, sonrada siyasal ve toplumsal sistemle.

A.MISIR-SURİYE BİRLEŞMESİ ÖNCESİ SURİYE'DE SİYASAL HAYAT

Edip Çiçeklinin devrilmesinin ardından Meclis Başkam Mamun Kuzbari kendisini yeni cumhurbaşkanı ilan etmiş olmakla birlikte, Şam'da büyük gösteriler meydana gelince Kuz-bari'nin cumhurbaşkanlığı iki gün sonra sona erdi. Mamun Kuzbari'nin yerine 89 yaşındaki Haşim Atasi geçici cumhurbaşkanı olurken, beş yıllık askeri diktatörlük döneminden sonra Sabri Asali'nin başbakanlığında geçici parlamenter hükümet 1 Mart 1954'de kuruldu.[3]

Sabri Asali'nin kurduğu hükümet (Halk Partisi, Millet Partisi ve Bağımsızlardan oluşan) bir koalisyon hükümetiydi. Suriye'de İrak ile birleşmekten yana olan unsurların kurduğu bu hükümete, Baas Partisi ve Komünistler tepki gösterdi. Sabri Asal, birlik konusunda Irak ile gizli görüşmelere başlarken, Suudi Arabistan'ın destekleyebileceği bir ordu darbesiyle hükümetin yıktlabilme ihtimalinden de çekinmekteydi. Bu görüşmelerden bir sonuç çıkmadığı gibi, Baas Partisi ve komünistlerin çabaları sonucu elektrik işçileri Homs'ta greve gitti ve artan siyasi baskılar sonucu Sabri Asali 11 Haziran 1954'te istifa etmek zorunda kaldı. Yeni hükümeti ise Sait Gazi 19 Haziran 1954'te kurdu.[4] Baas Partisi, hükümetin istifasında önemli rol oynamanın yanısıra bu dönemde İkinci Ulusal Kongresini de gerçekleştirmişti.

Baas Partisi'nin 1947 yılında yapılan Birinci Ulusal Kongresinden sonra İkinci Ulusal Kongresi Haziran 1954'te yapıldı. Bu kongrede, Arap Sosyalist Partisi ile birleşmeden sonraki durum ele alındığı gibi Mişel Eflak, Arap Baas Sosyalist Partisi'nin Genel Sekreterliğine yeniden seçildi. Kongre, dört kişilik (Eflak, Bitar, Hurani, Abdullah Rimavi) bir komitenin

seçimi ile sona erdi.[243] Baas Partisi bu kongreden sonra bütün dikkatini ve siyasi aktivitesini, Edip Çiçekli'nin devrilmesinden yedi ay sonra gerçekleştirecek olan Eylül 1954 seçimlerine yöneltti.

Sürgünde bulunan Şükrü Kuvvetli, Ağustos 1954'te Suriye'ye geri dönerken Suriye'deki siyaset aktörleri, bağımsızlık sonrası dönemde yapılan ve en önemli seçim olma niteliğine sahip Eylül 1954 seçimlerine hazırlanıyordu. Baas Partisi'nin Ekrem Hurani ile gücünü birleştirmiş olması, seçimlere gidilirken partiye önemli bir güç kazandırmıştı. Baas Partisi'nin üye sayısı 6000'e ulaşırken, partinin etki alanı kimlik sorunları olan öğrencilerin ve entelektüellerin ötesine uzanmış, köken olarak taşra ortamından gelen subaylar kuşağı ve kırsal kesimden göç eden kentli çalışan sınıf arasında parti büyük bir etki yaratmıştı.[244] Eylül 1954 seçimleri arefesinde Baas Partisi-Ko-münistler hariç-Suriye'nin karşı karşıya kaldığı problemler konusunda en detaylı programa sahip tek parti[245] olarak, ordu tarafından seçim kampanyası boyunca perde arkasından desteklendi.[246]

Seçimlerin ilk turu 24-25 Eylül 1954'te, ikinci turu ise 4-5 Ekim 1954'te yapıldı. Suriye siyasi hayatındaki önemli değişikliklerden birisi bu seçimin sonunda ortaya çıkarken, Baas Partisi 22, Halk Partisi 32, Millet Partisi 25, Bağımsızlar ise 55 sandalye kazanmıştı.[247] Robert Olson, Mişel Eflak'ın seçimlerde kaybetmekten yorulduğu için bu seçimlere katılmadığını

' 243) Devlin, a.g.e. s. 66-67; Chand Attar, The Revolutionary Arabs, Delhi: The Homeland Publications, 1981, s. 9

244) Olson, a.g.e. s. 24-25; Hourani, a.g.e. s. 467-468

245) Olson, a.g.e. s. 25

246) Torrey H. Gordon, "The Ba'th-Ideology and Practice", The Middle East Journal, Vol. 23, No. 4, Autumn 1969, s. 455

247) Rabinovich Itamar, Syria Under The Ba'th(1963-1966), Jerusalem: Israel Universities Press, 1972, s. 12

belirtirken, Ekrem Hurani Hama'dan, Salah Bitar ise Şam'dan seçime katılarak milletvekili seçilmişlerdi.[5]

Bu seçimin sonuçlan, dört yıl sürecek olan yeni bir iç mücadelenin başlamasına neden olurken, Suriye'nin ileride üzerinde ayrıntılı durulacağı gibi Batı destekli Ortadoğu Savunma Paktı'na katılıp katılmaması konusu seçim kampanyalarını etkilemiştir.[6] Seçim sonuçları, geleneksel siyasal grupların gücünün zayıfladığını, Baas Partisi'nin ise 22 milletvekilliği kazanarak büyük bir siyasal aktör olarak doğuşunu ve Suriye'de siyaset sahnesine önemli bir güç olarak çıkmaya başladığını gösterdi. Bu durum, Arap dünyasında modern radikal bir parti için beklenmedik bir başarıydı.[7] Bu başarıyı K. Abu Jaber şu şekilde açıklamaktadır: "Baas'm gücüne, Ekrem Hurani'nin partisinin gücü eklenmişti. 1954 seçimlerinde, Hama'da Hurani'nin bütün listesi kazanmıştı. İkinci neden, genç kuşak karşısında cazibelerini gittikçe, kaybeden eski siyasi partilere karşı duyulan genel memnuniyetsizlikti. Üçüncüsü doğmasında rol oynayan Batı düşmanlığından istifade etmişti."[8] Bu seçimlerde siyasi sürpriz yapan sadece Baas Partisi değildi. Suriye Komünist Partisi de sürpriz yaparak Suriye'de solun yükselişe geçtiğini göstermiştir.

Batılı hükümetlerde 1950'li yılların başlarına kadar, Islamm güçlü olduğu yerlerde komünizmin gelişmeyeceğine dair bir görüş egemen olmakla birlikte,[9] 1954 seçimlerinde Halid Bektaş Arap dünyasında seçilen ilk komünist milletvekili olma ünvanını kazanmıştır. Ermeni, Kürt ve diğer azınlıklardan 10.000-20.000 arasında taraftarı bulunan Suriye Komünist

Partisi, Arap Ortadoğusu'nda en fazla üyeye sahip tek komünist partiydi.[10] Bu durum, Halid Bektaş'm başarısının tesadüf olmadığının göstergesiydi. Eylül 1954 seçimlerinden sonra Halk Partisinden Nazım al-Kudsi Meclis Başkanı olurken, 77 yaşındaki Faris al-Khuri ise hükümeti kurmakla görevlendirildi. Baas Partisi, Faris al-Khuri ve Halid al-Azm'm hükümet kurmasına karşı olmakla birlikte Faris al-Khuri, Halk Partisi ve Millet Partisinden seçtiği kişilerden oluşan bir koalisyon hükümetini 29 Ekim 1954'te kurmayı başardı. Baas Partisi ve diğer solcular bu hükümete katılmayı kabul etmezken, kurulan bu hükümet Bağdat Paktı tartışmalarının kurbanı oldu. Faris al-Khuri, 7 Şubat 1955'te istifa edince, Sabri Asali, 13 Şubat 1955'te yeni bir koalisyon hükümeti kurdu. Asali Hükümeti, güvenoyunu 13 oy fazlasıyla almıştı. Bu durum, hükümetin Baas Partisi'nin desteğine ihtiyacı olduğunu gösteriyordu.[11] Aslında, Sabri Asali hükümetinin iç politikada izlediği sosyal refaha dayalı politika, Baas

ideolojisinin etkisini yansıtmaktaydı.[12] Mısır ve Suudi Arabistan, bu hükümete Bağdat Paktı'na karşı çıkarak kendi yanlarında yer almalarını önerirken, Suriye bu dönemde adeta iki ateş arasında kalmıştır.[13] Suriye'deki siyasi güç dengesinin son seçimlerden sonra Baas Partisi lehine değişmeye başlaması, bazı partileri Baas Partisi'ne karşı harekete geçirmiştir.

K. Abu Jaber'e göre; Suriye'de Edip Çiçekli rejiminin devrilmesinden sonra Baas Partisi'nin yükselen talihi, sağcı partileri kendisine karşı birleştirdi. Bu durum Baas Partisi ile muhalifleri arasındaki ideolojik ve fiziki çatışmaları arttırdı. 27 Şubat

1955'te, Deir El Zor'da, Baas Partisi ile Suriye Milliyetçi Partisi üyeleri arasında bir kavga meydana gelmişti. 17 Nisan 1955 tarihinde ise Hama'da Milli Kurtuluş Hareketi ile yapılan çarpışmalarda sayısız yaralı ve ölü vardı.[14] Suriye'de siyasi tansiyonun giderek yükseldiği bir ortamda en önemli gelişme bir suikastin sonucunda meydana gelecektir.

Baas Partisi'ne yakınlığı bilinen Suriye Genelkurmay Başkan Yardımcısı Adnan Malki, Şam'da, Suriye-Mısır ordu takımları arasındaki bir spor müsabakasını izlerken 22 Nisan 1955'te bir suikast sonucu öldürüldü. Suikasti yapan güvenlik görevlisi ve Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi üyesi Yusuf Abd al-Rahim olay yerinde intihar etti. Nasır'a Müslüman Kardeşler, Ekim 1954'te başarısız bir suikast girişiminde bulunduktan sonra Mısır'da Müslüman Kardeşler'e yönelik ülke genelinde nasıl baskı kampanyası başlatılmışsa, Adnan Malki suikastin-den sonra Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi'ne karşı, Suriye genelinde Mısır'dakine benzer baskı ve sindirme kampanyası başlatıldı.[15] Adnan Malki'ye yapılan suikast birçok kimsenin Baas Partisi'ne sempati duymasına da neden olmuştu.[16] Baas Parti-si'nin siyasi geleceği açısından yeni bir dönem başlarken, parti önemli bir siyasi rakipten kurtulmanın fırsatını yakalamıştı.

Baas Partisi, muhaliflerini ortadan kaldırmak için düşmanca hareket ediyordu. Suikastten sonra Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi'nin 130 üyesi cinayetle alakalı görülerek tutuklandı. Adnan Malki'nin öldürülmesi ile ilgili yargılama, Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi'nin Suriye siyasi

hayatından elimine edilmesi sonucunu doğurdu.[17] Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi'nin Suriye siyasi hayatından çıkarılmasının bir diğer nedeni de,

1950'den itibaren bu partinin (Komünist Partisi, Baas ve Nasır Milliyetçiliğine karşı) ABD ile işbirliğini savunmasıydı.[18] Suriye'de bu şekilde giderek artan siyasi gerginlik, hükümetlerin ömrünü de olumsuz etkilemekteydi.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri 18 Ağustos 1955'te yapıldı. İlk turda hiçbir aday gerekli olan 2/3 oyu alamayınca 5 Eylül'de yapılan ikinci tur oylamada, Şükrü Kuvvetli Cumhurbaşkanı seçilirken, Sabri Asali Hükümeti'nin 6 Eylül 1955'te yıkılması sonucu Sait Gazi 13 Eylül 1955'te yeni bir hükümet kurdu. Bu hükümetin siyasi ömrü ise Baas Partisi'nin düzenlediği gösteriler sonucu kısa oldu ve Sait Gazi 3 Haziran 1956'da istifa etmek zorunda kaldı. Sabri Asali, 14 Haziran 1956'da yeni bir hükümet kurdu. Baas Partisi bu hükümette iki bakanlık alınca, Salah Bitar Dışişleri Bakanı, Ekrem Hurani'nin adamı Halil Kallas ise Ekonomi Bakanı oldu. Baas Partisi, kurulan bu yeni hükümeti gerçek milliyetçi bir hükümet olarak nitelendirdi.[19] Baas Partisi hükümete girmeyi ve iki önemli bakanlığı almayı başarmanın yanısıra, bu dönemde ordu içindeki nüfuzunu arttırmanın mücadelesini de vermekteydi.

Suriye Genelkurmay Başkanı Şevket Shuqayr 7 Temmuz 1956'da zorla istifa ettirildi. Bu istifada Baas Partisi'nin baskısı da önemli bir rol oynarken Shuqayr orduyu siyasetten uzak tutmaya çalışmıştı. Şevket Shuqayr'in yerine aristokrat ve zengin bir aileden gelen muhafazakar görüşlere sahip Tawfiq Nizam al-Din getirildi. Bir yıl sonra ise 15 Ağustos 1957'de Afif Bizri, yeni Genelkurmay Başkanı yapıldı. Afif Bizri, Komünist Partisi'ne üye olmamakla birlikte, kendisini emperyalistlerin düşmanı olarak gören sol eğilimli ve SSCB ile iyi ilişkiler kurulmasını savunan birisiydi. Bu dönemde Savunma Bakanı

olan Halid al-Azm ise Kruşçev'le iyi bir dostluğa sahipti. Halid al-Azm, SSCB'den alınacak ekonohıik yardım ve siyasi destek sonucu, Batı yanlısı komşu ülkelerin baskısına karşı ülkenin bağımsızlığının korunacağına inanıyordu.[20] Suriye'de komünistlerin siyasi güçlerini giderek arttırması karşısında Baas Partisi ile Komünistler arasındaki siyasi balayı 1957 yılında

sona erdi. Baas Partisi, Komünistlerin dış bağlantılarından kuşkulanmaktaydı.[21] [22] Suriye, 1957 yılının sonuna doğru hemen hemen bütün komşularından (Lübnan, Türkiye, Irak ve İsrail) izole olmuşken, birçok kişi komünistlerin Suriye'de iktidarı alacağına inanmaktaydı.[20] Komünistlerin, Suriye'de iktidara gelmesini engelleyebilecek en önemli siyasi güç olan Baas Partisi ise bu konuda harekete geçmekte geç davranmadı.

Toprak ağaları ve şehirdeki seçkin ailelerin ülke genelindeki egemenliği devam ettiği sürece seçimlerden güçlü çıkamayacağına inanan Baas Partisi, Kasım 1957'de yapılacak olan yerel seçimleri protesto etti. Parti böylece çoğulcu bir siyasi ortamda kitle desteğini sağlayarak demokratik yoldan iktidara gelmek yerine dışarıda güçlü bir destek aramak yoluna gitti. Baas Partisi, Mısır'la birleşmek konusunda 1956 yılında başlatmış olduğu kampanyayı yoğunlaştırdı. Baas Partisi bu yolla rakiplerini özellikle komünistleri etkisiz hale getirebileceğini düşünmekteydi.[23]

B. MISIR-SURİYE BİRLEŞMESİ VE BAAS'IN ROLÜ

Suriye'yi Mısır ile birleşmek zorunda bırakan iç ve dış nedenler bulunmaktaydı. Suriye'de çoğulcu siyasal hayata dönüş

süreci açıklanırken iç nedenler belirtildiği için burada yeri geldikçe iç nedenlere tekrar atıfta bulunulacak olmakla birlikte, ağırlıklı olarak dış nedenler üzerinde durulacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası her yerde olduğu gibi, Ortadoğu'da da siyasi nüfuz ve yeni dengeler oluşturma mücadelesi yaşanmaktaydı. Bu dönemde Ortadoğu'daki siyasi gücünü ve nüfuzunu geçmişteki gibi koruma mücadelesi veren İngiltere, bir Ortadoğu Komutanlığı kurulması fikrini savunmaktaydı. İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eski gücünden çok şey kaybetmiş olmakla birlikte, Ortadoğu'da çok büyük çıkarları ve siyasi etkinliği olan bir devletti. Kıbrıs, Süveyş Kanalı, Sudan, Güney Arabistan üzerinde egemenliği; Irak ve İran'da petrol şirketleri ve üsleri; siyasi bağımsızlıkları İngiltere tarafından tanınmış olmakla birlikte, İngiliz Uluslar Topluluğu'na dahil olan Hindistan ve Pakistan'a giden yollan, bu bölgede bulunmaktaydı. Sovyetler Birliği'ne ve onun özellikle Doğu

Avrupa’da yayılmasıyla artan tehditlere karşı ise Batı savunma örgütü olarak 4 Nisan 1949’da NATO kurulmuş olmakla birlikte, Ortadoğu’daki İngiliz üslerinin Batı savunma sistemine bağlanması gerektiğini savunan ABD’nin de (Kore Savaşı’nın etkisi sonucu) bu projeyi desteklemesi Ortadoğu Komutanlı-ğı’nın gerçekleştirilebileceğine dair umutları arttırdı.[24] İngiltere ve ABD’nin Fransa’nın desteğini sağlamasından sonra, NA-TO’ya girişi 1952 yılına kadar özellikle İngiltere tarafından bu proje nedeniyle geciktirilecek olan Türkiye de bu projeye dahil edildi. Bu aşamadan sonra ise bütün dikkatler Arap dünyasının önemli bir ülkesi olan Mısır’ın bu projeye katılması üzerinde yoğunlaştı.

Mısır, Süveyş Kanalı’nı elinde bulunduran ve merkezi Kahi-re’deki Arap Birliği içindeki güçlü konumu nedeniyle önemli

bir ülkeydi. İngiltere, ABD, Fransa ve Türkiye, Mısır’ı belirtilen önemine binaen 13 Ekim 1951 tarihinde Ortadoğu Komu-tanlığı’na katılmaya davet ettiler. Mısır’daki Nahhas Paşa Hükümeti ise bu öneriye olumsuz cevap vermekle, Ortadoğu Komutanlığı projesine öldürücü bir darbe vurmuş oldu. Mısır’ın içinde bulunmayacağı bir Ortadoğu Komutanlığı böylece geçerliliğini yitirirken, Mısır’ın Arap dünyasındaki siyasi prestiji artmış oldu.[25] Mısır’ın Arap dünyasındaki prestijinin artışını kısa bir süre sonra bu ülkede iktidar değişikliğinin izlemesi ise, Mısır’ın Arap dünyasındaki Batı karşıtı kampın liderliğine oynaması sonucunu doğurdu.

Mısır’da “Hür Subaylar” Grubu, 22 Temmuz 1952’de krallık yönetimini devirdi. 18 Haziran 1953’te ise Mısır’ın cumhuriyet olduğu ilan edilerek monarşiye ve Mehmet Ali Hanedanlığına son verildi.[26]

Ortadoğu Komutanlığı projesi başarısızlığa uğramış olmakla birlikte, Kore Savaşı’nm Ortadoğu’nun önemini arttırması ve Mısır’da meydana gelen iktidar değişikliği dikkate alındığında, Ortadoğu’nun batı savunma sistemine bir şekilde bağlanması zorunlu hale gelmiş bulunuyordu. Bu konuda geliştirilen yeni proje ise Bağdat Paktı’ydı. Siyasi inisiyatifi eline geçirmiş olan ABD, 28 Aralık 1953’te Pakistan ile bir teknik ve ekonomik yardım anlaşması imzalayarak bu konuda ilk adımı atmış oldu. 2 Nisan 1954’te Türkiye-Pakistan Dostluk Anlaşması’nın imzalanmasını, 19 Mayıs 1954’te ABD-Pakistan Karşılıklı Savunma için Yardım Anlaşması takip

etti. Bağdat Paktı konusunda bu şekilde önemli adımlar atılmış olmakla birlikte, bu paktın başarısı Arap ülkelerini kapsamasına bağlıydı. Bu durumun bir

gereği olarak 1954 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye ile Irak arasında düşünülen işbirliği konusunda yoğun siyasi temaslar yapılmaktaydı.[27] Türkiye ve Irak'ın da içinde yer aldığı 8 Temmuz 1937'de imzalanmış ve beş yıl sürmüş olan Sadabat Paktı'nın, bölgesel sorunlar (İtalya'nın Ortadoğu'daki istek ve girişimleriyle Kürt sorunu) karşısında dayanışma pratiğinin doğmasına katkı yapmış olması ise Bağdat Paktı'yla ilgili olarak iki ülke arasında yapılmakta olan temasları olumlu yönde etkileyecektir. Bu dönemde İngiltere ile Mısır arasında da İngiltere'nin Mısır'daki askeri varlığı konusunda yoğun görüşme ve pazarlıklar sürüyordu.

Ortadoğu'da İngiltere'nin gücü, Mısır'daki askeri varlığa dayanmaktaydı.

İngiltere'nin Kanal Bölgesi'nde bulundurduğu askeri güç, Akdeniz bölgesi başta olmak üzere İngiliz çıkarlarının bulunduğu yerleri korumak açısından son derece önemliydi. Uzun görüşmelerden sonra İngiltere ve Mısır, Ekim 1954'te bir anlaşma imzaladılar. İngiliz güçleri, 14 Nisan 1956 tarihine kadar Kanal Bölgesi'nden çekilmesi, buradaki askeri üssün, Mısır'a, bir başka Arap devletine ya da Türkiye'ye bir saldın olması durumunda kullanılması kararlaştırılmıştır.[28] İngiltere, Mısır'daki askeri gücünü çekmeye karar verdikten kısa bir sonra Mısır'da bir başka iktidar mücadelesi sona erdi. Nasır (1918-1970), General Necip'i iktidardan uzaklaştırarak 17 Haziran 1954'te bütün yetkileri kendi eline aldı.[29] Nasır, Bağdat Pak-tı'nı İngiltere'nin Mısır'ı genel olarak Ortadoğu ve Arap devletlerinden izole etme girişimi olarak değerlendirirken, Batı ve di-

ğer bölge devletlerinin Bağdat Paktı konusundaki çabalan ise giderek hız kazanmış bulunuyordu.

Başbakan Adnan Menderes ve diğer Türk yöneticileri 6-14 Ocak 1955 tarihleri arasında Irak'ı ziyaret ettikten sonra, Bağdat dönüşü Suriye ve Lübnan'a uğradılar. Başbakan Menderes'in Suriye'deki görüşmeleri Hatay sorununun olumsuz gölgesi altında gerçekleştirilecekti. 1939 yılından beri

Hatay sorunu nedeniyle gergin olan Türkiye- Suriye ilişkileri, Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa’nm girişimleri sonucu 1946 yılında iki ülke arasında bir uzlaşmaya varılmasıyla sonuçlanmıştı. Türkiye, Hatay’ın kendisine ait olduğunun Suriye tarafından resmen tanınması konusunda ısrar etmemeyi, Suriye de bu sorunu resmen ileri sürmemeyi kabul etmişti. Hatay konusu, Suriye’de zaman zaman tekrar gündeme getirildiği gibi bu sıralarda “Büyük Suriye” idealini gerçekleştirmek çabasını sürdüren Ürdün Kralı Abdullah’ın Türkiye’yi ziyareti Suriye’de tepkiyle karşılanmıştı. Çünkü bu tarihlerde, Abdullah karşıtı Batı ve Arap basınında Türkiye’nin Abdullah’a yardım edeceği ve Suriye’nin Türkiye ile Ürdün arasında paylaşılacağı yönünde söylentilere rastlanmaktaydı.[2].[73] Başbakan Menderes, 14 Ocak 1955’te Suriye Başbakanı Faris al-Khuri ve diğer yetkililerle görüştükten sonra, aynı gün Beyrut’a geçerek Lübnan’daki yetkililerle de Bağdat Paktı konusunu görüştü. Suriye ve Lübnan Bağdat Pak-tı’na girme teklifine olumsuz yanıt vermişlerdir.[30] [31] Öte yandan Başbakan Menderes’in Şam’ı ziyareti öğrenci gösterileriyle protesto edilmişti. Bu protestolarda Baas Partisi’nin büyük rolü bulunmaktaydı.[32] Baas Partisi, Bağdat Paktı’nı, Arapları, Sovyet aleyhtarı bir koalisyona yöneltmek ve İsrail’i himaye etmek amacına yönelik bir girişim olarak görmekteydi.[33]

Bağdat Paktı’na gösterilen olumsuz tepkilere rağmen Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955’te Bağdat Paktı Anlaşması’nı imzaladılar. Bağdat Paktı, Arap Ligi’ne üye tüm devletlerin katılımına açık olduğu için diğer Arap devletleri istedikleri taktirde bu pakta katılabileceklerdi. 23 Eylül 1955’te, Pakistan, 3 Kasım 1955’te İran’ın katıldığı Pakt’a Ortadoğu’da başka bir Arap devleti katılmamıştır. İngiltere, 4 Nisan 1955’te Bağdat Paktı’na katılırken ABD ise Arap ülkeleri ve İsrail’in tepkilerini dikkate alarak katılmayı uygun görmemiştir.[34] Bağdat Paktı, Türkiye, Iran, Pakistan, Irak ve İngiltere’yi müttefik haline getirmenin yanında, Ortadoğu’da batı yanlısı ve karşıtı bir siyasi kampın doğmasına da neden alacaktır.

Baas Partisi, Batı lehindeki siyaseti ve Bağdat Paktı’na üye olması yüzünden Irak aleyhtarı şiddetli bir kampanya başlatırken,[35] Bağdat Paktı ile ilgili gelişmeler, Mısır’ın darbeden sonra yaşadığı izole atmosferden çıkıp aktif olarak Arap dünyasına döndüğü döneme de denk gelmiştir.[36] Anthony Eden Nasır ile Şubat 1955’te Kahire’de görüşüp bu pakta

katılmasını teklif etmiş olmakla birlikte Nasır, Batının Arap dünyasındaki güç merkezini Kahire'den Bağdat'a taşımak istediğini düşünerek, bu teklife olumsuz yanıt vermiştir.[37] Bağdat Paktı'na tepki olarak Mısır, alternatif bir kollektif güvenlik paktı arayışına girerken bu konuda Suriye'yi önemli bir ülke olarak değerlendirmekteydi.

Mısır ve Suriye, 1955 Martında, Bağdat Paktı'na karşı yeni bir Pakt'm hazırlıklarına başlayınca, Türkiye bu girişime tepki gösterdi. Başbakan Adnan Menderes, Suriye'nin Türkiye ile uzun bir sınıra sahip olduğunu unuttuğunu, Suriye Hükümetinin, Türkiye karşıtı politikasına devam durumunda Türkiye-Suriye ilişkilerinin geleceği konusunda endişe duyacağı yö-

nünde Suriy.e'yi uyarmıştır. Türkiye, bu konuda Suriye'ye 10 Mart 1955'te bir de nota vermiştir. Suriye ise verdiği cevabi notada Mısır'la yapılacak Pakt'm, Türkiye-Irak anlaşmasına yönelik olmadığını, Arap devletlerini İsrail tehdidine karşı korumak amacını taşıdığını ileri sürmüştür. -Türkiye ise 13 Mart 1955'te Suriye'ye ikinci bir nota vererek, Mısır ve Suriye'nin amacının Irak'ı tecrit etmek, Türk-Irak anlaşmasını etkisiz bırakmak amacına yönelik olduğunu savunarak, Suriye'ye bir kere daha uyarıyordu. Suriye Türkiye'nin protestosunu 20 Mart 1955'te reddedince, Türkiye-Suriye ilişkileri böylece çok gergin bir duruma gelmiş oldu.[38] Böyle bir ortamda Suriye, Türkiye'ye karşı Mısır'ın yanında yer alırken Mısır ise Suriye'nin desteğini arkasına alarak dış dünyada ittifak yapabileceği güçler aramaktaydı.

Yugoslav dış politikasının Batı ve Doğu blokları karşısında bağımsız kalmasına hayran olan Nasır, Yugoslavya Devlet Başkanı Tito ile Şubat 1955'te görüşmüştü.[39] Nasır'ın 18-24 Nisan 1955 tarihleri arasındaki Bandung Konferansı'na katılması ise onu tarafsızlık siyasetinin güçlü bir taraftan haline getirmiştir.[40] Tito ve Nehru ile yaptığı işbirliği ve kurduğu dostluk Nasır'm uluslararası arenada ve Arap dünyasında prestijini artmp, onu önemli bir lider haline getirmek kadar, Suriye üzerindeki Batı yanlısı Haşimi (Irak-Ürdün) etkisini de kırdı.[41] Nasır'm tarafsızlık siyaseti izlemeye başlaması üzerine Mişel Eflak ise şu açıklamayı yapmıştır: “Mısır Hükümeti'nin benimsediği tarafsızlık siyaseti, bizim partinin yedi yıl önce belirttiği siyasettir.”[42]

Mısır'ın, 27 Eylül 1955'te Çekoslovakya'dan silah satın alma anlaşması imzaladığı açıklaması yapılırken, Mısır ve Suriye ise 20 Ekim 1955'te bir savunma anlaşması imzaladılar.[43] Nasır'ın Çekoslovakya'dan silah satın alması, Suriye'nin Sov-yetler Birliğine yakınlaşmasına da olanak sağladı. Bu yakınlaşmanın bir sonucu olarak, Suriye-Sovyetler Birliği ticaret anlaşması, 16 Kasım 1955'te imzalandı. Suriye ve Mısır bu şekilde 1955 yılından itibaren her yıl artan bir şekilde Sovyetler Birliğinden ekonomik yardım almaya başlarken, Baas Partisi, Sovyetler Birliğine yönelik yakınlaşma siyasetinin bir gereği olarak Suriye Komünist Partisi ile işbirliği yapma yoluna gitti. Ba-. as Partisi bu dönemde, Suriye Komünist Partisi için şu sloganı kullanıyordu: "Aynı çizgide buluşabiliriz fakat onlara katılmayız."[44] Baas Partisi'nin Sovyetler Birliği'ne yönelik tutumunu olumlu yönde değiştirmesinde, SSCB'nin ulusal hareketler konusundaki politikasını değiştirmesi de önemli bir rol oynamıştır.

Uluslararası komünist hareket, 1930 ve 1940'h yıllar boyunca ulusal burjuvazi ile işbirliğini yasaklamış ve bunları hain olmakla suçlamıştı. SSCB'nin Birleşmiş Milletler'de daha önce belirtildiği gibi, Filistin'in paylaşılması yönündeki kararı 1947 yılında desteklemesi ve 1948 yılında kurulan İsrail Dev-leti'ni tanıması özellikle Ortadoğu'daki sosyalist ve komünist hareketleri bir moral krizin içine sokmuştu. 1955 yılından itibaren ise Sovyet yöneticileri ulusal hareketler ve ulusal burjuvazi konusunda yeni değerlendirmeler yapmak gereği duydular. Ulusal hareketlerle işbirliği yapmanın Sovyetler Birliği çıkarları açısından yararlı olacağı kararlaştırılırken, bu yeni tutum Şubat 1956'da yapılan Komünist Partisi 20. Kongresi'nden sonra Sovyetler Birliği'nin resmi politikası haline geldi.[45] Bu yeni politikanın da bir gereği olarak Sovyet Dışişleri Bakanı Dimitri Şapilov'un 22-27 Temmuz 1956 tarihleri arasında Şam'ı ziyaret etmesinden dört ay sonra ise Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli 30 Ekim 1956'da Sovyetler Birliği'ne gitti.[45] [46] Su-riye-Sovyetler Birliği ilişkisi bu şekilde giderek gelişirken, Su-riye-Mısır ilişkisi de bu tarihlerde Baas Partisi'nin de desteğini arkasına almaya başlayarak güçlenmekteydi. Baas Partisi'nin Mısır'daki Nasır yönetimine ilgi ve destek vermeye başlaması, genelde Ortadoğu, özelde ise Suriye-Mısır siyasi ilişkileri ve dengeleri açısından önemli gelişme ve değişimlerin başlangıcı da olacaktır.

Nasır'ın, Mısır'da ve uluslararası arenada etkili bir siyasi kişilik haline gelmesi, Baas Partisi'ne ilk kez Arap Birliği için uygun bir ortak bulmak fırsatını verdi. Zira Baas Partisi, 1955 yılma kadar Nasır'a sempati duymamıştı. Nasır'm şahsi diktatörlük rejimine, özellikle başta Edip Çiçekli olmak üzere Arap dünyasındaki diktatörlük rejimleriyle işbirliği yapmasına Baas Partisi karşı çıkmıştı. Nasır'm daha sonra Arap Milliyetçiliği'ni öne çıkarması ve Batı karşıtı bir politika izleyerek komşu Arap ülkelerinin sorunlarına ilgi duymaya başlaması, Baas Partisi'nin bu konudaki tutumunu değiştirdi. Mısır ve Suriye'nin özellikle Bağdat Paktı'na karşı takındıkları ortak düşmanlık, Baas Partisi'ni Nasır'a karşı daha hoşgörülü olmaya yöneltti. Baas Partisi Şubat 1956'da Mısır'la birleşmeyi bir slogan haline getirirken, Nisan 1956'da Baas Partisi'nin örgütlediği miting ve gösterilerde Mısır'la birleşme savunulmaktaydı. Mişel Eflak 17 Nisan 1956'da yaptığı bir konuşmada, Mısır'la birleşmek fikri üzerinde durdu. Bu konuşma Mısır'la birleşme konusunda Baas Partisi'nin resmi çizgisinin çerçevesi olarak değerlendirilir-

ken, partinin bütün yayınları ve gazetesi bu tarihten sonra Mısır'la birlik konusuna ağırlık vermeye başladı. Bu esnada, Baas Partisi'nin birliğin esasları konusunda kapsamlı ve açık bir planı bulunmazken iki ülkenin ilerici oluşu, birlik için yeterli koşul olarak görülmekteydi.[47] Suriye- Mısır birleşmesine yönelik süreç bu tarihlerde ağırlıklı olarak dış dinamik gelişmelerden itici güç kazanmaktaydı.

Bağdat Paktı ve Nasır'm 1955 'alından itibaren SSCB'den yardım almaya başlaması, Ortadoğu'daki bölgesel çatışma ve çekişmeye ideolojik bir boyut getirdiği gibi, çatışma ve çekişmeyi uluslararasılaştırdı.[48] Mısır ve Amerika arasındaki ilişki, 1955 sonbaharından sonra kritik bir aşamaya gelirken Nasır, iki süper devlet ABD ve SSCB'yi birbirine karşı kullanmak yoluyla kendi pazarlık gücünü arttırma siyaseti izlemeye başladı.[49] Nasır'ın iki süper devlet ile yapmaya başladığı siyasi dans, kısa bir süre sonra ortaya çıkacak olan Süveyş Krizi'ne davetiye çıkarmaktaydı.

Süveyş Krizi, Mısır'ın Nil üzerinde kurmayı tasarladığı ve büyük bir sulama projesi olan Aswan Barajı yüzünden ortaya çıkmıştı. Nasır'm, bu baraj projesi için teknik ve mali yardıma ihtiyacı vardı. Mısır Maliye Bakanı bu amaçla Washington'a giderek yardım talebinde bulundu. Mısır,

ABD, Ingiltere ve Dünya Bankası’ndan bu proje için yardım sözü almış olmakla birlikte, ABD Dışişleri Bakanı Dulles, ABD’nin Aswan Barajı için Mısır’a vermeyi daha önce kabul ettiği 200 milyon doları vermeyeceğini 20 Temmuz 1956’da açıkladı. İngiltere ve Dünya Bankası da aynı şekilde hareket edince, Nasır bu olumsuz gelişmeye tepki olarak 26 Temmuz 1956’da İskenderiye’de yaptığı bir konuşmada Süveyş Kanalı’m millileştirdiğini açıkladı.[50]

Nasır, millileştirmenin İngiltere ve Fransa’yı provoke edeceğini bildiği için Arap milliyetçiliği yönündeki duyguları harekete geçirmeye karar verdi. Arap dünyasının liderliğine oynamaya 1954 yılından itibaren hazır olduğuna inanan Nasır için Pan-Arabizm uygun bir araç durumundaydı.[254]

Süveyş Kanalı Şirketi’nin millileştirilmesi ve kanal yönetimine el konulması üzerine ortaya çıkan Süveyş Krizi yapılan diplomatik girişimler sonucu çözümlenemedi. Süveyş Krizi sırasında, Fransız Başbakanı Guy Mollet, 23 Ekim 1956’da yaptığı konuşmasında, Nasır hakkında şunları söylemiştir: “Bu diktatörün, uluslararası hukuku ve antlaşmaları hiçe sayarak yayılmacı bir politika izlemesi, bize Hitler’in pan-jermanizmi-ni ya da Stalin’in Çarlık döneminden kalma Panslav rüyasını hatırlatıyor.”[51] [52] Batı dünyası onu “küçük adımlarla gelen yeni Hitler” olarak tanımlarken, geçmişteki gurur ve özgüvenine yeniden kavuşan Mısır halkı tarafından “Reis” yani Başkan olarak Nasır büyük sevgi görmekteydi. Nil Vadisi boyunca sıralanan kasaba ve köylerde “Başını kaldır kardeşim” yazılı pankartlar asılmaktaydı.[53] İsrail’in 1956’da Sina’ya saldırıya geçmesi, yeni bir Arap-lsrail savaşma neden oldu. Fransa, İngiltere ve İsrail arasında, Mısır’a saldırmak ve Nasır yönetimini devirmek için gizli bir anlaşma yapılmıştı. Ahmet Kudsi’ye göre, “Fransa Cezayir’deki sorunlarından ötürü, İngiltere ve Amerika tarafından çıkarıldığı Ortadoğu’ya yeniden girmek isteğiyle İsrail’i destekliyordu.”[54] İngiltere ve Fransa, 30 Ekim 1956’da Mısır ve İsrail’e bir ültimatom vererek savaşa hemen son vermelerini istediler. Bu ültimatomu İsrail kabul etmekle birlikte,

Mısır reddetti. Bu durum İngiltere ve Fransa’ya Kanal bölgesine saldırma ve işgal etme olanağı sağladı. İngiltere ve Fransa 31 Ekim 1956’da Mısır’ı bombalamaya başlayarak saldırıya geçtiler.

Birleşmiş Milletler'in ateşkes önerisini taraflar 7 Kasım 1956'da kabul ederken, İngiltere ve Fransa BM'de yalnız kaldıkları gibi müttefikleri Amerika'dan da destek görmemişlerdi. Sovyetler Birliği'nin duruma tepki göstermesi ve uluslararası baskılar karşısında Ingiltere ile Fransa, 3 Aralık 1956'da geri çekileceklerini açıkladılar. İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin geri çekilmesi 22 Aralık 1956'da sona ererken İsrail birlikleri de işgal etmiş oldukları Sina Yarımadası'ndan çekilmeye başladı. Bu bölgelere Birleşmiş Milletler kuvveti yerleştirildi.[55] Ortadoğu'dan ve Batı'dan dört siyasi aktörün (Mısır, İsrail, İngiltere, Fransa) karşı karşıya geldiği Süveyş Krizi ve yaşanan savaş, ortaya çıkardığı sonuç itibariyle, ABD ve SSCB'yi ilgilendirecek (ve karşı karşıya getirecek) siyasal gelişmelere neden oldu.

Ortadoğu'daki bu savaş dünya sistemindeki yeni güç yapısının ve dengesinin açık olarak görülmesine olanak sağlarken, dünya sistemindeki ikinci sınıf siyasi aktörlerin iki süper gücün çıkarlarına meydan okumaya kalktıklarında veya kendi inisiyatifleri doğrultusunda hareket ettikleri taktirde siyasi[56] güçlerinin nereye kadar olabileceğini göstermiştir. Bu olaydan sonra Ingiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki siyasi gücü ve nüfuzu iyice zayıflarken Amerika kalıcı bir şekilde Ortadoğu'daki siyasi ilişkilere karışmış oluyordu. Filistin sorunu karşısındaki İsrail yanlısı tutumu nedeniyle Ortadoğu'da etkili bir siyasi nüfuz kurması yaklaşık on yıl gecikmiş olan Sovyetler Birliği de bu olaydan istifade ederek Arap dünyasındaki siyasi prestijini arttırmıştır.

İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a saldırması sonucu, Nasır Arap ulusçuluğunun sembolik figürü haline gelirken, aynı zamanda Arapların kahramanı da oldu. Nasır, askeri açıdan kaybetmiş olmakla birlikte, siyasal düzlemde her açıdan kazançlı çıktı ve Rus yardımı aldı.[57] Nasır, Mısır'ı Arap dünyasının bir parçası olarak görmeye başlarken onu uyandıran ve Mısır'ın kaderinin Arap dünyasının, bütününe bağlı olduğunu gösteren en önemli faktör ise İsrail tehlikesi oldu.[58] Mısır bu şekilde Arap dünyasında doğal bir merkez ve Nasır doğal bir lider haline gelirken, Arap dünyasında onun karizmasına yakın başka bir lider bulunmamaktaydı.[59]

Suriye, İsrail'e saldırdığı taktirde İngiltere ve Fransa tarafından işgal edilmekten korktuğu için savaşa gerçek anlamda katılmamış olmakla birlikte, Suriye'nin Mısır'a yönelik gösterdiği sempati ve destek iki ülkeyi

birbirine daha fazla yakınlaştırmıştı.[60] 11 Kasım 1956'da yapılan bir açıklamada ise Suriye'nin son bir yıl içinde Sovyet blokundan 20 milyon sterlin değerinde askeri malzeme aldığı iddia ediliyordu.[61] Suriye'nin Mısır ve Sovyetler Birliği'ne yönelik yakınlaşması bu şekilde artarken Ürdün'de de önemli siyasi gelişmeler meydana gelmekteydi.

Bağdat Paktı'nm Ortadoğu'da siyasi gerilimi arttırdığı bir ortamda, İngiltere Genelkurmay Başkanı, 1956 Ocak ayında Ürdün'e giderek bu ülkenin Bağdat Paktı'na katılmasını sağlamaya çalışması, Ürdün'de kısa bir süre içinde üç hükümet değişikliğine neden oldu. Bu ziyaret aynı zamanda, Ürdün'deki Arap Lejyonu'nun İngiliz Komutanı Glubb Paşa'mn 1 Mart

1956'da görevine son verilmesinde de etkili oldu.[30]' Ürdün'de 21 Ekim 1956 seçimlerinden sonra, milliyetçi sosyalist ve Nasır yanlısı Süleyman Nabulsi, 27 Ekim 1956'da hükümeti kurmakla görevlendirilince, Ürdün'ün ilk koalisyon hükümetini kurdu. Süleyman Nabulsi Hükümeti'nde bir Baasçı bakan da bulunurken, dış politikada tarafsızlık yanlısı bir hükümet Ürdün'de ilk kez iktidara gelmiş oluyordu.[62] [63]

İngiltere ve Fransa'nın, daha önce de belirtildiği gibi, Ortadoğu'daki gücünün zayıflaması, bu bölgede politik bir boşluk yaratmıştı. Suriye ve Ürdün'deki gelişmeleri de dikkate alan Amerika, bu boşluğun doldurulması gerektiğine inanmaktaydı. Bu politik boşluk doldurulmadığı taktirde, Sovyetler Birliği Ortadoğu'da tehlikeli bir güç haline gelebilecekti. Amerikan Başkanı Eisenhower, 5 Ocak 1957 tarihinde kongreye sunduğu ve Eisenhower Doktrini adını alan mesajında, Ortadoğu'da uluslararası komünizm tarafından tehdit edilen ülkelerin korunması için şu önlemlerin alınmasını öneriyordu:

1. Amerikan ekonomik ve askeri yardımını isteyen (Ortadoğulu) ülkelere yardım sağlayacak bir program hazırlanması,

2. Uluslararası komünizmin kontrolü altındaki bir ülke tarafından açık bir silahlı saldırıya uğrayacak (bölge) devletlerinin toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığını (talep edildiği taktirde) korumak amacıyla, Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması.[64]

Bu doktrin 9 Mart 1957 tarihinde Amerikan Kongresi tarafından onaylanarak resmi bir devlet politikası haline geldi.

Amerika, Suriye'yi 1957 yılının başlarında bir Sovyet uydusu olarak değerlendirirken, Suriye, Sovyetler Birliği'ni bir tehdit olarak görmediği gibi, Amerika'nın Eisenhower Doktrini'ni kabul etmesi yönündeki baskılara direndi.[65] Suriye'deki siyasi liderler ve ordu, Bağdat Paktı'na üye devletler ile ABD'nin, Suriye'deki hükümeti devirmek istediklerini ve bu nedenle Mısır'la birleşmeyi daha fazla arzulayarak bu birleşmenin Suriye'nin gücünü arttıracağına inandılar.[66] Bu arada Ürdün'de 1956 yılının başlarında meydana gelen siyasi gelişmeler de kritik bir hal almaya başlamıştı.

Kral Hüseyin ile Başbakan Nabulsi arasında 1957 Şubatının başından itibaren bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Anlaşmazlığın kaynağını, hükümetin SSCB ile ilişki kurma ve Çin'in tanınması kararım alması oluşturmaktaydı. Kral Hüseyin, komünist tehlikesine karşı Başbakan Nabulsi'yi uyarıp hükümetin bu konuda gerekli önlemleri almasını istemekteydi. Ürdün Kra-linın, hükümete haber vermeden bazı kararları alması üzerine ise Nabulsi Hükümeti bu durumu protesto ederek, 1 Nisan 1957'de istifa etti. Hükümetin istifa kararı daha sonra geri aldırılmış olmakla birlikte siyasi gerginlik devam etti. Bu arada, Kral yanlısı kuvvetler ile sol eğilimli subayların komutası altındaki askerler arasında 13 Nisan'da çatışma çıktı. 24 Mayıs 1956'da Glubb Paşa'nm yerine Ürdün Genelkurmay Başkanı olan ve Kralı devirmek isteyen Ali Abu Nuwar bu görevden uzaklaştırılarak ülkeyi terk etmesine izin verilince Suriye'ye sığındı. Ali Hayari yeni Genelkurmay Başkanı olduktan sonra resmi bir görevle Şam'a gitti. Ali Hayari, Ürdün Genelkurmay Başkanlığı görevine üç gün önce getirilmiş olmakla birlikte Şam'da bu görevden istifa ettiğini açıkladı. Ürdün Kralı ise tüm siyasi partileri yasaklayarak, parlementoyu dağıtıp sıkıyönetim ilan ederken, Suriye'ye sığınmış olan iki Ürdünlü General Şam'da ortak bir açıklama yaparak, Kral Hüseyin'e karşı olduklarını, Mısır ve Suriye'yle yakın işbirliği kurulmasını istediler.[67]

Suriye ve Ürdün arasında siyasi gerginlik yaşanırken, 24 Temmuz 1957'de Moskova'ya giden "Kızıl milyoner" diye tanınan ve Sovyet yanlısı grubu temsil eden Suriye Savunma Bakanı Halid El-Azm, 6 Ağustos 1957'de

Sovyetler Birliği ile ekonomik ve teknik yardımı öngören bir anlaşma imzaladı. Kısa bir süre sonra ise ciddi bir Suriye-Amerika krizi meydana geldi. Bu kriz, Suriye'nin, ABD'yi Suriye'deki rejime yönelik komplo düzenlemekle itham etmesi sonucu ortaya çıktı. Suriye, Şam'daki ABD Büyükelçiliği'nde görevli iki Amerikalı diplomatın ülkeyi terk etmesini isterken, Amerika da buna misilleme olarak Washington'daki Suriye Büyükelçisi'nin ülkeyi terk etmesini bildirdi. Suriye'nin buna karşılığı ise ABD'nin Şam Büyükelçisi'nin ülkeyi terk etmesini istemek oldu.[68] Suriye-Amerika ilişkileri giderek gerginleşirken, Suriye ordu kademelerinde tasfiyelere girişilmesi ve Suriye Genelkurmay Başka-nı'nın değiştirilmesi Ortadoğu'da bütün dikkatleri Suriye üzerinde yoğunlaştırdı.

15 Ağustos 1957'de Suriye Genelkurmay Başkanlığı görevine Afif Bizri'nin getirilmesi, komünistlerin Suriye ordusunda egemenlik kurduğu şeklinde yorumlanmaktaydı. Afif Bizri'nin komünist ve Sovyet yanlısı olarak bilinmesi Batı ve bazı bölge ülkelerinin kaygı duymasına neden olmuştur.[69] Komünistlerin Suriye'de daha önce hiç ulaşamamış oldukları bir siyasi güce kavuşmalarında Baas Partisi ile yapılan işbirliğinin de rolü bulunmaktaydı.[70] Suriye'de komünistlerin gücünü arttırmasm-dan Baas Partisi endişeye kapıldığı gibi, Suriye'nin kuzeyindeki komşusu Türkiye de durumdan kaygı duymaktaydı. Türkiye kendi kuzey komşusu Sovyetler Birliği'nin Suriye aracılığıyla Türkiye'yi kuzeyden ye güneyden bir siyasi paranteze almak istediğine inanmaktaydı.

Kuşatılma sendromu yaşayan Türkiye, Silahlı Kuvvetleri'ne Suriye sınırında Eylül 1957'de askeri manevralar yaptırmaya başlayınca, Suriye'deki yöneticilerde özellikle Batılı devletlerin Suriye'deki rejimi devirmek istediklerine dair inanç güçlenmeye başladı.[71] Türkiye'nin Suriye'ye yönelik bu tutumu, Sovyetler Birligi'nin Türkiye'ye karşı olumsuz bir tutum takınmasına neden olurken, Amerika bu konuda doğal olarak Türkiye'yi destekledi. Bu kriz Eisenhower Doktrini'ni test etmek açısından önem kazanırken, Amerika ve Sovyetler Birliği Ortadoğu'da ilk defa dolaylı olmayan bir şekilde çatışmanın eşiğine gelmişlerdir.

Türkiye, Suriye'nin aşırı bir şekilde silahlanmasını dikkate alarak bu durumun Türkiye'nin güvenliğine bir tehdit yönelttiğine inanmaktaydı. Bu arada Türkiye Savunma Bakanlığı, 14 Eylül 1957'de yaptığı bir

açıklamada, Suriye sınırındaki askeri harekatın planlı NATO manevralarından ibaret olduğunu açıklamıştır.[72] İki Sovyet savaş gemisinin Suriye’nin Lazkiye Lima-m’m ziyaret etmesi ise Türkiye’nin Suriye’den duyduğu endişeleri arttırmıştır. 1957 yılındaki bu bunalım, böylece Mosko-va-Şam ekseni ile Washington-Ankara ekseninin karşılıklı güç gösterilerine dönüşmüştür. İki süper gücün doğrudan bir çatışmayı göze alamaması ise, bunalımın tırmanabileceği noktayı belirlemekteydi. Süveyş Krizi’nde olduğu gibi belirleyici olacak olan iki global aktördü.

Suudi Arabistan’ın arabuluculuk girişimi ve BM Genel Ku-rulu’nda yapılan diplomatik girişimler sonucu bunalım, sıcak bir çatışmaya dönüşmeden Ekim 1957 sonundan itibaren yumuşama eğilimi gösterdi.[73] Bu arada, Suriye’de siyasetin harareti giderek yükselirken, Baas Partisi ile komünistler arasındaki siyasi çekişme ve mücadele kızışmaktaydı!

Ekrem Hurani, Meclis Başkanı seçilince, komünistlerin kazançlı çıkacağına kesin gözüyle bakılan Kasım 1957’de yapılacak yerel seçimleri erteledi. Salah Bitar ise New York’ta ABD’nin BM’deki Büyükelçisi ile görüşme yapmak üzere ABD’de bulunurken Amerikan Sosyalist Partisi’nin başkanı Norman Thomas’m Şam’a giderek komünist olmayan sosyalizme destek verdiğini açıklaması, Baas Partisi tarafından komünistlerin Suriye’de iktidar olabileceği şeklinde yorumlandı.[74] Daha önce Suriye’de iç politika gelişmeleri açıklanırken belirtildiği gibi, Baas Partisi, komünistlerin Suriye’deki siyasi yükselişini tek başına durduramayacağını anlayınca Mısır’la birleşmek fikrini güçlü bir şekilde savunmaya başladı.

Baas Partisi ile Nasır’m komünistlere bakışı aynı olduğu için Mısır’la birleşmek komünistlerin Suriye’deki siyasi yükselişini engelleyebileceği gibi bazı Arap milliyetçileri tarafından “Araplar’m Bismark’ı” olarak görülen Nasır[75] önderliğinde, Arapların modern tarihte büyük bir ümitle bekledikleri Arap birliği hedefi de gerçekleşmiş olacaktı.[76]

Siyasi istikrarsızlık ortamında muhafazakar unsurlar da dahil, birçok Suriyeli, solun güçlenmesi ve siyasi istikrarsızlıktan kurtulmanın yolunun Mısır’la birleşmekten geçtiğine inanma-

ya başlamıştı. Bu durum Baas Partisi'nin Mısır'la birleşmek konusundaki hareket marjını Suriye iç politikasında genişletirken, Nasır karşısında ise alternatifsizlikten kaynaklanan bir siyasi handikaba neden olmaktaydı. Bu duruma rağmen, Suriye'de Şubat 1954'te çoğulcu siyasal hayata yeniden geçildi. 1957 yılının sonuna kadar iç dinamiklerden kaynaklanan istikrarsızlığın ve dünyada yoğun bir şekilde yaşanan Soğuk Sa-vaş'ın Ortadoğu'ya ve Suriye'ye yansıyan olumsuz etkiler ile birleşmesi sonucu ortaya çıkan atmosferde Suriye, Mısır'la birleşmeye gitmek zorunluluğu ile karşı karşıya bulunmaktaydı.

1

Hourani, Arap Halktan Tarihi, s. 466

2

Hourani, a.g.e., s. 467

3

Be'eri, a.g.e. s. 71-72

4

Mufti, a.g.e. s. 68-69; Seale, a.g.e. s. 166. 170

5

Olson, a.g.e. 25-26

6

Seale, a.g.e. s. 164

7

Devlin, a.g.e. s. 68; Rabinovich, a.g.e. s. 12

8

Abu Jaber, a.g.e. s. 44

9

Halpern Manfred, The Politics of Social Changes in the Middle East and North Africa, Princeton: Princeton University Press, 1965, s. 156

10

Kudsi, a.g.e. s. 59; Peretz Don, The Middle East Today, (6. Baskı), Westport:Praeger Publishers, 1994, s. 415

11

Olson, a.g.e. s. 26; Devlin, a.g.e. s. 69

12

Devlin, a.g.e. s. 69-70

13

Olson, a.g.e. s. 26

14

Abu Jaber, a.g.e. s. 47

15

Be’eri, a.g.e. s. 137

16

Olson, a.g.e. s. 27

17

Abu Jaber, a.g.e. s. 47; Olson, a.g.e. s. 27

18

Hudson C. Michael, ArabPolitics: The Search for Legitimacy, NewHaven and London, Yale University Press 1977, s. 257

19

Devlin, a.g.e. s. 70-72

20

Be’eri, a.g.e. s. 134

21

Olson, a.g.e. s. 28

22

Be’eri, a.g.e. s. 134

23

Mufti, a.g.e. s. 89; Rabinovich, a.g.e. s. 13

24

Kürkçüoğlu, a.g.e: s. 34; Uçarol Rifat, Siyasi Tarih (1789-1994) (4. Baskı), İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 699

25

Kürkçüoğlu, a.g.e. s. 35; Kerr H. Malcolm, The Arab Cold War, NewYork: Oxford University Press, 1971, s. 4

26

Vatikiotis P. J. The History of The Modem Egypt, (4. Baskı), Baltimore, The John Hopkins University Press, 1991, s. 378-383

27

Kürkçüoglu, a.g.e. s. 54, 61

28

Hourani, a.g.e. s. 420-421; Hopwood Derek, Egypt: Politics and Society(1945-1990), London and NewYork: Harper Collins Academic, 1991, s. 41

29

Vatikiotis, a.g.e. s. 387

30

Kürkçüoğlu, a.g.e. s. 16-17

31

Kürkçüoğlu, a.g.e. s. 61

32

A Survey of the Ba'th Party..., s. 45

33

Abu Jaber, a.g.e. s. 49

34

Kürkçüoğlu, s. 64-68

35

Abu Jaber, a.g.e. s. 46

36

Mufti, a.g.e. s. 71

37

Hopwood, a.g.e. s. 43

38

Kürkçüoglu, a.g.e. s. 73-74

39

Bu konuda bkz: Cigar Norman, Arab Socialism Revisited: The Yugoslav Roots of its Ideology”, Middle Eastern Studies, Vol. 19 No. 2, April 1983, s. 152-180

40

Stevens G. Georgiana, “Arab Neutralism anc Bandung”, The Middle East Journal, Vol. 11, No. 2 Spring 1957, s. 147-151

41

Be’eri, a.g.e. s. 130-131

42

Devlin, a.g.e. s. 84

43

Vatikiotis, a.g.e. s. 391-393

44

Olson, a.g.e. s. 27

45

Bu konuda bkz: Abu Jaber a.g.e. s. 50

46

Mufti, a.g.e. s. 76

47

Bu konuda bkz: Abu Jaber, a.g.e. s. 48-51, 55-56

48

Halpern, a.g.e. s. 370; Seale, a.g.e. s. 238

49

Mufti; a.g.e. s. 67

50

Kürkçüoglu, a.g.e. s. 81-82; Hopwood, a.g.e. s. 46

51

Mufti, a.g.e. s. 66, 78

52

Vidal Dominique- Gresh Alain, Ortadoğu, (Çev. Hamdi Türe), İstanbul, Alan Yayıncılık, 1991, s. 59

53

A.g.e. s. 61

54

Kudsi, a.g.e. s. 65

55

Kürkçüoglu, a.g.e. s. 86-89

56

Hourani, a.g.e. s. 427

57

Leiden Carl, “Arab Nationalizm Today”, Middle East Review, Vol. XI, No. 2, Winter 1978, s. 47

58

Kudsi, a.g.e. s. 27

59

Hopwood, a.g.e. s. 58

60

Hopwood, Syria, s. 39

61

Kürkçüoglu, a.g.e. s. 101

62

Halpern, a.g.e. s. 398; Be’eri, a.g.e. s. 229

63

Bu konuda bkz: Peretz Don, The Middle East Today, (6. Baskı) Westport: Praeger Publishers, 1994, s. 352

64

Kürkçüoglu, a.g.e., s. 115-116.

65

Hopwood, a.g.e., s. 39.

66

Devlin, a.g.e., s. 91.

67

Bu konuda bkz. Kûrkçüoglu, a.g.e., s. 101-102.

68

Polk, a.g.e., s. 399-400

69

Bu konuda bkz: Kûrkçüoglu, a.g.e., s. 103.

70

Jaber, a.g.e., s. 54.

71

Devlin, a.g.e., s. 90.

72

Kürkçûoğlu, a.g.e., s. 106.

73

Kûrkçüoglu, a.g.e., s. 108-112.

74

Olson, a.g.e., s. 28-29.

75

Bessam Tibi, Arap Nationalism, (2. Baskı), Newyork: St. Martin’s Press, 1991, s. 207.

76

Jaber, a.g.e., s. 55.

BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİ NİN KURULUŞU

Nasır, Suriye ile birliği 5. yılının sonuna kadar ciddi bir şekilde düşünmemiş olmakla birlikte, Suriye’de komünistlerin iktidara gelme olasılığı onu harekete geçirdi. Nasır, bu konuda kendisine daha önce yapılan tekliflere, birlik için kapsamlı planlar hazırlanması gerektiği[320] şeklinde cevap vermişti, ancak durum bu sefer kritikti.

Mişel Eflak, Nasır’ı Kahire’de Kasım 1957’de ziyaret etti. Bir Mısır Parlamento Heyeti ise ortak bir toplantısını, Suriye Parlamentosu ile 18 Kasım 1957’de yaparak federal bir birlik konusunda oybirliği ile anlaşmaya vardı. Bir Suriye askeri heyeti ise 12 Ocak 1958 tarihinde Kahire’ye giderek Nasır’dan iki ülkenin acilen birleşmesini istedi. Bu girişim, hükümetin bilgisi dışında gerçekleşmişti. Suriye Hükümeti, askerleri Kahire’ye gitmeye teşvik etmiş olan Salah Bitar’ı, 16 Ocak 1958’de Mısır’a gönderdi. Salah Bitar, Kahire’de Nasır ile birlik konusunda görüşmeler yaptı.[321] Nasır, teoriye meraklı olmayan pragmatist

320) Jaber, a.g.e., s. 58; Seale, a.g.e., s. 315.

321) Jaber, a.g.e., s. 56.

bir kişi olarak, soyut teorik kabullerden yola çıkılarak hazırlanmış formüllere karşı olan birisiydi.[1] Nasır, bu kişisel özelliği doğrultusunda Suriye heyeti ile görüşmeler yaparken güçlü bir konumda bulunuyordu. Suriyeliler bölünmüş ve güçlü bir liderden yoksundu. Nasır’a göre; Baas Partisi ya Mısır’la birleşecek veya komünistlerin Suriye’de iktidarı almasını

kabullenecekti. Nasır, bu noktadan hareket ederek onlara fazla imtiyaz vermeden koşullarını rahatlıkla empoze edebilirdi.[2]

Nasır, görüşmeler esnasında üç somut talepte bulundu: 1. Koşulsuz ve tam bir birlik, 2. Bütün partilerin kapatılması, 3. Suriye ordusunun politikadan uzak durması.

Baas Partisi ilk iki koşulu, Suriye ordusu ise 3. koşulu kabul etmekten başka bir seçeneğe sahip bulunmuyordu.[3] Baas Partisi Nasır'a "Kollektif Liderlik" önerisini yapmış ancak Nasır iktidarı başkasıyla birlikte paylaşmaya niyetli olmadığı için bu öneriyi reddetmişti.[4] Baas Partisi liderleri, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde Nasır'ın kendilerine ayrıcalıklı bir yer vereceğine inanarak partiyi kapatmaya karar verirken, Suriye'deki birçok subay ise Irak'taki gerici rejim ile birleşme olasılığına ve İsrail'e karşı bir güvence olur düşüncesiyle Mısır'la birleşmeyi kabul etti.[5] Nasır ve Şükrü "Kuvvetli Birleşik Arap Cumhuri-yeti'nin" kurulduğunu 1 Şubat 1958'de ilan ederken, Baas Partisi bu sonuçtan memnun görünmekteydi.

Suriye'nin Mısır'la birleşmesi modern tarihte eşine az rastlanan bir örnekti. Komşu olmayan iki ülke gönüllü bir şekilde birleşirken,[6]bu Birlik, katılmayı arzu eden bütün Arap devletlerine açıktı. Baas Partisi üç kutsalından (Birlik, Özgürlük ve

Sosyalizm) en önemlisi olan dağınık durumdaki Arap ulusunu birleştirmek ülküsünü gerçekleştirdiği gibi, komünistlere karşı da güç kazandığına da inanmaktaydı.

Nasır bütün Arapların ilerici lideri ilan edilirken, iki ülkenin geleneği ve gücü (Mısır Maşrık'daki Arap nüfusunun yarısından fazlasına sahipti) farklı olduğu için Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin küçük bir ortağı olmaya mahkumdu.[7] Bu duruma rağmen Suriye-Mısır birleşmesinin özellikle bölgede siyasi reaksiyon doğurması kaçınılmazdı. Ürdün ve Irak'ta-ki iki Haşimi Lider, Suriye-Mısır birleşmesini kendi iktidarlarına yönelik bir tehdit olarak gördükleri için, 14 Şubat 1958'de bir anlaşma imzalayarak Arap Federasyonu'nu kurdular.[8]

Mısır ve Suriye'de 21 Şubat 1958'de yapılan referandum, Birlik ve Nasır'm Başkanlığının % 99.9 oylanması sonucunu verdi.[9] Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin anayasası, Nasır'a nasıl bir güç kazandırdığını ortaya koymaktadır: Cumhurbaşkanı devletin başı ve silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır. Bir ya da daha fazla cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilir ve görevden alabilir. Bakanları görevden almak ve atamak yetkisine sahip olduğu gibi, parlamentoyu feshetmek hakkına sahiptir.[10] Nasır 6 Mart 1958'de Sabri Asali ve Ekrem Hurani'yi Cumhurbaşkanı Yardımcısı görevine getirirken, Salah Bitar kabinede Devlet Bakanı, Ekrem Hurani'nin adamı Halil Kallas Ekonomi Bakanı oldu. Abdülhamid Sarraj ise Askeri İstihbarat Başkam olarak görevine devam etti.[11] Nasır, Suriyelilere bu şekilde yüksek görevler vermiş olmakla birlikte ileride, tüm gücü ve yetkiyi kendi eline almış birisi olarak kararları tek başına vermeye başlayacaktı.

Nasır, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasından hemen sonra Suriye'deki komünist nüfuzunu ortadan kaldırmaya ve Mısır'daki gibi çok köklü olmamakla birlikte bazı iktisadi uygulamalara başladı. Nasır'm komünistlere yönelik nefretini bilen Suriye Komünist Partisi lideri Halid Bektaş bu durumu dikkate alarak Birlik kurulduktan hemen sonra Suriye'yi terk ederek Doğu Avrupa'ya gitti. Nasır, Birlik kurulduktan üç hafta sonra ilk önemli iş olarak, Suriye Genelkurmay Başkanı Afif Bizri'yi görevinden uzaklaştırarak, Birleşik Arap Cumhuriyet Ordusu Komutanı olarak Jamal Faysal'ı görevlendirdi.[12] Bu durum Nasır ile Suriye subayları arasında ilk ciddi anlaşmazlık nedeni olurken, Suriye'de bazı karışıklıklar doğmaya başladı. Suriye eski Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli'nin Birlik gerçekleştikten sonra söylediği şu sözler durumu aydınlatmaktadır: "Siyasetçilerden oluşan bir millet meydana getirdiniz. İnsanların yüzde ellisi milli lider, yüzde yirmi beşi Peygamber ve asgari yüzde onu da Tanrı olduğuna inanıyor."[13] Suriye Mısır'la birleşmiş olmasına rağmen istikrara kavuşamazken, bu birleşme, Bağdat Paktı'nm Arap ülkelerinde hızlandırdığı bölünme ve çekişmelerde siyasi katalizör rolü de oynadı.

Lübnan Devlet başkam Camille Chamoun, özellikle Eisenhower Doktrini'ni kabul etmesinden sonra, Nasırcılığa karşı çıktı ve Araplar arası sorunlar karşısında tarafsızlık siyasetini bırakarak, Batı, özellikle Amerikan yanlısı, bir siyaset izlemeye başladı. Lübnan ile Mısır arasındaki ilişkiler gerginleşirken Lübnan'daki iç dengeler de sarsıntıya uğradı. Lübnan

yöneticilerinin Batı taraftarı politikaları, Lübnanlı Arap milliyetçilerinin hoşnutsuzluğu ile karşılaşırken, Müslüman topluluk daha fazla eşitlik talep etmekteydi. Maruniler ise Lübnan'da geliş-

mekte olan Arap Milliyetçiliği duygusuna tepki göstererek, Batı ile daha yakın ilişkilerden yanaydı.[14] Camille Chamoun, Eylül 1958 sonunda Başkanlık süresi dolacağı ve Anayasa gereğince yeniden seçilmesi mümkün olmadığı halde, dört yıl daha görev yapmak için Anayasada değişiklik yapmak isteyince, Nasır yanlısı karşıtları ve taraftarları arasında silahlı bir çatışmanın başlamasına neden oldu. Chamoun, Lübnan'daki çatışmaları Nasır'm kışkırttığını iddia ettiği gibi, Irak'ta 14 Temmuz 1958'de darbe meydana gelince, ABD'den Eisenhower Doktrini gereği yardım istedi. ABD, Lübnan Hükümeti'ne yardım etmek amacıyla Beyrut sahillerine 10.000 Amerikan Deniz Piyadesi'nin çıkarma yapmasına karar verdi. ABD'nin bu kararı Eisenhower Doktrini'nin ilk uygulaması olurken 1958 yılının sonlarına doğru Amerikan Birlikleri çekildi ve Lübnan'da hayat normale döndü.[15]

Amerikan deniz piyadelerinin Lübnan'a çıkarma yapmasından bir gün sonra, Ürdün Kralı Hüseyin de ABD ve İngiltere'den askeri yardım talebinde bulunmuştu. İngiltere, Kral Hüseyin'in bu isteğine olumlu yanıt vererek, Kıbrıs'ta üstlenmiş bulunan 2000 kişilik bir birliği 17-18 Temmuz 1958'de Ürdün'deki rejimi korumak için bu ülkeye göndermiştir.[16] Lübnan ve Ürdün'de yaşanan gelişmelerde Suriye-Mısır birleşmesinin rolü olduğu gibi, Irak'ta 14 Temmuz 1958'de meydana gelen darbenin de büyük etkisi olmuştur.

İrak, daha önce belirtildiği gibi Arap ülkeleri içinde 1930 yılında bağımsızlığına kavuşan ilk ülke olduğu gibi, aynı zamanda 1936 yılında ilk askeri darbeyi yaşayan ülkeydi. 1941 yılında ise Raşit Ali Geylani darbesi olmuştu. Bu tarihten sonra ise Irak, 1958 yazma kadar göreli olarak en istikrarlı ülke

olarak kabul ediliyordu. Bununla birlikte Irak da Suriye gibi, “mozaik” toplum yapışma sahipti. Dinsel, etnik ve dini azınlıkların yanında Sünniler, Şiiler, Araplar ile Kürtler ve Müslü-manlar ile Hıristiyanlar arasında siyasi tansiyon yüksekti.[17] [18] İrak Baas Partisi, 1954 yılına kadar herkese açık

olmayan siyasi bir çizgi izlemekte ısrar etmişti. Bu dönemde İrak Komünist Partisi, Ulusal Demokratik Partisi ve İstiklal Partisi parlamento seçimlerine katılmak için “Ulusal Cephe” oluşturduklarını açıkladıkları zaman, Irak Baas Partisi kendine özgü bir siyasi çizgi izlediğini iddia ederek ve bu cephe karşısında sert bir tutum takınarak seçimlere girmeyi kabul etmemişti.

Irak Baas Partisi, 1955 yılından sonra ise diğer partilere karşı daha esnek bir siyasi tutum takındı.[330] İraklı asker ve sivil politikacılara Nasır milliyetçiliği cazip gelmekteydi, ancak Pan-Arabizm Irak’taki Şiiler arasında pek popüler değildi. Aynı durum Kürtler için de fazlasıyla geçerliydi. Bu duruma rağmen Nasır ve Pan-Arabizm, monarşi karşıtı 1958 darbesinin siyasi ilham kaynağı oldu.[19] Lübnan ve Ürdün’deki rejimleri Batılı güçler kurtarmıştı ama Ortadoğu’da oynanan siyasi satranç oyununu Suriye’den sonra Irak’ta da Nasır kazanmıştı.

Başbakan Nuri Sait Paşa’mn Irak’ta izlediği siyasi baskı politikaları, Komünistler, Baasçılar, İstiklal ve Milli Demokrat Partisi gibi milliyetçi ve solcu siyasi grupları, General Abdül-kerim Kasım’ın destekçileri durumuna getirirken, Kasım, 14 Temmuz 1958 tarihini darbe için ideal bir tarih olarak görmekteydi. Lübnan’daki iç savaş doruk noktasına çıkmıştı. Kral Faysal, Veliaht Prens Abdulillah ve Başbakan Nuri Sait ise bu tarihte Bağdat Paktı Liderler Konferansı’na katılmak üzere Is-tanbul’a gitmek için hazırlık yapmaktaydı.[20] Irak’ta 14 Temmuz 1958 darbesi sonucu Cumhuriyetçi bir rejim kurulurken Kral Faysal, Prens Abdulillah ve Nuri Sait Paşa öldürüldüler.

Birçok kişi Irak’taki darbede Nasır’ın etkili olduğuna inanırken, Nasır Tito’nun konuğu olarak Yugoslavya’da bulunuyordu. Bağdat’ta Kasım’m zaferi, aynı zamanda Nasır’ın zaferi olarak yorumlandı. Nuri Sait’in devrilmesiyle Nasır’m önemli bir rakibi siyaset sahnesinden elimine edilmişti.[21] Bağdat Pak-tı’nm önemli aktörlerinden Nuri Sait Paşa bu şekilde tasfiye edilirken, bu paktın bir diğer önemli aktörü Adnan Menderes ise 27 Mayıs 1960’da Türkiye’de gerçekleştirilecek bir askeri darbe sonucu siyasal hayattan kalıcı olarak uzaklaştırılacaktı.

Irak’ta 1958 yılında monarşi yıkılınca Haşimi Hanedam’mn öteki kolu Ürdün’ü yönetmeye devam etmekle birlikte, Haşimi Hanedam’mn Arap siyasi hayatındaki o zamana kadar devam eden siyasi etkinliği önemli ölçüde zayıflamış oldu.[22] Suriye-Mısır birleşmesine yönelik olarak kurulmuş olan Irak ile Ürdün arasındaki Arap Federal Birliği ise 2 Ağustos 1958’de sona erdi.

Irak’taki bu darbe, yukarıda belirtildiği gibi, Bağdat Paktı açısından önemli bir gelişmeydi. Türkiye’nin Irak’taki rejim değişikliğine askeri müdahalede bulunma olasılığı gündeme gelmiş, Türkiye’nin Irak’a yönelik tutumunda daha sonra yumuşama olmuştur. Irak, 24 Mart 1959’da Bağdat Paktı’ndan resmen çekilerek bu Pakt’ın Arap dünyasıyla olan tek siyasi bağlantısına son vermiş oldu. Pakt’m merkezi Ankara’ya taşınırken adı da Merkezi Anlaşma Örgütü (CENTO) olarak değiştirilmiştir.[23]'Irak’taki darbe, Arap birliğinin önündeki en

büyük engeli ortadan kaldırırken, Birleşik Arap Cumhuriyeti Irak’taki rejimi ihtilalden sonra ilk tanıyan ülke olmuştur.

Irak’ta bir devrim konseyi oluşturulduğu gibi, yeni bir hükümet de kurulmuştu. Abdulkerim Kaşım Başbakan ve Savunma Bakanı, Abdüsselam Arif Başbakan Yardımcısı ve İçişleri Bakanı, Baasçı Fuad Rikabi ise Kalkınma Bakanı oldu. 1958 Darbesi esnasında Baas’ın Irak’taki üyeleri birkaç yüz kişiden ibaretken, Albay Ahmet Hasan al-Bakr monarşi devrildikten kısa bir süre sonra Baas’a katılmıştır.[343] Mişel Eflak darbeden hemen sonra Bağdat’a giderek parti üyeleriyle bir toplantı yaptı ve onları Birleşik Arap Cumhuriyeti’ne katılma konusunda faaliyette bulunmaya çağırdı. Irak’ın birliğe katılması, Baas’m Nasır karşısında Birleşik Arap Cumhuriyeti’ndeki güç dağılımı konusundaki pazarlık gücünü arttırmasına olanak sağlayacaktı.[24] [25]

Irak ile Mısır arasında birlik için görüşmeler başlarken iki ülkenin ortak özellikleri de bulunmaktaydı: Her iki ülkede de monarşiler devrilerek Batı etkisine son verilmiş ve devrimci rejimler kurulmuştu.[26] Abdüsselam Arif Başkanlığında bir Irak delegasyonu 19 Temmuz 1958’de Şam’da Nasır ile biraraya gelerek yakın işbirliği konusunda bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmada sürpriz olan nokta, Arap Birliği’ne atıfta bulunulmamış

olmasıydı. Kasım önce içerde birliği ve bağımsızlığı güçlendirmek istiyordu.[27] Birçok Iraklı, petrol zenginliğini ve ülkenin egemenliğini Birleşik Arap Cumhuriyeti ile paylaşmak istemiyordu. Irak, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılırsa Suriye gibi bu birliğin küçük bir ortağı olacağını fark etmişti.[28] Mı-sır-Suriye birliğinden kaynaklanan sorunları yakından bilen

Kasım, bu nedenlerden dolayı Mısır'la birleşmeyi bir süre erteleme yanlısıydı. Irak delegasyonu Şam'dan döndükten birkaç gün sonra Kasım yaptığı bir basın açıklamasında önceliği Irak'ın bağımsızlığına verdiğini açıkça belirtti. Arif ise farklı düşünüyordu. Baas üyesi olmamakla birlikte, Irak'tâki Baasçı-ların etkisi altında kalarak Arap Birliği'nden yanaydı. Arif; Şam'da Nasır ile yaptığı görüşmede, Kasım'a karşı gelerek Arap Birliği'ni destekleyeceğine dair Nasır'a söz vermişti. Aslında Kasım'a rağmen anlaşmayı imzalamakla ihanet etmişti. Arif 30 Eylül 1958'de Başbakan Yardımcılığı ve İçişleri Bakanlığı görevlerinden alındı ve Batı Almanya'ya Büyükelçi olarak atandı. Arif bu karara bir süre direndiyse de gitmeyi kabul etti. Avrupa başkentlerini dolaştıktan sonra 4 Kasım 1958'de tekrar Irak'a dönen Arif bir gün sonra tutuklandı.[29] Abdulkerim Ka-sım'm 1958 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılmayacağının bu şekilde belli olması, daha geniş bir Arap birliğine yönelik umutları azaltırken, Nasır, Suriye'de ciddi kriz ve engellerle karşılaşmaktaydı.

Suriye gümrük makamlarının, Batı'dan ithal edilen mallardan alınan gümrük oranını arttırması, Nasır ile Suriye'deki yetkililer arasında gerginliğin doğmasına neden olmuştu. Nasır, Suriyeli iki Başkan Yardımcısı Ekrem Hurani ile Sabri Asali'yi Kahire'ye davet ederek, böyle kararların merkezi idareye ait olması gerektiğini bildirdi.[30] Nasır, Mısır'daki 1952 toprak reformuna benzer[31] bir toprak reformunu, Suriye'de Eylül 1958'de gerçekleştirdi. Buna göre sulanabilir alanda maksimum 80 hektar, sulanamayan alanda ise maksimumum 300 hektar toprağa sahip olunabilecekti. Topraksız köylülere toprak dağıtılırken, sulanabilir alanda maksimum 8 hektar, sulanabilir olma-

yan alanda ise maksimum 30 hektar toprak verilecekti.[32] [33] Tarımsal sözleşmeler, kiracıların ya da ortakçıların çıkarlarına uygun biçimde yeniden tanımlanırken, tarımda çalışanlar için asgari ücret de belirlendi.

Bürokrasinin yetersizliği ve kadastro çalışmalarının tam olarak yapılmamış olması ise, bu programın Mısır'daki gibi etkin bir biçimde uygulanmasının önündeki en büyük engeli oluşturmaktaydı. Öte yandan iki ülkenin tarım koşullarında da farklılıklar bulunmaktaydı. Suriye'deki tarım extensive iken Mısır'daki intensive durumundaydı. İki ülkedeki iklim ve yağış miktarları da farklılık gösterirken Suriye'de 1958-1959 kışında az yağışın gerçekleşmesi tarım ürünlerinde ciddi bir azalmaya neden olmuştu. Suriye'deki toprak reformu, Mısır'daki kadar köklü olmamakla birlikte birçok toprak sahibini kızdırmıştır.[334]

Mısır'ın Suriye üzerinde tam bir egemenlik kurmasına yönelik olarak Nasır, yeni cumhuriyet için mevcut iki ayrı kabine yerine merkezi bir hükümetin kurulacağını ilan ettikten kısa bir süre sonra Ekrem Hurani'yi Suriye'deki görevlerinden uzaklaştırarak, başkan yardımcısı sıfatı korunmak kaidesiyle Kahire'ye getirtti. Baas Partisi, yeni devletin federal olmaktan ziyade birleşik olmasının Nasır'a sert merkeziyetçi bir idare kurması olanağını vereceğini hiç düşünmemişti.[34] Parti, Na-sır'm artan gücü karşısında en büyük hayal kırıklığını ise Birleşik Arap Cumhuriyeti Parlamentosu için yapılan seçimlerde yaşamıştır.

Seçimler, 8 Temmuz 1959'da yapıldı. Baas Partisi 9.445 sandalyeden 250'sini kazanabilmişti. Bütün Baasçı liderler kazanırken Mişel Eflak ise seçilememişti.[35] Aslında, Suriye'de si-

yasi partilerin kapatılmış olması, siyasi bir boşluk yaratmıştı. Baas Partisi, bu siyasi boşluğun yarattığı atmosferde Üçüncü Ulusal Kongresi'ni gerçekleştirdi. Kongre, 28 Ağustos- 1 Eylül 1959 tarihleri arasında Lübnan'da yapıldı. Bu kongrede esas olarak, Baas Partisi'nin kapatılma kararı onaylandı. Mişel Eflak, Salah Bitar ve Ekrem Hurani, Mısır-Suriye birleşmesi üzerine, parti kurullarının onayı olmaksızın partiyi kapatma kararı almış ve Parti Genel Sekreterliği Lübnan'a taşınmıştı. Kong-re'de, partinin Suriye'de kapatılmasından kaynaklanan sorunlar da görüşüldü. Ürdün'deki Baasçı lider Abdullah Rimawi, bu kongrede partiden ihraç edilince Baas Partisi'ndeki ilk ciddi bölünme de gerçekleşmiş oldu. Abdullah Rimawi, daha sonra Kahire'ye giderek kendisine bağlı ayrı bir Baas Partisi organizasyonu kurdu. Mişel Eflak, Genel Sekreter olarak konumunu korurken, diğer Arap ülkelerinde ise Baas Partisi faaliyetlerine

devam etti. Suriye'de diğer partiler ise Ekim 1959'dan itibaren tekrar gizlice faaliyete geçmiş bulunuyordu.[337] Nasır, bu gelişmeyi ve Suriye'de uygulanmasını istediği sosyo-ekonomik programın yavaş ilerlemesini gerekçe göstererek durumdan şikayetçiydi.

Gerçek duruma bakıldığında, sorun Nasır'dan kaynaklanmaktaydı. Birlik konusunda açık bir planı olmadığı için toprak sahiplerini, iş çevrelerini ve orduyu kızdırmıştı. Nasır, olumsuz gelişmelere rağmen Suriye'de etkili bir güce sahip olan Abdul-hamid Sarraj'a güveniyordu, içişleri Bakanı Sarraj, Nasır'a aşırı bağlılığı ve sert tutumundan dolayı Suriye'de büyük bir tepki doğurmaktaydı. Nasır, bu durum yetmezmiş gibi sağ kolu sayılan Abdul Hakim Amır'ı 22 Ekim 1959'da Suriye'ye gönderirken gerekli politikaları uygulamak konusunda Amır'a tam yetki vererek Suriye'de doğrudan bir kontrol kurmak istemekteydi.

Baasçı Bakanlar ile Abdul Hakim Amir arasında kısa bir sü-

re sonra anlaşmazlık doğunca, dört Baasçı bakan istifa etti. Bu istifalardan bir hafta sonra ise Baas Partisi'nin kabinede kalan son üyesi ve İktisat Bakanı olan Halil Kallas da istifa etti. Cumhurbaşkanı Yardımcıları Sabri Asali ve Ekrem Hurani'nin istifalarıyla birlikte durum kritik bir noktaya gelmiş bulunuyordu. Baas Partisi, Nasır ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne karşı pasif bir tutum takınırken, Baasçı liderler Nasır'la aralarında problem olduğunu inkar etmekteydiler. Bakanların toplu bir şekilde istifası bir parti politikası nedeniyle değil de her bakanın, Nasır Hükümeti'nin uyguladığı siyasetten kişisel olarak memnun olmadıkları ve kendi kararları sonucu istifa ettikleri üzerinde ısrarla durulmaktaydı. Ekrem Hurani ise istifa ettikten sonra partinin Suriye'de yeniden kurulmasını talep etmişti. Eflak ve Bitar bu öneriyi kabul etmedikleri gibi, birliğin devamını savunuyorlardı.[36]

Baasçı bakanların istifa etmesinden sonra Nasır'm Suriye'deki kontrolü daha da artmıştı. Suriye'deki dört yüz önemli makamdan üçte ikisine Mısırlılar atanmıştı.[37] Yaklaşık 1100 subay, 3000 astsubay ordudan ihraç edilmiş, 500 subay da Mısır'a gönderilmişti. Suriye'ye ise 2300 civarında Mısırlı subay gönderilmişti.[38] Suriyeli subaylar Mısırlı komutanların davranışlarından rahatsızlık duyarken, Mısır'da görevli Baasçı subaylardan küçük bir grup 1959 yılında gizli bir "Askeri Komite" kurmuşlardı. Baas

Partisi'nin daha sonra "askeri kanadı" haline gelecek bu komitenin kuruluşundan muhtemelen Baas Partisi liderleri habersizdi. Bu komitede beş kişi dikkat çekmekteydi: Alevi kökenli Hafız Esad, Salah Cedid, Muhammed Ümran ve Ismaili kökenli Abdulkerim Jundi, Ahmed Mir. Yaş-

lan 28-38 arasında olan bu beş kişinin yönlendirdiği askeri komite, birlik döneminde herhangi bir siyasi rol oynamamakla birlikte, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne karşıydı ve Baas Partisi liderlerinin politikalarını beğenmemekteydiler.[39] Bu komite, Suriye siyasal hayatındaki gelişmeleri dört yıl sonra (8 Mart 1963) yönlendirmeye başlayacağı gibi, Suriye'deki siyaset can-gılına kelimenin tam anlamıyla "Sezar-Brütüs Sendromu" egemen olacaktır.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde Suriye-Mısır ilişkileri gerginleşirken, Mişel Eflak, Dördüncü Ulusal Kongre'yi Ağustos 1960'da Lübnan'da toplantıya çağırdı. Bu kongrede Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Baas Partisi'nin kapatılmış olması kınanmakla birlikte, Mısır'la birliğin savunulmuş olması, Ekrem Hu-rani ve grubunu rahatsız etmiştir. Ve Irak'taki Fuad Rıkabi, Nasır yanlısı tutum takınırken özellikle Lübnan'daki Baasçı grup, birliğe muhalefet etmekteydi. Baasçılar, birlik konusunda kendi içinde ayrılmaya başlarken bazı üyeler, Baas Partisi'nin Suriye'de tekrar kurulmasını istediler.[40] Baas Partisi liderleri, Nasır ve Birleşik Arap Cumhuriyeti karşıtı önemli bir muhalefet ortaya çıkmış olmasına rağmen tercihlerini bir kez daha birlikten yana koymuşlardır. Bu dönemde, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin geleceğine yönelik siyasi miyopluk, Nasır için olduğu kadar Mişel Eflak için de geçerliydi.

Suriye'de 1961 yazında çıkarılan sosyalist kanunlar, orta sınıfın çıkarlarını doğrudan tehdit ederek artan hoşnutsuzluğu derinleştirdi. Çıkarılan kanunlar, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde özel girişimi büyük ölçüde devlet tekeline almayı hedeflerken Baas Partisi, 22 Haziran 1961'de yaptığı bir açıklamada bu kanunları, Arap aleminin sosyalizm yolunda attığı dev bir

adım olarak nitelendirdi. Oysa bu sosyalist kanunlar, Suriye'de Mısır'dakinden farklı bir sonuç doğurarak milliyetçi muhalefetin güç kazanmasına neden oldu. 20 Temmuz 1961'de, bankalar ve sigorta şirketleri millileştirildi ve bunların yerine ortak bir borsa kuruldu. Baas Partisi bu

uygulamaya karşı çıkarak, böyle bir adımın sermayenin özel girişimden alınarak bürokratlara devredilmesi olduğunu iddia etti. Bu, devlet kapitalizminden başka bir şey değildi ve sosyalist bir uygulama olarak görülmemekteydi. Nasır tek bir para biriminin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde geçerli olduğunu açıkladığı gibi, daha önce ilan ettiği, Kahire'de tek bir merkezi kabinenin kurulması kararını 17 Ağustos 1961'de bir kez daha açıkladı. Suriye'deki ordu mensuplan da, Kahire'de önemsiz görevlere sistematik olarak atandıkları için durumdan rahatsızdı. Abdul Hakim Amir ile Abdulhamid Sarraj arasında anlaşmazlık çıkması, Nasır'ı Suriye'de zor duruma soktu. Nasır, bu iki önemli adamını 21 Eylül 1961'de Kahire'ye çağırdı. Abdulhamid Sarraj, Kahire'ye gitti ve 26 Eylül 1961'de istifa ederek tekrar Şam'a döndü.[363] Bu istifa, Nasır'ın Suriye'deki egemenliğini ve Birleşik Arap Cum-huriyeti'ni sona erdirecek önemli gelişmelerden birisiydi. Öyle ki, bu istifanın üzerinden iki gün geçtikten sonra Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni sona erdiren darbe gerçekleştirildi.

m

BİRLİĞİN SÜRDÜRÜLMESİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER VE ÇÖZÜLME

Ciddi bir rahatsızlık sürecinden yoksun olarak kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti, bir grup subay ve muhafazakar siyasetçinin, Abdulkerim Nahlawi Başkanlığında, 28 Eylül 1961'de gerçekleştirdikleri bir askeri darbe sonucu sona erdi. Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılırken, Mısır'da 1959 yılında gizli olarak kurulmuş olan Askeri Komite bu darbede yer almamıştı. Mücadele, ayrılıkçılarla birlikçiler veya sosyalistler ile gericiler arasında değil, Suriyeliler ve Mısırlılar arasındaydı. Nahlawi'nin yaptığı bu askeri darbe, Suriye'de çok az bir direnişle karşılaştı. Suriye'de ayrılıkçı darbenin aleyhinde gösteri yapan tek önemli grup Filistinli mültecilerdi. 1 Ekim 1961'de yayımlanan bir duyuruda, yabancı ya da mültecilerden rejim aleyhtarı gösterilere katılanlarm tutuklanacağı ve sürgün edileceği uyarısında bulunuldu. Kuzey Suriye'deki ordu birlikleri ise sadece birkaç saat Birleşik Arap Cumhuriye-ti'ne bağlı kalmıştı.[564]

Darbe olduktan hemen sonra Baas Partisi'nin Ulusal komutanlığı Beyrut'ta toplantı yaparak yeni durum karşısında uygulanacak politikayı tespit etti. Baas Partisi bu darbeye karşı çıkarken, Hurani'nin kontrolü altındaki önemli bir grup birlikten ayrılmayı olumlu karşıladı. Ürdün ve Irak'taki bölgesel komutanlıklar da birer açıklama yaparak ayrılmayı kınadılar ve yeni temele dayalı birlik fikrine hemen dönülmesini istediler. Suriye'de önde gelen 16 politikacı, 2 Ekim 1961'de darbeyi onaylayan bir bildiri yayımladı. İmzacılar arasında Salah Bitar ve Ekrem Hurani de bulunmaktaydı. Bitar eleştiriler üzerine hata yapıldığını anladı ve imzasını geri aldı. Ayrılıkçı darbe, Mişel Eflak ile Ekrem Hurani'nin arasını da kalıcı bir şekilde açmıştır. Ekrem Hurani ve partinin Lübnan kanadı yukarıda belirtildiği gibi birliğin sona ermesini olumlu karşılarken, Hurani yeni rejimle işbirliği de yapmıştır.[365] Suriye'de siyasetin zembereği (1946-1949 ve 1954-1958 dönemlerinde olduğu gibi) yeniden boşalıp, askeri darbeler böylece yeniden gündeme gelirken, gelinen nokta ise Suriyelilik kimliğinin ve bilincinin daha fazla gelişmiş olmasıydı.

Mamun Kuzbari, 29 Eylül 1961'de geçici bir hükümet kurmuştu. Kuzbari Hükümeti, ülkenin adını Suriye Arap Cumhuriyeti olarak değiştirdiği gibi Suriye 1961'de Arap Ligi'ne üye oldu. Suriye'nin iç yapısında ve dış ilişkilerinde istikrar sağlanamazken, Mısır bütün olanaklarıyla propaganda ataklarına başlayarak Suriye'deki yeni yönetimi, gerici, ayrılıkçı ve hain olarak itham ediyordu. Edip Çiçekli sonrası dönemde olduğu gibi ordu sahne arkasından siyaseti yönlendirirken, Mamun Kuzbari Hükümeti 21 Kasım 1961'de iktidardan uzaklaştırıldı.[366] Parlamento seçimleri, 1 Aralık 1961'de yapılırken, komünistlerin seçimlere katılmasına izin verilmediği gibi, eski parti-

365) Hinnebusch, a.g.e., s. 114.

366) Mufti, a.g.e., s. 135.

lerin yeniden kurulmasına da izin verilmemişti. Halk Parti-si'nin yerine Shabb Partisi, Millet Partisi'nin yerine ise Watani Partisi kurulmuştu. Muhafazakarlar, 155 sandalyeden 86'su.. kazanırken, büyük siyasi kısıtlamaların altında yapılan seçimlerde Ekrem Hurani başarılı olurken, Salah Bitar ise seçileme-mişti.[41] Sabri Asali, Halid al-Azm, Nazım al-Kudsi

gibi birlik öncesi dönemin klasik siyaset figürleri siyaset sahnesine geri dönerken, siyaset yelpazesinin dengesi muhafazakarlann lehine değişmiştir.

Nazım al-Kudsi, 14 Aralık 1961'de Suriye Cumhurbaşkanı seçildi. Müslüman kardeşler üyesi Maruf Dawalibi ise altı gün sonra Başbakan oldu. Baasçılarm ve diğer radikallerin itirazlarına rağmen, Nasır'm yaptığı millileştirmeler ve toprak reformunu iptal eden kanunlar, meclis tarafından Şubat 1962'de kabul edildi.[42] Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler yerine, Batı Almanya ile yakın ekonomik işbirliği yapılmasına karar verildi. Arap dünyasıyla ilişkiler konusunda ise önemli bir tutum değişikliğine gidildi. Kahire'nin etki alanından kurtulduktan sonra Suriye, Irak'a yönelik yakınlaşma siyasetini benimsedi. Nazım al-Kudsi ve Abdulkerim Kasım, İrak-Suriye sınırında 12 Mart 1962'de görüştükten sonra, 16 Mart 1962'de yapılan ortak açıklamada siyasal ve askeri işbirliğinin yapılacağı ilan edildi.[43] Haşimi Hanedanlığı döneminde, Irak'm Suriye'ye yönelik ilgisini "Verimli Hilal" projesi yönlendirirken, bu dönemde ise Suriye ve Irak'taki iktidarların Nasır'a yönelik ortak karşıtlıkları, bu iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştı. Oysa, dört yıl önce Haşimi Krallığı Irak'ta sona erdirildiğinde Nasır, büyük Arap birliğinin gerçekleşeceğine dair durumdan memnundu.

Suriye'de Arap birliği, sosyalizm, ekonomik reformlar, toplumda İslam'ın rolü, İsrail'e karşı savaş konularında, Nasırcılar ve Nasır karşıtları şeklinde iki grup mücadele ederken, bir grup subay, 28 Mart 1962'de yeni bir darbe yaptı. Bu darbeyi, Halep'teki ordu komutanlarından Nasır yanlısı Albay Jasim Al-wan'm ayaklanması izledi. Alwan, Birleşik Arap Cumhuriye-ti'ni restore etmek amacıyla bu ayaklanmayı başlatmıştı. 2 Nisan 1962'de ise Şam'da başlayan Mısır'la birlik yanlısı öğrenci gösterilerinde, Birleşik Arap Çumhuriyeti bayrağı ve Nasır'ın resimleri taşınmaktaydı. Göstericilerin üzerine ateş açılırken, Halep'teki ayaklanmacılar, Mısır'dan yardım istediler. Çatışmalar bir iç savaşın çıkması durumuna gelmişti. Askeri uçaklar Halep üzerinde 3 Nisan 1962 sabahı uçarken ayaklanma bastırıldı. Askerler Suriye'yi kontrol edemediklerine karar vererek, Beşir al-Azm, 16 Nisan 1962'de yeni bir hükümet kurmakla görevlendirildi.[44] Suriye genel olarak bir karışıklık yaşarken, Baas Partisi'ndeki iç çatışma da giderek artmaktaydı. Parti'nin 1958 yılında kapatılması tam bir siyasi harakiri olmuştu.

Suriye ve Lübnan'da iki önemli anlaşmazlık doğmuş ve Parti ihtilaf halindeki kanatların hücumuna uğramıştı. Öte yandan, Arap dünyasındaki Nasır sempatizanları da Partiye saldırmaktaydı. Mişel Eflak ve Beyrut'taki Ulusal Komutanlık, 1961 ve 1962 yılının başına kadar bildiriler yayımlayarak Suriye'deki ayrılıkçı rejime karşı çıktıklarını söyleyerek alternatif olarak birlikçi ve sosyalist bir yaklaşım önermekteydiler.[45] Baas Partisi Ulusal Komutanlığı'nm 21 Şubat 1962'deki (Mişel Eflak'ın kaleme aldığı) yazılı açıklamasında ise, Birleşik Arap Cumhuriyeti dönemindeki hataların eleştirisi yapılmakta ve federal temelde bir birliğe tekrar dönülmesi önerilmekteydi.[46] Mişel Ef-

lak, Baas Partisi'ni Suriye'de 1958 yılında kapatmakla hayati bir hata yaptığını sonradan kabul etmiştir. Aslında Baas Partisi liderleri, kurulan birlikte kendilerine önemli roller verileceğine inanmışlardı. Mişel Eflak bu konuda, "Yaratılmasında yardımcı olduğumuz yeni milletin idaresinde Baas Partisi'nin sorumluluk hissesi olacağını umut ettik. Daha Nasır iktidara gelmezden 15 yıl önce sosyalist fikirleri halka anlatan biz olduğumuza göre, hem teorik hem de pratik sahada rolümüz olacağını zannettik,"[47] demiştir. Birliğin başarısızlıkla sonuçlanmasının bir başka önemli sonucu, Partinin tarihsel liderlerine ve. onların liderlik tarzlarına yabancılaşmaları oldu. Nasır'ın 1958'den 1961'e kadar olan süre içinde komünistlere yönelik sert tutumuna Baas Partisi tam destek vermiş olmakla birlikte, birliğin başarısızlığa uğramış olmasından sonra, Marksist eğilimli bir Baasçı grup giderek güçlenmekteydi. Kır kökenli genç Baasçılar, Nasır'a ve Eflak'ın partideki egemenliğine itiraz etmekteydiler.[48] Baas Partisi, böyle bir siyasal atmosferde bu kez beşinci Ulusal Kongresi'ne hazırlanmaktaydı.

Baas Partisi'nin beşinci Ulusal Kongresi Mayıs 1962'de Homs'ta toplandı. Kongreye sınırlı sayıda delege davet edilmişti. Birlik ve Mişel Eflak karşıtı unsurlar etkisiz hale getirilerek, Eflak ve Irak'taki destekçileri partide egemenlik kurmayı başarmışlardır. Bu kongrede federatif ve "kollektif liderlik" temelinde Mısır'la yeni bir birlik kurulması savunulduğu gibi, Baas Partisi şubelerinin Suriye'de yeniden açılmasına da karar verilmiştir.[49] Birleşik Arap Cumhuriyeti örneğinde Arap birliği düşüncesi başarısızlığa uğramış olmakla birlikte, bu dönemde uygulanan millileştirme ve toprak reformundan Baas Partisi'nin çıkardığı bir sonuç vardı: Suriye'deki geleneksel kesim-

lerin ekonomik ve siyasal güçlerini tahrip etmek, proletarya devrimi olmaksızın da mümkün olabiliyordu.[37] Bu kongreden sonra Ekrem Hurani ve taraftarları 19 Haziran 1962'de partiden ihraç edildiler. Mişel Eflak rakiplerinden kurtulup, parti içinde güçlü hale gelmişti ve bu "Prüs zaferi"nden başka bir şey değildi. Zira Baas Partisi'deki siyasi tasfiye çarkı, 1965 yılında Mişel Eflak için de harekete geçecekti.

Mişel Eflak, her türlü siyasi riski göze alarak, Mısır'la tekrar birleşilmesini savunurken, Nasır da bu yöndeki amacına veda etmemekte ısrar ediyordu. İki ülkenin birbirine yönelik tutumu "aşk-nefret" ilişkisini andırırken, Suriye'de Nasır yanlısı yeni bir darbe girişimi ortaya çıkarılınca, Cumhurbaşkanı Nazım al-Kudsi, Mısır'ı Suriye'nin iç işlerine müdahale ettiği için Arap Ligi'ne şikayet etti. 13 Eylül 1962'de ise Halid al-Azm'ın Başbakanlığında yeni bir hükümet kurulunca, Sovyetler Birliği ile ilişkiler tekrar gelişmeye başladı.

28 Eylül 1961'de yapılan ayrılıkçı darbenin üzerinden on sekiz ay geçmiş olmasına rağmen devam eden siyasi kriz, Baas Partisi'ni 8 Mart 1963'te tek başına iktidara getirecek siyasi bir kozaya dönüşmüştür: 1947 yılında anayasal bir parti olarak Suriye siyasi hayatında yerini- almış olan Baas Partisi, seçimle iktidara gelmiş olmayı hedeflemiş ancak geçen 16 yıl içinde bunu başaramamıştır.

Suriye'de halkın desteğini elde edemeyen Baas Partisi, kendisine zinde güçlerin desteği ile iktidar yolunu açmıştır.

1

Khadurri, a.g.e., s. 162.

2

Hopwood, Syria, s. 40; Jaber, a.g.e., s. 58.

3

Hopwaad, a.g.e., s. 40.

4

Mufti, a.g.e., s. 123-124.

5

Olson, a.g.e., s. 31.

6

Be’eri, a.g.e., s. 134.

7

Hoopwood, a.g.e., s. 38.

8

Mufti, a.g.e., s. 104.

9

Olson, a.g.e., s. 30.

10

Hoopwood, a.g.e., s. 41.

11

Roberts, a.g.e., s. 44; Mufti, a.g.e., s. 122.

12

Jaber, a.g.e., s. 58.

13

Jaber, a.g.e., s. 58; Kerr, a.g.e., s. 116.

14

Kürkçüolu, a.g.e., s. 123-124.

15

Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 123-124.

16

Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 125.

17

Be’eri, a.g.e. s. 171.

18

lmamzade Meryem, Irak Dosyası, İstanbul: Akabe Yay., 1968, s. 68-69.

19

Hudson, a.g.e., s. 278.

20

Peretz, a.g.e., s. 424.

21

Be’eri, a.g.e., s. 179.

22

Hourani, a.g.e., s. 428.

23

Kürkçüolu, a.g.e., s. 129, 132. -

24

Be’eri, a.g.e., s. 177.

25

lmamzade, a.g.e., s. 69.

26

Peretz, a.g.e., s. 423-424.

27

Be’eri, a.g.e., s. 180.

28

Peretz, a.g.e., s. 423-424.

29

Be’eri, a.g.e., s. 180-182.

30

Jaber, a.g.e., s. 59.

31

Mısır’daki toprak reformu için bkz:Hopwood, a.g.e., s. 86.

32

Al Ahsan Syed Aziz, ’’Economic Policy and Class Structure in Syria: 1958-1980”, Middle East Studies, Vol. 16, 1984, s. 303.

33

Bu konuda bkz:Hourani, a.g.e., s. 444.

34

Jaber, a.g.e., s. 59-60.

35

Jaber, a.g.e., s. 62.

36

Jaber, a.g.e., s. 62-63.

37

Palmer Monte, “The United Arab Republican Assessment of its Failure”, The Middle East Jumal, Vol. 20, No:l, Winter 1966, s. 55.

38

Be’eri a.g.e., s. 139.

39

Bu konuda bkz: Seale Patrick, Asad: The Struggle for the Middle East, California: Universty of California Press, 1989, s. 60-62.

40

Devlin, a.g.e., s. 195.

41

Olson, a.g.e., s. 35.

42

Roberts, a.g.e., s. 51.

43

Mufti, a.g.e., s. 136.

44

Be’eri. a.g.e., s. 146.

45

Jaber, a.g.e., s. 79.

46

Rabinovich, a.g.e., s. 37.

47

Jaber, a.g.e., s. 57-58.

48

Hinnebusch, a.g.e., s. 114.

49

Rabinovich, a.g.e., s. 37-38.

ALTINCI BÖLÜM

BAAS VE HİZİPÇİLİK

BAAS'IN SİVİL PARTİ TEŞKİLATI İÇİNDEKİ HİZİPLER

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasından altı ayı aşkın bir süre sonra Baas Partisi Ulusal Komutası Suriye'de yeniden örgütlenmesine karar verdi. Ancak birçok eski Baasçı, yeniden örgütlenen partiye katılmayarak ya Nasırcıların başlattığı harekete yöneldi ya da Birlikçi Sosyalistler (el-Vahdaviyum el- Iş-tirakiyum) gibi yeni siyasi partiler kurdu. Bir grup Baasçı subay 8 Mart 1963'te askeri darbeyle iktidara geldiği zaman, Baas Partisi'nin sivil üyelerinin sayısı yaklaşık 600'dü. Onlar adına Baas'm askeri liderlerinin ele geçirdiği iktidann sorumluluğunu üstlenemeyecek kadar azdı. Parti'nin 1958'de lağvedilmesinden sonra, Suriye'deki Baasçılarm bir bölümü, başta Laz-kiye, Deyrizor ve Havran olmak üzere kimi bölgelerde gizlice örgütlü kalmıştı. Parti literatürüne Kutriyun (bölgeciler) olarak geçen bu parti üyeleri, 8 Mart 1963 darbesinden sonra, Suriye'de iktidarı asıl elinde tutan Baas'ın askeri örgütü ile yakın ilişkileri sayesinde sivil parti teşkilatlarında önemli rol oynadılar.

8 Mart 1963 darbesinden kısa bir süre sonra kurulan Örgütlenme Bürosu'nda partinin sivil üye sayısının arttırılması gerektiği yönünde karar alındı. Çıkarılan bir kararname ile, bütün "taraftarların" (ansar) parti seçimlerine katıİma ve aday gösterme hakkına sahip olan "faal üye" konumuna (udv'amil) terfi etmeleri sağlandı. Bu kararname parti tabanında "ilerici kararname" (kanun el-Zahf) diye anılmaya başlandı. 8 Mart 1963 darbesini izleyen yıl içinde Baas Partisi üyelerinin sayısı beş kat arttı. Aslında 1965 tarihli bir parti belgesi, normal şartlarda bir adayın aktif üye olmadan önce on sekiz ay boyunca "taraftar", bir o kadar süre de "acemi" (udv mutaddarib) olarak beklemesi gerektiğini gösteriyor. Uygulamadaki bu gevşekliği fırsat bilen bazı parti liderleri, eğitim düzeyine ya da parti

ideolojisini benimseyip benimsemediğine bakmaksızın, aile bireylerinin, eş-dostlarmm faal üye olarak parti teşkilatına girmesini sağladı. Üstelik çoğu kez eski parti üyelerinin sayısını, kimliğini, rütbesini ve üyeliğe kabul şeklini gösteren resmi belgeler yoktu. Bu nedenle söz konusu parti liderleri ile yandaşlarının, bazı parti şubelerini kendi çıkarları doğrultusunda oluşturmaları son derece kolaydı.[1]

Sonuç olarak, ideolojik ilkeler yerine, mezhep, bölge veya aşiret bağlarının bir arada tuttuğu parti içi bloklar oluştu. Parti disiplinin bu şekilde bozulmasının, Baas Partisi'nin hem sivil hem de askeri teşkilatında yaşanan iktidar mücadelesi üzerinde önemli etkileri oldu. 1965 yılında yayımlanan bir örgütlenme raporu bu konuda şu şikayetleri dile getiriyordu: "Parti bünyesinde, ister üyeler ister teşkilatlar arasında olsun, nesnel ilişkilerin zayıf olması, örgütün birliği ve bütünlüğünü, eylem kabiliyeti ve gelişmesini etkileyen, olumsuz ve son derece tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır. Herhangi bir anlam taşımayan

bu ilişkiler, üyeler arasındaki dayanışma duygusunun eksikliği, parti ilişkileri yerine özel ilişkilerin var olması ve sadakatin, teşkilatla parti içi bloklar arasında bölünmesi şeklinde kendini göstermektedir. Sonuç olarak parti, burjuva, feodal, aşirete dayalı ve mezhepçi unsurların bünyesine sızmasının doğuracağı tehlikeler ile karşı karşıya kalmıştır. Parti içindeki bu sağlıksız ilişkiler sonucunda, parti disiplini bozulmuştur."

Örgütlenme Raporu, parti içinde, çoğu durumda ideolojik farklılığa bile dayanmayan, karşıt blokların oluşmasını eleştiriyordu. Parti içi hizipler bölgesel seçimler sırasında da kendini belli etti. Baas Partisi'nin Suriye İkinci Bölgesel Kongresi için 1965 yılı başlarında yapılan seçimlerde, neredeyse bütün parti şubelerinde hizipleşme göze çarpıyordu. Parti üyeleri liderlerini seçerken serbest hareket edemiyor, bazen en yetenekli kişilerin yönetim kademelerine gelmesi engelleniyordu. 1965 tarihli Örgütlenme Raporu'nda belirtilen hizip türleri şunlardı: Örgütsel bloklaşma (Kente karşı kırsal kesim; seçim yöresinin yerel halkına karşıbaşka bölgelerden gelenler; bir bölgenin sakinlerine karşı başka bir bölgenin sakinleri gibi); mezhebe dayalı bloklaşma; 'aşirete dayalı bloklaşma; Murışakkun'a sempati duyanların oluşturduğu kişisel bloklar ya da oportünizme dayanan bloklaşma. Munşakkun, Baas Partisi'nin 8 Mart 1963'te oluşturulan ilk

Suriye Bölge Komutası’nm Genel Sekreteri olan Hammud el-Şufi’nin liderliğini yaptığı bir hizipti. Şubat 1964’ten sonra mensupları partiden ya kovuldular ya da kendileri ayrıldılar.[2] [3]

Bazı yörelerde, Baas hakimiyetindeki iktidar kuramlarına mensup kişiler, seçimlere müdahale ederek belirli listeleri parti şubesine kabul ettirmeye çalışırdı. Özellikle Ulusal Muhafız

Birliği mensuplan belirli blokların mensuplarını korumak için bu tür müdahalelerde bulunur, adayların propogandasım bile yapardı.[4] Bazen parti dışından kişiler de yerel seçimlere müdahale edebiliyordu. Bir defasında, desteklediği listedeki adaylarla anlaşan bir şeyh, arabasıyla seçim bürosuna seçmen taşımış, bununla da kalmayarak, sonuçları etkileyebilmek amacıyla seçim sürecini çok yakından takip etmişti. Benzer girişimler nedeniyle, Suriye Bölge Komutası iki şubede seçimlerin yeniden yapılmasını istedi. Örneğin, el-Rakka Şubesi’nde parti üyelerinin bir köylü üyeye aday listesini vererek, bu liste lehine oy kullanması için Kuran üzerine yemin ettirdikleri tespit edilmişti.[5]

BAAS ASKERİ SEÇKİNLERİ ARASINDA MEZHEP VE AŞİRETE DAYALI HİZİPÇİLİK

Nasırcılann 18 Temmuz 1963 tarihli başarısız darbe girişiminin ardından, Baas Partisi Askeri Komitesi’nde yer alan liderler arasında iktidar mücadelesi baş gösterdi. Bu liderler konumlarını güçlendirmek için, kendileriyle aynı mezhep, aşiret ve bölge bağlannı paylaşan askerleri çevrelerine topladılar. Bunun sonucunda, Silahlı Kuvvetler ile parti askeri örgütünde komuta yapısı ve disiplin büyük zarar gördü. Baas Askeri Teşkilat Bürosu’nun Genel Sekreteri, 19 Ocak 1965 tarihli raporunda durumu şöyle anlatıyordu: “8 Mart Devrimi’nden sonra Parti liderleri, ordu içinde Parti’nin asker yandaşları ile Dev-rim’e destek vermiş ve katılmış olanları bir araya getirecek bir parti örgütü kurmayı gerekli gördüler. Ancak örgütlenme sırasında izlenen yöntemde hatalar yapıldığına işaret etmek gerekiyor. Üyelik, onlarca, hatta yüzlerce kişiye hediye olarak sunuldu. Örgütlenmede Parti’ye inançtan çok, bölge (fırkalı) komutanlarından en üst

düzeydekilere kadar değişik kademelerdeki parti liderlerinin korunması ve özellikle de 18 Temmuz

1963'ten sonra yandaşların ve koruma altındaki kişilerin bir araya getirilmesi temel alındı. Bu kadarla da kalmadı. Yandaşlar lider konumuna yükselerek istedikleri gibi örgütlendiler, hatta Parti'nin her mücadelesine katılmış, ona hayatını adamış olanları hatalı bulup düzeltmeye başladılar. Örgütün herhangi bir bölümü incelendiğinde, bu bölümün aynı zamanda komutanı da olan başkanı tarafından, kendi kişisel, siyasi, bölgesel ya da mezhepsel eğilimine göre kurulduğunu görmek mümkün. Bu başkan (aynı zamanda) bölümünün (fırkalı) Parti eğitmenliğini de yapmaktadır. Asıl sorulması gereken soru, bu görev için gereken parti eğitimi ve bilgiyi nasıl elde ettiğidir. Bu sorunun yanıtı şudur: ilk anda en üst düzeydekiler de dahil olmak üzere bütün Parti liderleri Devrim'in doğurduğu zor koşullar ile başa çıkmaya çalışırken, örgütü yönetmek ve denetlemekten uzak kaldılar. Daha sonra da kendilerini, otorite meselelerinin yanı sıra, şiddetli bir iktidar mücadelesinin içinde buldular. Bu durum, Parti içinde disiplin ve eğitimin zayıflayarak, düşünce ruh ve eğilimde birliğin yok olmasına yol açtı. Bunun sonucunda da örgüt içinde, yoldaşların tahammül edemeyeceği büyük bir kopukluk meydana geldi. Parti'ye sadakatin yerini, bir kişiye veya bir bloka sadakat aldı.[6]

A. SURİYE SİLAHLI KUVVETLERİ'NDE SÜNNİLERE KARŞI AYRIMCILIK

Baas Partisi Ulusal Komutası'nm 1965 ve 1966 yıllarında Genel Sekreterliğini yapan Dr. Münif el-Rezzaz'a göre, kasıtlı olarak mezhebe dayanan blokların oluşturulduğu ortaya çıktı. Bu durumdan başta sadece fısıltıyla söz ediliyordu. Ordunun

iktidar mücadelesinde mezhep bağlarım Sünnilerin aleyhine kullandığı yönündeki suçlamaların doğru olduğunun görülmesiyle sesler de yükseldi.[7] 8 Mart 1963 darbesinin ilk aşamasında göreve çağırılan subay ve astsubayların, daha sonra mezhepleri nedeniyle, tasfiye edildikleri izlenimi vardı. Ordudaki bu tasfiyelerden özellikle Sünniler etkilenmişti. Muta Safadi bu tasfiyeleri, biraz da abartılı bir anlatımla, şöyle aktarıyor: Tasfiyeler sırasında büyük kentli, özellikle de Sünni subaylar hedef alındı.

Ordu'nun hava kuvvetleri, deniz kuvvetleri ve motorize birlikleri gibi bölümlerinin en önemli subayları tasfiye edildi. Astsubay ve erlerine kadar bütün bir tugayın belirli dini cemaatlere dayalı hale getirilmesi sıradan bir hal aldı. 70. ve

5. tugaylar bu duruma örnek gösterilebilir.[8] Dahası, Askeri Akademi ya da başka bir askeri eğitim kuruluşuna başvuran Sünnilere karşı ayrımcılık yapıldığı izlenimi vardı.[9] Baas Par-tisi'nin askeri örgütüne yeni üyelerin kabulü ya da Baas Ulusal Muhafız Birliği, istihbarat servisi, Parti'nin "siyasi şubesi" (el-Şu'bah al Siyasiyah) ve Baas hakimiyetindeki diğer tüm iktidar kuramlarına eleman alımı için de aynı durum geçerliydi. Çoğu kez Alevi, Dürzi, Ismaili ve Hıristiyanlar (Rum ve Ortodoks) tercih ediliyordu.[10] Muta Safadi'nin tartışma yaratan çalışmasında şöyle yazıyor: "Askeri Akademiler ile çeşitli askeri okulların kapılan, kentlerden gelen Sünni gençlere kapalıydı. Kursları eksiksiz olarak tamamlayanlar bile mezun olamadan toplu halde ordudan atıldılar.[11] Silahlı Kuvvetlerde subay nakilleri sırasında, Sünnilere karşı benzer şekilde ayrımcılık yapıldığı göze çarpıyordu.

Komutanları ile mezhep bağları olduğu için kendilerine karşı 'güven duyulan' azınlık mensubu subaylar genellikle, siyasi ve stratejik açıdan önem taşıyan Şam yakınlarındaki askeri birliklere tayin ediliyordu. Sünni olmaları nedeniyle kendilerine 'güvenilmeyenler' ise çoğu zaman, Suriye-lsrail cephesine veya başkentten uzak Halep veya Lazkiye gibi yerlerdeki birliklere gönderiliyordu. Mezhep ayrımcılığına dayanan bu nakil politikası sonucunda, Şam'ın çevresindeki askeri birlikler azınlık mensuplarının hakimiyetine geçerken, başkentten uzak askeri birliklerde de Sünniler güçlü bir şekilde temsil edilmeye başladı. İzlenen bu nakil politikası etkisini 23 Şubat 1966 askeri darbesinde gösterdi.

Mezhep bağları sadece üst düzeyde değil, daha alt kademedeki askeri atamalarda da önemli rol oynuyordu. Komutanları farklı kökenlerden gelse bile, kimi ordu birliklerinin neredeyse tümü belirli bir azınlığın mensuplanndan oluşuyordu. Şam'ın güneyindeki el-Kısvah'da konuşlanmış olan 70. Zırhlı Tugay'mda olduğu gibi, bazı tank taburlarında ekipte çoğunluğu Aleviler oluştururken, Komutanlan Sünni oluyordu.[12] Muta Safadi bu durumu şu şekilde tarif etmiştir: 'Öğretmenler subay, köylüler er

ve astsubay oldu. Sonuçta, özellikle de 70. Zırhlı Tugay'da, komuta kademesi de dahil neredeyse tümüyle Alevilerden oluşur hale geldi. Başka birliklerdeki Alevi subayların dindaşlarına, emirleri yerine getirmemeleri talimatını vermesiyle, Sünni subayların Alevi askerler üstündeki otoritesi sıfıra indirilebiliyordu. Bu şekilde bazı subaylar, Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin çok geniş bir kesimi üzerinde -resmi otorite yapısının kendisine tanıdığı yetkinin çok ötesine giderek-aktif denetim sağlayabiliyordu.

Aslında yasaklanmış olan bu tür temasların (ittisalat cenibi-

yah) varlığı, Alevi General Muhammed Ümran'ın 1966 yılı başlarında sarf ettiği şu sözlerden anlaşılıyor: (Hama'lı Sünni bir subay olan) Mahmut Hamra, (70. Zırhlı Tugaya bağlı) taburuna komuta edememektedir. Bunun nedeni, taburdaki astsubayların yüzde yetmişinin (aynı tugaydaki Ümran'ın destekçisi olan Alevi tabur komutanı) Ali Mustafa'nın emrinde olmasıdır. Aynı durum, Sünni Muhammed el-Hacı Rahmun ile Alevi kasir Mahmud için de geçerlidir.[13] Ordu içi komuta yapısı ile disiplinin, mezhep bağları yüzünden nasıl zarar gördüğüne bir diğer örnek de, Sünni olmayan bir subayın, Baas Partisi askeri teşkilatına üyeliğinin Ekim 1965'te askıya almmasıydı. Bu subayın iyeliğinin askıya alınmasının nedeni, kendisine bağlı birliktekileri mezheplerine göre gruplayarak, onları karşı karşıya getirmesiydi. Diğer neden ise, kendi dini cemaatine mensup olan yaverine, telefonla gerekli talimatı alır almaz, o birlikteki Sünni astsubayları gözaltına alması emrini vermesiydi.[14] Devlet Başkanı Emin el-Hafız, o sırada Şam Radyosu'ndan yayımlanan bir konuşmasında, "dostlukların ve diğer bağların Silahlı Kuvvetler'de disiplini zedelediğini" belirtmiş, orduda mutlak ve katı bir itaatin tesis edilmesinin gereğini vurgulamıştı.

Mezhep bağlarını kullanmak suretiyle komutanların otoritesini sarsmaya çalışmak, Suriye Silahlı Kuvvetlerinin tarihinde yeni karşılaşılan bir olgu değildi. Benzer taktiklere örneğin Ayrılıkçı Dönem'de de başvurulmuştu. Şamlı Yarbay el-Nahla-vi, Suriye Ordusu üzerindeki kontrolünü yeniden kurmak için gerçekleştirdiği, başarısızlıkla sonuçlanan darbe girişimi sırasında, ordudan uzaklaştırılmamış olan bazı Şam'lı taraftarlarından yardım almıştı. Başarısızlığının bir nedeni, bazı subay-

ların kendi askerleri üzerindeki denetimini kaybetmeleriydi. Bu askerler ya Şamlı subayların emirlerini yerine getirmeyi reddetmiş ya da Alevi ve Sünni Şeyhlerin telkinleri doğrultusunda birliklerini terk etmişlerdi.[15]

Kimi durumlarda Sünni subaylar kasten yüksek mevkilere atanarak, Sünni ordu mensuplarının tatmin edilmesi ve ordudaki dini azınlıklara karşı duydukları güvensizliğin giderilmesi amaçlanıyordu. Bu tür atamalar, ordudaki kilit mevkilerin bazı dini azınlık mensupları tarafından işgal edildiği izlenimini silmeye yardımcı oluyordu. Oysa, orduda yüksek mevkide bulunmak, bağımsız güce sahip olmak anlamına gelmiyordu.

B. ALENEN MEZHEPÇİLİK YAPMANIN TAKTİK OLARAK BAŞARISIZLIĞA UĞRAMASI: ÜMRAN TASFİYESİ

Yukarıda tarif edilen mezhepçi uygulamalar çeşitli subay hiziplerinin liderleri arasında ittifakların Suriye Silahlı Kuvvet-leri'ndeki iktidar ilişkilerini şekillendirmesine yol açtı. Bu liderler taraftarlarını genelde aynı mezhep, bölge ve aşiret bağlarını paylaşan kişiler arasından topluyorlardı. Ancak subayların hepsi henüz mezhep temelinde bölünmemişti. Alevi Genelkurmay Başkanı Tümgeneral Selah el-Cedid, 1965 yılında, güçlü kişisel bağlarının olduğu Alevi subaylar tarafından desteklenmişti.

Fakat bu, Cedid'in Alevi subayların tamamı tarafından desteklendiği veya sadece Alevi yandaşlan olduğu anlamına gelmiyordu. Örneğin Havranlı bir Sünni olan Askeri İstihbarat Şefi Yarbay Ahmed Süveydeni, Cedid'in Alevi olmayan çok sayıdaki yandaşlarından biriydi. Süveydeni de (çoğu Sünni) olan

Havranlı subayların desteğine güveniyordu. Fakat bunlar bir blok oluşturmuyordu. Hepsi Baas Askeri Komitesi'ne mensuptu. Ancak kendi aralarında, Ahmet Süveydeni, Mustafa el-Ha-cı Ali ve Musa el-Zubi gibi subayların liderliğinde çeşitli hiziplere bölünmüşlerdi. Baasçı birçok subay ise, mezhebe veya bölgeye dayalı herhangi bir bloklaşmada yer almadı. Dahil oldukları mezhep veya geldikleri bölge onların durumunu etkilemedi ve bu subaylar, teşkilat içinde zaten yasaklanmış olan, mezhep, bölge ve/veya aşirete dayalı ilişkilerini(ittisaîat cenibiyah) kendi konumlan

güçlendirmek için kullanmadılar. İleri gelen subaylar arasındaki ittifaklar, çoğu kez ortak din, aşiret, bölge ve ideoloji gibi etkenlere dayanmıyor, diğer subaylarla ilişkilerinde ağırlıklı rolü kişisel çıkarlar oynuyordu. Konumları ya da kişisel çıkarları tehdit edilen subaylar rahatlıkla ittifakı sona erdirebiliyordu. Subay hizipleri, aynı dini cemaatin mensuplarından oluşmalarına rağmen, muhalif siyasi kamplara mensup olabiliyordu. Alevi Tümgeneral Muhammed Ümran'm Suriye'den smırdışı edilmesi sırasında bu açıkça görüldü.[16] Ümran, Askeri Komite'nin diğer üyeleri tarafından, ordu içinde (Alevi) blok oluşturmakla ve o sırada var olan mezhepler arası güvensizliği pekiştirmekle suçlanmıştı. Sadece Devlet Başkanı Emin el-Hafız ve Musa el-Zu'bi gibi üst düzey subaylar değil aynı zamanda Salah Cedid ve Hafız Esad gibi önde gelen Alevi subaylar da, Ümran'ı mezhepçiliği körüklemekle suçladılar.[17]

Ümran gibi Cedid ve Esad da konumlarını korumak ve güçlendirmek için büyük ölçüde Alevi askerlerin desteğine güveniyorlar, bu amaç doğrultusunda mezhep, bölge ve aşiret bağlarını kullanıyorlardı. Ancak Ümran'm aksine bu durumu

açıkça telaffuz etmeyecek kadar akıllı davrandılar. Ümran, "Fatimiyah, üstüne düşen rolü oynamalı," diye konuşmuştu. Bunu söylemesindeki amaç, heterodoks Müslüman subayları (yani Fatimiyah diye adlandırılan Alevi, Dürzi ve Ismailileri) en büyük rakibi olan, Suriye'nin Sünni Devlet Başkanı ve Başkomutanı Emin el-Hafız'a karşı mezhep temelinde kullanmaktı. Baasçı subayların çoğu, aleni mezhepçilik mesajları taşıyan bu tür açıklamalara göz yumamazdı. Laik, Arap milliyetçiliğini savunan ideolojileri doğrultusunda, Baasçıların görevi mezhep, bölge ve aşiret bağlarını bastırmak olmalıydı.

Baasçı subaylar arasındaki iktidar mücadelesinin daha sonraki aşamalarında defalarca kanıtlanan bir gerçek vardı: Mensubu oldukları dini cemaatin konumunu güçlendirmek konusunu açıkça telaffuz edenler, sonunda muhaliflerininkini değil, kendi konumlarını zayıflatıyorlardı. Yine aynı yönteme başvuran ancak bunu açıkça dile getirmeyen muhalifleri ise daha da güçleniyordu.

Ümran ile Sünni Devlet Başkanı Emin el-Hafız yönetimindeki Askeri Komite'nin diğer üyeleri arasında süren iktidar mücadelesinin temel nedenlerinden biri kişisel ihtirastı. Üm-ran'm uzaklaştırılmasının asıl nedeni, mezhep bağlarını açıkça kullanması değildi. Yine de bu tutumu, onun aleyhinde memnuniyetle kullanıldı.[18]

Ümran ile diğerleri arasında iktidar mücadelesinin mezhep boyutu, Lübnan basınından uzun süre gizlenemedi. Lübnan'da yayımlanan Baas aleyhtarı El-Hayat gazetesi ileri gelen Alevi asıllı Baas liderleri arasındaki çekişmelerin altında aşiret farklılıklarının bulunduğunu yazacak kadar ileri gitti. Ümran'ın Hayyatun Alevi Konfederasyunu'ndan, Selah Cedid'in ise Had-dadan Konfederasyunu'ndan olduğuna işaret ediliyordu. El-Hayat ayrıca, Alevi subayların konumunun Ümran'ın uzaklaştırılması nedeniyle zayıfladığı sonucuna varıyor ve bu subayların Selah Cedid'in safına geçmediğini belirtiyordu.[3116]

İster doğru ister yanlış olsun bu tür suçlamalar Suriyeli Ba-asçıların dikkatinden kaçmadı. Baasçılarm denetimindeki günlük gazete el-Thavrah'ta, El-Hayat'tâki makale şiddetle eleştiriliyordu: "El-Hayat gibi İngiltere tarafından finanse edilen gazeteler her zaman mezhep farklılıklarını körüklediler... Lider, subay veya yetkili konumdaki herhangi bir Suriyeli'yi, din ve aşiret temelinde cephe almaya iterek, aşiret veya diğer etkenlerin sonunda Suriye'deki rejimin yıkılmasına neden olacağı izlenimini yaratmaya çalıştılar."[19] [20]

Ancak Baas Partisi liderleri, Lübnan'daki kitle iletişim araçları tarafından yayılan söylentilerin, bazı parti mensupları üzerinde, Alevi General Ümran'm kovulmasıyla (Devlet Başkanı Emin El-Hafız liderliğindeki) Sünnilerin Alevilere karşı bir zafer kazandığı izlenimini yarattığını daha sonra itiraf edeceklerdi. Gerçekte ise Selah Cedid ve Hafız Esad gibi önde gelen Alevi subaylar Suriye Silahlı Kuvvetleri'nde kaldılar ve güçlü askeri hiziplerin desteğini arkalarına aldılar. Bu hizipler Ümran ile onun asker yandaşlarının yokluğunda bile, Devlet Başkanı Emin el-Hafız'a karşı ciddi bir tehdit oluşturacak boyuttaydı. Nitekim bu durum 1965 yılında açığa çıktı. Ümran, Selah Cedid ve Hafız Esad'ın farklı yörelerden geldiklerini belirtmekte yarar var. Michael Van Düsen, Ümran -Cedid çekişmesini anlatırken bölgesel bağların önemini vurguluyor: "Muhammed Ümran

Hama yöresinden gelen eğitimli bir Aleviydi. Havrani hareketine yakındı. Ancak hiçbir zaman el-Havrani’nin adamı olma-

dı ve hiçbir zaman dini gerekçelerle hareket etmedi. Bu ikinci husus da Hama bölgesindeki Alevilerin büyük ölçüde asimde olduklarının kanıtıydı. (Hama bölgesindeki Aleviler ve Ismaili-ler, sahil yöresindekilere göre daha fazla asimde olmuşlardı.) Bağımsızlıktan sonra göreve gelen dördüncü nesilden önemli Hama hiziplerinin, kuşaklararası çatışmalar nedeniyle tasfiye edildiği bir dönemde o, birçok subayın gözünde Hama’yı temsil ediyordu. Öte yandan Selah Cedid orduda önemi giderek artan el-Ladhakiya (yani Lazkiye) hizbinin başını çekiyordu.”

C. SİLAHLI KUVETLER’DE MEZHEP KUTUPLAŞMASI

Emin el-Hafız ve Selah Cedi, Askeri Komite’deki en büyük rakipleri Muhammed Ümran’ı başarılı bir şekilde tasviye ettikten sonra, birbirleriyle karşı karşıya geldiler. Cedid ile Şam yakınlarında konuşlanan paraşüt birliğini komuta eden Binbaşı Selim Hatum arasında 1965 yılında meydana gelen bir olay, aralarında süren gizli rekabeti aleni iktidar mücadelesine dönüştürdü. Baasçılarm 1963’te iktidarı ele geçirmesinden sonra Askeri Komite’nin kıdemli liderleri ile askeri örgütün genç üyeleri arasındaki gerilim artmıştı. Bu ikinci grubun bazı üyeleri -ki en önde gelenleri Dürzi Binbaşı Selim Hatum’du- 8 Mart 1963 darbesinde aktif rol oynamış, daha sonra askeri komutada hassas görevlere atanmıştı. Ancak, Askeri Komite liderlerinin aksine, üst düzey askeri görevlere veya Parti ile devlet içinde önemli konumlara getirilmemişlerdi. Sadece Askeri Komite liderlerine değil, aynı zamanda konumu ve statüsü yükselen sivil militanlara da hasetle bakıyorlardı. Bu subaylar ise sadece kimsenin tadını çıkarıp, takdir edemeyeceği bir anonim güce ortaktılar.[21]

Parti içi bir belge ordu mensupları arasındaki gerilimi şöyle aktarıyor: Devrim sonrasındaki öncü rolü ve Parti, Ordu, hükümet içerisinde üstlendiği görevler sayesinde Askeri Komite mensupları özel konuma yükseldi. Bu durum söz konusu yoldaşlar ile, 8 Mart sabahı silah taşımış olan daha alt rütbedeki yoldaşlar ve Devrim öncesinde çeşitli nedenlerle silah taşı-yamamış olan çeşitli rütbelerden yoldaşlar arasında belirli bir hassasiyetin doğmasına neden oldu... Yoldaşlar arasındaki hassasiyet gün

geçtikçe arttı ve Askeri Kömite’nin hükümet işleriyle fazla ilgilenip örgüt işlerini fazla ihmal etmesi, Parti ve Devrim liderleri arasındaki bitmek bilmeyen çekişmelere karışması ve saflara karşı kayıtsızlığı, bu hassasiyetin daha da derinleşmesine yol açtı.

Bu gerilimli durum, 1965 yılında Selim Hatum ve Selah Ce-did arasında çıkan şiddetli bir tartışmayla açığa vuruldu. Hatum, Cedid’in evine zorla girmiş, onu tabancayla tehdit ederek, Suriye Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığından derhal istifa etmesini istemişti. Hatum, 8 Mart 1963 darbesinde oynadığı role rağmen Askeri Komite’nin üst düzey subaylarının aksine, ne üst düzey bir askeri göreve ne de Parti içinde önemli bir konuma getirilmemesinden ve bu konumun sağlayacağı olanaklardan yararlanamamasmdan Cedid’i sorumlu tutuyordu. Hatum’un tehdidi üzerine Cedid, Silahlı Kuvvetler Başkomutanı olan Devlet Başkanı Tümgeneral Emin el-Hafız’a istifasını sundu. Ancak, Genelkurmay Başkanı’nın bu şekilde istifa etmeye zorlanması kabul edilemeyeceğinden istifa talebi geri çevrildi. Emin el-Hafız’ın bu olay nedeniyle Hatum’a disiplin cezası vermesi gerekirken, o bunu yapmadı.

Münif el-Rezzaz bu ihmalkar davranışı daha sonra şöyle ge-rekçelendirecekti; Emin el-Hafız, Selim Hatum’u destekliyordu. Selah Cedid’in kendine olan sadakatından kuşkulanmaya başlamıştı. Bu nedenle, gelişen yeni duruma için için gülüyor-

du. Emin el-Hafız, Selah Cedid’e karşı bir ittifak oluşturmak amacıyla Hatum’u cezalandırma yönünde adım atmadı. Selah Cedid başından beri esas desteği Alevilerden alması gerektiğini düşünüyordu. Aleviler ise, Selim Hatum gibi kişilerin ordu içindeki Alevi, Dürzi, Sünni hizipleri kullanarak, Selah Ce-did’den kurtulmak istediği kamsındaydılar.[399]

Rejimin en önemli rakip askerleri arasındaki çatışma, 1965 yılının ikinci yarısından itibaren Parti ve ordu toplantılarında kendini açıkça belli etmeye başladı. El-Hafız sürekli mezhepçilik konusunu gündeme getirerek, Cedid’i, ordu içinde kendi mezhep (Alevi) blokunu oluşturmakla suçladı. Ancak, bu tür suçlamalar el-Hafız’a destek kazandırmak yerine, tarıı tersi etki yarattı ve Alevi subayların ondan daha da uzaklaşmasına neden oldu. Bu subaylar kendilerini koruma güdüsüyle, artan sayılarda Cedid’in kampına geçmeye başladılar. Öte yandan subay hiziplerinin oluşmasına karşı çıkan birçok

Sünni, benzer nedenle dindaşlarının hakimiyetinde olan bir askeri blokta kendini daha güvende hissedeceği için el-Hafız'm etrafında toplanmaya başladı.

Emin el-Hafız'ın ordudaki yandaşları, özellikle Alevi ve Dürzi subaylara karşı güçlü bir Sünni blok oluşturmaya çalıştılar. Daha sonraki sorgulamalardan anlaşıldığına göre, bu Sünni subaylardan bazıları, astsubaylara ve daha düşük rütbe-dekilere, Alevi ve Dürzi askerlerin Devlet Başkanı Emin el-Ha-fız'ı devirerek Sünni halk üzerinde hakimiyet kurmak için darbe hazırlığı içinde olduklarını iddia etmiş, bu yolla mezhep çatışmasını körüklemeye çalışmıştı. Bu ajan provokatörler sürekli olarak güç mücadelesinin temelinde dini sorunların yattığı izlenimini uyandırmaya çalıştılar.

Emin el- Hafız Suriye istihbarat Servisi'ndeki bazı yandaşlarının yardımıyla konumunu güçlendirmeye çalıştı. Bu çerçevede genellikle Sünni olan ve daha önceleri Baas rejiminin aleyhine çalışan bazı gruplara silah dağıttı. 1966 yılına ait Parti içi yazışmada bu gruplar "gerici, Nasırcı, Havranist ve tarafsızlar" diye tanımlanıyor, el-Hafız bu grupları bir sivil darbe yapmaya teşvik etmekle suçlanıyordu. El Hafız'm sünni yandaşı Binbaşı Abdül-Gani Barru, Ekrem el-Havrani'nin Hama'daki sivil yandaşları ile Nisan 1964'te gerçekleşen, mezhepçi karakterdeki Baas aleyhtarı Hama ayaklanmasına katılanlara silah dağıtmakla ve bu kişileri sabotaj girişimine teşvik etmekle suçlanıyordu. Yine aynı kaynağa göre, El-Hafız'm hararetli bir savunucusu olan, Halep Güvenlik Dairesi Başkanı Bedir Cum', (yine Halep-li olan) Tümgeneral (Emin el-Hafız) lehine nihai bir mezhep savaşı için "birlikçi Sünni gruplara" silah dağıtma girişiminde bulunmuştu.[22]

Bu gelişmeler sonunda birçok Alevi subay Cedid'in kampına geçti. Ne var ki bu durum, artık Cedid'i ve onun fikirlerini destekledikleri anlamına gelmiyordu. Bunun asıl anlamı, Cedid'in safında, el- Hafız'a karşı cephe aldıklarıydı.

Emin el-Hafız istemeyerek de olsa, Alevi subayların çoğunun rakip kampa geçmesine neden oldu. 1965 yılının ikinci yarısında, başta Selim Hatum ve Hamad Ubayd olmak üzere, en önemli Dürzi asker yandaşlarını da kaybetti. Bu kişiler mezhepçilikle hiç ilgisi olmayan nedenlerle, iktidar savaşında Cedid'in safhına geçtiler. Hamad Ubayd, Eylül 1965'te Savunma

Bakanlığı'na atandı. Suriye Bölge Komutası'nın o sırada tek sivil Dürzi üyesi olan Cemil Şayya'da, el-Hafız'ı bırakarak Cedid'in tarafına geçti.[23] Ahmed Mir ve Abdulkerim gibi, önde gelen Ismaili Baasçı subayların çoğu zaten Cedid'i destekliyorlardı. El-Hafız'ın yöneltiği mezhepçilik suçlamalarına rağmen Mustafa Talas ve Ahmed Süveydeni gibi önde gelen Sünni asker yandaşlan Cedid'in yanından hiç ayrılmadı. El-Hafız ile Cedid arasındaki mücadelede, mezhep, bölge ve aşiret bağlarının istismar edilmesi, Suriye Silahlı Kuvvetleri içinde büyük bir gerilim yarattı. Bu da Sünnilerle dini azınlık mensupları arasında kutuplaşmaya neden oldu. Ordu içindeki mezhep farklılıkları diğer tüm farklılıkları gölgelemeye başladı.[402]

Subaylar, Sünniler ile onlara karşı Alevi, Dürzi ve Ismaili-lerden oluşan iki muhalif kampa bölündü. Bu mezhep kutuplaşması aynı dini cemaat mensupları arasındaki görüş birliğinden çok ortak muhalefet ve başka mezheplere duyulan güvensizlikten kaynaklanıyordu. Farklı cemaatten olan askerlerin kendilerine karşı bir tehdit oluşturduklarına inanıyor ve onların her hareketini, konumlarını güçlendirmek için mezhepçilik bölgecilik ve/veya aşiretçilik yaptıkları şeklinde yorumluyorlardı.

El Hafız ile Cedid arasındaki çekişme sadece Silahlı Kuvvetler ile Parti askeri örgütüne değil, Baas Partisi'nin temel sivil örgütleri arasındaki ilişkilere de yansıyordu. Bu durum özellikle de Cedid ve yandaşlarının kontrolündeki Suriye Bölge Komutası ile, Emin el-Hafız ve Mişel Eflak liderliğindeki "eski nesil" Baasçıların'hakimiyetinde olan (Pan-Arap) Ulusal Komutası arasındaki çatışma için de geçerliydi. Ulusal Komuta 1963'ü izleyen yıllarda resmi olarak kendine bağlı bulunan Suriye Parti örgütü üzerindeki kontrolünü neredeyse tamamen kaybetti.

Ulusal Komuta, 1965'in ikinci yarısında Cedid ile El-Hafız arasında arabuluculuk yapmaya çalıştı. Kendi konumunu güçlendirmek için birini diğerine karşı oynamak suretiyle El-Hafız-Cedid çekişmesini kullanmayı denemişti. 1965 yılında Ce-did yandaşlarınca Suriye Bölge Komutası'nda yalnız bırakılan el-Hafız, tıpkı Ümran'ın Aralık 1964'te yaptığı gibi Ulusal Komuta ile uzlaşmaya çalıştı.- Bu yolla Suriye bölge örgütü içindeki konumunu güçlendirmeyi amaçlıyordu.[24] Ulusal Komuta, Cedid'in Suriye Parti örgütü üzerindeki hakimiyetini kırmak için, 19 Aralık 1965'te Suriye Bölge Komutası'm tasfiye ederek tüm yetkiyi devralmaya karar verdi.

Ulusal Komuta bir genelge yayınlayarak ordu içindeki disiplinin yeniden tesis edileceğini açıkladı.

Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin mezhep temelinde rakip kamplara bölünmesi, Ulusal Komuta'nın her iki grubun onaylayacağı, askeri disiplini yeniden tesis edebilecek yeni bir Savunma Bakanı bulmasını son derece güçleştirdi. El-Rezzaz'a göre üst rütbeli Baasçı subaylardan sadece ikisi, Muhammed Ümran ile (Dürzi) Fahd el-Şair Savunma Bakanı olabilecek durumdaydılar. İkisi de rakip kamplardan herhangi birine mensup değildi. Ümran, Cedid'in hakimiyetindeki tarafa geçmeyen tek kıdemli Alevi subaydı. Cedid (Esad ve el-Hafız gibi) Üm-ran'm Aralık 1964'te Suriye'den sınırdışı edilmesinde sorumluluk sahibiydi.

Sünni bir subayın Savunma Bakanı olarak atanması, büyük olasılıkla Alevi subaylar tarafından kendilerine karşı bir hareket olarak algılanır ve güç mücadelesinin mezhep boyutunu daha da körüklerdi. Bu nedenle (Lazkiyeli bir Sünni olan) Muhammed Rabbah el-Tavil'in Savunma Bakanı olarak atanmasına ilişkin öneri reddedildi. Sonunda Emin el-Hafız'm da dahil olduğu Ulusal Komuta'da çoğunluk, tercihini Ümran'm savunma bakanı olmasından yana kullandı. Böylece Ümran 2 Ocak 1966 tarihinde Selah el-Din tarafından kurulan yeni kabineye dahil edildi. Ümran'm atanmasını desteklemek için öne sürülen temel iddia, bu atamanın Alevi subayları rahatlatarak, iktidar mücadelesinde mezhepçiliği azaltacağıydı. Başbakan Bi-tar'ın, Ümran'm bazı Alevi yandaşlarınca desteklenmesi de bu atamada rol oynayan bir başka etkendi.

Ümran'm atanmasının, Emin el-Hafız ve Ulusal Komutayı oluşturanlarin çoğu açısından taktik avantajı da vardı: Bu atamayla Alevi subayların sergilediği görece birlik bozulabilir, bazıları Ümran'ın çevresinde toplanırken, diğerleri Cedid'e sadık kalabilirdi. Böyle bir bölünme Ulusal Komuta'da Emin el-Ha-fız ile çoğunluğun konumunu güçlendirir, bu nedenle planlarını gerçekleştirmede onlara kolaylık sağlardı.[404] Hafız Esad daha sonra kendisiyle yapılan bir röportajda, Ulusal Komuta'nm, Ümran ile Emin el-Hafız'ın ordu içindeki hiziplerle bağlantısından yararlanmak için Savunma Bakanlığı'na bu atamayı önerdiğini söylemiştir. Onların yardımıyla bölge Komutası temizlenebilir, ardından da biri diğerine karşı oynayarak, her ikisi de Komuta'dan uzaklaştırılabilirdi.

Emin el-Hafız'ın çoğuna artık güvenmediği Alevi subaylara karşı takındığı düşmanca tutum, kendisi ile Muhammed Ümran arasında verimli bir işbirliğinin doğmasını neredeyse olanaksızlaştırdı. Ümran'm Savunma Bakanlığı'na atanmasından kısa bir sûre sonra aralarındaki ilişki gerginleşti. Bu durum Ulusal Komuta yönetimine karşı en büyük tehdidi oluşturan subayların hassasiyet taşıyan birliklere atanmasını zorlaştırdı.

Savunma Bakanı olarak Muhammed Ümran'a verilen önemli bir görev de Silahlı Kuvvetler'de disiplini yeniden sağlama-sıydı. Ancak Ulusal Komuta'nm Mişel Eflak gibi üyeleri, Ümran'm Silahlı Kuvvetler'de disiplini sağlayabileceğinden kuşkuluydu. Ne de olsa Ümran kendi konumunu güçlendirmek amacıyla mezhep duygularını istismar etmekle tanınıyordu. Nitekim Ümran'ın atanmasıyla mezheplerarası gerilim azalacağına daha da arttı. Parti askeri kanadının bazı üyeleri, aleni mezhepçilik yaptığı gerekçesiyle onun hem partiden hem de hükümetten ihraç edilmesini istediler. Hiçbir şekilde mezhepçilik ve bölgeciliği tasvip etmedikleri gibi, bu unsurların etkisi altında kalanların idam edilmesi önerisinde bile bulundular. Tüm bunlar Suriye Silahlı Kuvve tleri'nde yaşanan krizin en açık göstergesiydi.

Devlet Başkanı Emin el-Hafız ile Cedid'in Ulusal Komu-ta'daki diğer muhalifleri, 23 Şubat 1966'da yapılan bir darbe ile safdışı bırakıldı. Bu darbenin gerçekleşmesinde Selim Hatum ve İzzet Cedid kilit rol oynadılar. Şam çevresinde konuşlanmış olan, Alevi ve Dürzi subayların hakimiyetindeki silahlı birlikler hiç vakit kaybetmeden darbeye destek verdi. En büyük muhalefet ise Lazkiye, Hama, Humus ve Halep gibi, başkentten uzak yerlerde konuşlanmış askeri birliklerden geldi. O birliklerde bulunan Emin el-Hafız yanlısı Sünni subaylar, askeri ve siyasi durumu kendi lehlerine çevirmeye çalıştılar. Şam'ın yakın çevresindeki birliklerin darbeye hemen hiç direniş göstermemesi, Suriye Askeri Komutası'ndaki azınlık mensuplarının başvurduğu, daha önce sözü edilen taktiklerin doğrudan bir sonucuydu. Azınlığa mensup oldukları için mezhepsel nedenlerle kendilerine güvenilen subaylar da Şam'a yakın yerlere yerleştirilmişti. Öte yandan yine aynı nedenle (Sünni oldukları için) "güvenilmeyenler" de ya İsrail cephesine ya da başkentten uzak olan yerlere, özellikle de ülkenin kuzeyine gönderilmişti.[405]

Darbe önde gelen Sünni subay hiziplerinden bazılarının tasviyesiyle sonuçlandı. Ümran'ın hizbindeki en önemli kişiler

405) Münif el-Rezzaz, al-Tajribah al-Murrah, s 159; al-Taqrir al-Watha'iqi, s.

33-34.

görevlerinden uzaklaştırıldı. Ordu içinde mezhep, bölge ve/ve-ya aşirete dayalı bloklar oluşturdukları gibi suçlamalarla, 1966 yılı boyunca Parti'nin askeri kanadından resmen tasfiye edildiler. Muhammed Ümran'ın yeğeni olan Mustafa Ümran, "mezhep ve aşirete dayalı bir blokun liderliğine iştirak etmekle" başka bir deyişle, Ümran ailesinin önemli rol oynadığı bir Alevi subaylar hizbine liderlik etmekle suçlandı. Bu şekilde tasfiye edilenler arasında Sünnilerin oranı çarpıcı boyuttaydı. Bu da başta heteredoks Müslümanlar olmak üzere, dini azınlıklara mensup kişilerin, Sünnilere kıyasla ayrıca daha üstün bir duruma gelmesine yol açtı.

SONUÇ

Arap Ulusal Mitini sorgulayan Muhammed Harbi, "Arap milliyetçiliğinin, 19. yüzyıl Almanyası örneğini izleyerek yıkıp bozarak, kaba güçle, propaganda yoluyla ulus kurma konusunda yetersiz kaldığı yolundaki eleştiri, Batı dünyası tarafından şekillendirilen ve kontrol altında tutulan uluslararası sistemin ağırlığını ortadan kaldırmaz. Belirli engeller yaratan sömürge geçmişi, Filistin'de bir Yahudi yurdunun kurulması, Arap milliyetçiliğinin çıkmazlarını kısmen açıklıyor. Yine de ulusal mitin gerçekleştirilmesinin önündeki esas engel, ekonomik açıdan Batı'ya birbirlerine olduğundan çok daha fazla bağlı 21 devletin maddi yaşamının ve çıkarlarının örgütlendiği gerçek bağlamda yatıyor," diyerek Baas Partisi ve Panarabizm'in iflasında bölge dışındaki dinamiklere dikkat çekmektedir. Ancak gerek Baas'ın parti doğasından kaynaklanan gerekse yönetim zaafiyetlerinin doğurduğu etkenlerin çok daha ön planda olduğu bir gerçektir.

Liderleri karizmatik olmadığı gibi evrensel düzeyde popüler de olmayan Baas Partisi, gerekli politik gerçekliğe sahip politikacılardan yoksundu.

Niyazi Berkes, Baas'ın başarısızlığını,

"Ne bir ekonomik teorisi, ne bir kalkınma planı, ne de bir reform tasarısı olan Baasçılık, biz doktrinci değiliz, doktrinimizi deneylerle gerçekleştireceğiz demiştir," şeklinde açıklamaktadır.

Baas Partisi kitlelere ulaşırken ulusçuluk ve toplumsal adalet dillerinin yanı sıra İslam'ın dilini de kullanmış ancak zamanla ulusçuluk, toplumsal adalet ve sosyalizmin ön plana çıkması İslâmî muhalefetin dili haline getirmiştir. Bu da Şeri-at'ı modernist bir tarzda yorumlama eğilimindeki parti yöneticilerini zor duruma düşürmüştür.

Baas'ın önündeki en önemli engellerden biri de Hizipleşme olmuştur. Parti yöneticileri arasında sadece çatışan hırslardan ve siyasal anlaşmazlıklardan kaçınılmaz bir biçimde kaynaklanan kişisel, düşmanlıklar değil, aynı zamanda parti mekanizması genişleyip daha karmaşık hale gelirken yapısal bölünmeler görülmüştür. Bunun sonucunda devlet içinde parti, ordu, istihbarat servisleri ayrı iktidar merkezleri haline gelmiştir.

Baas, "Sosyalist Milliyetçilik" ilkesini benimsediği zaman, bu hedefe ulaşmak için vereceği mücadeleyi de tanımladı ve Arap halkının vermesi gereken mücadeleyi ortaya koydu. Parti, bu mücadelenin birbiriyle ilintili iki aşamadan oluşmasını öngördü: Bir yandan mahrum bırakılmış, zorluklar içindeki sınıf ile onu sömürenler arasındaki mücadele; diğer yandan emekçi sınıfın, bölünmüşlükten toplumsal durumun talihsizliğinden çıkar sağlayan sömürücü sınıf ve emperyalizme karşı verdiği mücadele. Parti bu tanıma uymayan herhangi bir mücadeleyi halkın çıkarına hizmet etme amacından uzaklaşma olarak nitelendirdi; bölgecilik, mezhepçilik ve aşiretçiliğin her türlü yöntemle savaşılması gereken tehlikeli birer sosyal hastalık olduğunu belirtti. Ancak medya, Parti Komutası'nda ve devrim sırasında yaşanan tezatları kötüye kullandı. Bazı liderler, özellikle de ne parti mantığına ne de kendi görüş ve davra-

nışlannı destekleyecek parti olanaklarına sahip olmayan ve bu nedenle parti ve kuramlarıyla çatışmaya giren Parti üyeleri, mezhepçilik ve bölgecilik kartlarını oynamaya teşvik edildi. Bu üyeler durumu mezhepçilik temeline oturtmaya ve bu görüşü parti içinde yaymaya çalıştı. Her ne kadar parti teşkilatında fazla ilgi görmeseler de, Parti'ye inancı henüz yeterince güçlü

olmayatı ya da Parti'yi kişisel çıkarlarını gerçekleştirmek için bir araç olarak gören bazı kişilerin aklını çelmeyi başardılar.

Suriye ile Mısır birleşmesi modern tarihte eşine az rastlanan bir ör,nekti. Komşu olmayan iki ülke gönüllü bir şekilde birleşirken, bu birlik bütün Arap devletlerine açıktı. Baas Partisi Arap ulusunu birleştirmek ülküsünü gerçekleştirdiği için komünistlere karşı da güç kazandığına inanmaktaydı. Ancak Suriye'de, Arap Birliği, sosyalizm, ekonomik reformlar, toplumda İslam'ın rolü ve İsrail'e karşı savaş konularında Nasırcı ve Nasır karşıtları şeklinde bölünmeler yaşanmıştır...

Baas, Suriye ve Irak'ta iktidarsa da ne kuruluş amacına hizmet eden bir ideolojisi ne de doğuş felsefesi vardır... Özellikle de Irak'ta: Parti, iç Çatışmalarla parçalanmış ama dış tehlikeye karşı dayanışma içinde olan bir klandan öteye gitmemektedir. Onun başındaki Saddam Hüseyin'in ise silaha dayanan iktidar oyununun daha ne kadar süreceği aylar, haftalar hatta günlerle ölçülü bir hal almıştır.

Öyle görülüyor ki Saddam Hüseyin sadece Baas Partisi'ni ismen de temsil etse iktidardan düştüğü an Ortadoğu'da dirilişi temsil eden bu kurumun tabelası da inmiş olacaktır. Partinin Suriye'de de giderek zayıfladığını dikkate alırsak Baas ismi belki bir rüya belki onurlu bir çaba olarak sadece anılarda kalacaktır.

1

Al-Taqrir al Tanzimi, 1965, s. 34.

2

Al-Taqrir al-Tanzimi, 1965, s. 34.

3

A.g.e., s. 43.

4

A.g.e. s. 22, 41-43.

5

A.g.e. s. 41-43.

6

Van Dam, De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme, s. 122-124.

7

Münif el-Rezzaz, al-Tajribah al-Murrah, s. 159

8

Muta’ Safadi, Hizb al-Ba’th, s. 339-340

9

Münif el-Rezzaz, al-Tajribah al-Murrah, s. 159; al-Nahar, 9 Temmuz 1963

10

Münif el-Rezzaz, al-Tajribah al-Murrah, s. 159; Muta’ Safadi, Hizb al-Ba’th, s. 338-339.

11

Muta’ Safadi, Hizb al-Ba’th, s. 339-340

12

“The Dynamics of Power in Syria since the Break with Egypt", Middle Eastern Studies, Cilt 6, No. 1, Ocak 1970, s. 40

13

Al-taqrir al-Watha’iqi, s. 65.

14

Askeri Büro tarafından askeri parti şubelerine ve bağımsız alt şubelere yollanan genelge, 2 Ekim 1965 (teksir)

15

Rabinovich, Syria under the Bath 1963-1966, s. 165-71, 180-189.

16

A.g.e., s. 115-17, 137-8, 159; Muta'Safadi, Hizb al-Bath, s. 349-50

17

Münif el-Rezzaz ile yapılan söyleşi, Amman, 5 Eylül 1971;A1-Taqrir al-Wat-ha'iqi, s. 63, 64. Muta'Safadi, Hizb al-Ba'th, s. 341.

18

Mustafa Talas, Mir'at Hayati, 1958-1968, s. 556-559. Talas'a göre Muhammed Ümran iktidarı tekeline almak amacıyla bir askeri darbe düzenlemekle suçlanmıştı.

19

Al-Hayat, 10 Şubat 1965. "Tariq suriyah ba'd Dhihab Ümran wa Madrasatih"

20

Al-Thawrah, 23 Şubat 1965.

21

Rabinovich, Syria under the Ba'th 1963-1965, s. 151

22

Al-Taqrir al-Watha'iqi, S. 34, 101, 102; al-Anwar, 16 Mart 1966

23

Rabinovich, Syria under the Ba’th 1963-1966, s. 145.

24

Van Dam, De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme, s. 137-8.